

*Δι-ιδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία Στις Κοινωνικές Υπηρεσίες»*

***Επιστημική βία και ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην
Ελλάδα. Εμπειρίες και απόψεις κοινωνικών λειτουργών από το προσφυγικό πεδίο.***

Αρβανιτάκη Ιωάννα (Α.Μ: 5424M003)

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βουλγαρίδου Μαρία

Αθήνα, 2026

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία Βουλγαρίδου, Ε.ΔΙ.Π, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

Δεδότση Σοφία, Επίκουρη Καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.

Κομπότη Δέσποινα, Λέκτορας στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.

Copyright © Ιωάννα Αρβανιτάκη, 2026

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα. Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	3
Πίνακες	5
Περίληψη	6
Abstract.....	7
1.Εισαγωγή	8
1.1 Δομή της Διπλωματικής Εργασίας	11

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

2. Θεωρητικό Πλαίσιο	13
2.1 Ορισμός της Επιστημικής Βίας/Αδικίας	13
2.2 Οι Θεωρίες της Miranda Fricker, του Michel Foucault, του Giorgio Agamben και της Gayatri Spivak.....	14
2.2.1 Miranda Fricker, Μαρτυρική αδικία και ερμηνευτική αδικία	14
2.2.2 Σχέση γνώσης και εξουσίας κατά Michel Foucault	15
2.2.3 Κατάσταση εξαίρεσης και βιοπολιτική κατά Giorgio Agamben.....	17
2.2.4 Υποτελής λόγος και δυνατότητα ομιλίας κατά Gayatri Spivak.....	18
2.3 Ο Ηθικός Ακτιβισμός στην Κοινωνική Εργασία.....	19
2.3.1 Υπεράσπιση δικαιωμάτων και αντίσταση στον κοινωνικό αποκλεισμό...19	
2.3.2 Διαθεματικότητα, κριτική θεωρία και αποαποικιοποίηση, ...	21
2.4. Επιστημική αδικία και θεσμικές πρακτικές στο ελληνικό προσφυγικό πεδίο...24	
2.4.1. Μαρτυρική και ερμηνευτική αδικία, κατάσταση εξαίρεσης,υποτελής λόγος, θεσμικός αποκλεισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα.....	24
2.4.2 Θεσμικές πρακτικές ελέγχου γνώσης και εξουσίας και στρατηγικέςπροσαρμογής των προσφύγων στην Ελλάδα.....	27
3. Πλαίσιο Άσκησης της Κοινωνικής Εργασίας με Πρόσφυγες.....	29
3.1 Ο διεθνής και ο ελληνικός ορισμός της κοινωνικής εργασίας	29
3.2 Ο κώδικας δεοντολογίας του ΣΚΛΕ.....	30
3.3 Προκλήσεις και αντιφάσεις στο πεδίο	32
3.3.1 Θεσμικές αντιφάσεις	32
3.3.2 Κοινωνικές στάσεις και ρατσισμός.....	33
3.3.3 Επαγγελματικές συνθήκες και περιορισμοί.....	34

3.3.4 Αντιφάσεις ρόλου.....	35
3.4 Ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία στην Ελλάδα.....	37

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

4. Μεθοδολογία έρευνας.....	39
4.1 Είδος έρευνας	39
4.2 Στόχοι της έρευνας.....	41
4.3 Ερευνητικά ερωτήματα	41
4.4 Δειγματοληψία.....	42
4.5 Δείγμα και κριτήρια	43
4.6 Μέθοδος συλλογής δεδομένων.....	44
4.7 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	45
4.8 Ζητήματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας	47
4.9 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας	48
4.10 Περιορισμοί της έρευνας.....	48
5. Ερευνητικά δεδομένα -Ανάλυση.....	49
5.1 Κατανόηση της «Επιστημικής βίας»	49
5.2 Μορφές επιστημικής βίας στην πράξη.....	51
5.3 Θεσμικές πρακτικές και γλώσσες	53
5.4 Αντίδραση και στρατηγικές αντίστασης	55
5.5 Κατανόηση του «Ηθικού ακτιβισμού»	57
5.6 Δυσκολίες και αντιφάσεις	58
5.7 Συλλογικός στοχασμός και αντίσταση.....	59
5.8 Σχέση με τον κώδικα δεοντολογίας	62
5.9 Προτάσεις για αλλαγή.....	63
5.10 Συνολική σύνθεση.....	65
6. Συμπεράσματα.....	67
Βιβλιογραφία	71
Ξενόγλωσση	71
Ελληνική βιβλιογραφία.....	75
Παράρτημα Α Συγκριτικός Πίνακας Ευρημάτων (Σ1–Σ10)	77
Παράρτημα Β Οδηγός Συνέντευξης.....	78
Παράρτημα Γ Έντυπο ενημέρωσης και συγκατάθεσης συμμετοχής σε έρευνα.....	79

Πίνακες

Πίνακας 1: Πίνακας στοιχείων επιλογής Ερωτώμενων (Σ1–Σ10).....	43
Πίνακας 2: Πίνακας Θεματικών Ενοτήτων και Κωδικών	45

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά την έννοια της επιστημικής βίας και αδικίας στο πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας με πρόσφυγες στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας τις θεωρητικές της αφετηρίες καθώς και τις πρακτικές της συνέπειες. Εστιάζει στις μορφές μαρτυρικής και ερμηνευτικής αδικίας, όπως τις ανέπτυξε η Miranda Fricker και τη σύνδεσή τους με τις θεωρίες του Michel Foucault για τη σχέση γνώσης και εξουσίας, του Giorgio Agamben για την κατάσταση εξαίρεσης και τη βιοπολιτική, καθώς και της Gayatri Spivak για τον υποτελή λόγο. Μέσα από αυτές τις προσεγγίσεις αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο οι φωνές των προσφύγων αποσιωπώνται ή ερμηνεύονται μέσα από κυρίαρχα πλαίσια γνώσης, οδηγώντας σε θεσμικό αποκλεισμό και κοινωνική αορατότητα. Παράλληλα, η εργασία αναδεικνύει τον ρόλο του ηθικού ακτιβισμού ως μορφή επιστημικής αντίστασης. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να υπερβούν θεσμικά όρια όταν αυτά συγκρούονται με την προστασία των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων, αναλαμβάνοντας ρόλους συνηγορίας, συλλογικής δράσης και κοινωνικής αλλαγής. Η διαθεματικότητα, η κριτική θεωρία, η αποαποικιοποίηση της γνώσης και η ηθική της φροντίδας, ενισχύουν την κατανόηση της πολυπλοκότητας της καταπίεσης και της ανάγκης για πρακτικές που ανταποκρίνονται στις πολλαπλές εμπειρίες αποκλεισμού. Στο ερευνητικό μέρος, πραγματοποιείται ποιοτική έρευνα με ημιδομημένες συνεντεύξεις δέκα κοινωνικών λειτουργών. Συμπερασματικά, τεκμαίρεται ότι η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες δεν μπορεί να νοηθεί ως αξιακά αποστασιοποιημένη και ουδέτερη επαγγελματική πρακτική, αλλά οφείλει να ενσωματώνει τον ηθικό ακτιβισμό ως θεμελιώδη πτυχή της επαγγελματικής ταυτότητας, με στόχο την προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης και την προάσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Λέξεις κλειδιά: Επιστημική βία, επιστημική αδικία, ηθικός ακτιβισμός, προσφυγικός πληθυσμός

Abstract

This paper explores the concept of epistemic violence and injustice in the context of social work with refugees in Greece, highlighting its theoretical origins as well as its practical consequences. It focuses on the forms of testimonial and hermeneutical injustice, as developed by Miranda Fricker and their connection with the theories of Michel Foucault on the relationship between knowledge and power, Giorgio Agamben on the state of exception and biopolitics, and Gayatri Spivak on subordinate discourse. Through these approaches, it highlights the way in which the voices of refugees are silenced or interpreted through dominant frameworks of knowledge, leading to institutional exclusion and social invisibility. At the same time, the paper highlights the role of ethical activism as a form of epistemic resistance. Social workers are called upon to transcend institutional boundaries when they conflict with the protection of the rights of those served, taking on roles of advocacy, collective action and social change. Interdisciplinarity, critical theory, decolonization of knowledge and ethics of care enhance understanding of the complexity of oppression and the need for practices that respond to multiple experiences of exclusion. In the research part, qualitative research is carried out with semi-structured interviews of ten social workers. In conclusion, it is assumed that social work with refugees cannot be understood as a value-detached and neutral professional practice, but must incorporate ethical activism as a fundamental aspect of professional identity, with the aim of promoting social justice and defending human dignity.

Keywords: Epistemic violence, epistemic injustice, ethical Activism, refugee population

1.Εισαγωγή

Η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην Ελλάδα συνιστά ένα από τα πιο κρίσιμα και σύνθετα πεδία, καθώς συνδυάζει κοινωνικές, πολιτικές και ανθρωπιστικές διαστάσεις. Οι κοινωνικοί/ες λειτουργοί καλούνται να ανταποκριθούν σε πολλαπλές προκλήσεις: από την κάλυψη βασικών αναγκών και την υποστήριξη της κοινωνικής ένταξης, έως την υπεράσπιση θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ένα περιβάλλον που συχνά χαρακτηρίζεται από θεσμικούς περιορισμούς και κοινωνικές αντιστάσεις. Η εργασία τους δεν περιορίζεται σε τεχνικές παρεμβάσεις, αλλά εμπεριέχει ηθικά και πολιτικά διακυβεύματα που σχετίζονται με την αναγνώριση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την καταπολέμηση των ανισοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, η μελέτη της επιστημικής βίας και του ηθικού ακτιβισμού είναι ιδιαίτερα επίκαιρη και αναγκαία. Η επιστημική βία αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους οι εμπειρίες και οι φωνές των προσφύγων αποσιωπώνται ή ερμηνεύονται μέσα από κυρίαρχα, συχνά δυτικά πλαίσια γνώσης, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται η ίδια η υποκειμενικότητά τους (Fricker, 2007). Ο ηθικός ακτιβισμός, από την άλλη, αναδεικνύεται ως μια μορφή αντίστασης εκ μέρους των κοινωνικών λειτουργών, όταν αυτοί/ες επιλέγουν να υπερβούν θεσμικά όρια για να υπερασπιστούν ουσιαστικά τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων (Banks, 2016).

Η κοινωνική εργασία, σύμφωνα με τον διεθνή ορισμό της International Federation of Social Workers (IFSW, 2014), προάγει την κοινωνική αλλαγή, την ανάπτυξη, τη συνοχή και την ενδυνάμωση των ανθρώπων, βασιζόμενη σε αρχές κοινωνικής δικαιοσύνης και σεβασμού της διαφορετικότητας. Στην Ελλάδα, η «προσφυγική κρίση» του 2015 αποτελεί καθοριστικό σημείο αναφοράς. Η μαζική άφιξη προσφύγων στην Ελλάδα ανέδειξε τις αδυναμίες του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας αλλά και τις αντιφάσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής ασύλου. Οι κοινωνικοί/ες λειτουργοί βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή, αναλαμβάνοντας ρόλους που ξεπερνούσαν τις παραδοσιακές τους αρμοδιότητες, συχνά χωρίς επαρκείς πόρους (Papaleonidopoulos, 2022). Το σημερινό τοπίο προσδιορίζεται από τη θέσπιση του Νέου Κώδικα Μετανάστευσης (Ν. 5038/2023). Η ψήφισή του έχει προκαλέσει έντονο δημόσιο διάλογο και έχει εγείρει μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα τόσο για τις διοικητικές πρακτικές που ακολουθήθηκαν μέχρι την οριστική του έγκριση όσο και για τις πιθανές κοινωνικές και νομικές επιπτώσεις του. Σύμφωνα με την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2023), ο νέος Κώδικας ενδέχεται να δημιουργήσει σημαντικά εμπόδια για τα άτομα που επιδιώκουν την

απόκτηση ή τη διατήρηση νόμιμου καθεστώτος διαμονής, επιβαρύνοντας κυρίως τα άτομα που αιτούνται διεθνή προστασία λόγω της αυστηροποίησης των διαδικασιών και της αύξησης των περιπτώσεων απώλειας ή απονομιμοποίησης συγκεκριμένων κατηγοριών αδειών παραμονής.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάλυση της επιστημικής βίας και του ηθικού ακτιβισμού αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς φωτίζει τις δυναμικές εξουσίας, τις ηθικές προκλήσεις και τις δυνατότητες αντίστασης που διαμορφώνουν την καθημερινή πρακτική στο πεδίο. Ο Κώδικας Δεοντολογίας του ΣΚΛΕ (2019) θέτει ως θεμελιώδεις αρχές την αυτονομία, την εμπιστευτικότητα, την αποφυγή βλάβης και την κοινωνική δικαιοσύνη. Ωστόσο, στην πράξη, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην τήρηση των θεσμικών πλαισίων και στην ανάγκη υπεράσπισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσφύγων (Neila, 2022; Higgins, 2019).

Το θεωρητικό φάσμα της παρούσας εργασίας έχει ως εφευρέσιο την έννοια της επιστημικής αδικίας η οποία εισήχθη από τη Miranda Fricker (2007). Η Fricker, διακρίνει δύο βασικές μορφές, τη μαρτυρική αδικία, όταν η αξιοπιστία του λόγου ενός ατόμου υποβαθμίζεται λόγω προκαταλήψεων, και την ερμηνευτική αδικία, όταν οι εμπειρίες ενός ατόμου δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές επαρκώς επειδή λείπουν τα κατάλληλα εννοιολογικά εργαλεία. Στην περίπτωση των προσφύγων, οι δύο αυτές μορφές αδικίας συχνά συνυπάρχουν, καθώς οι αφηγήσεις τους αμφισβητούνται ή απορρίπτονται, ενώ οι εμπειρίες τους ερμηνεύονται μέσα από προϋπάρχοντα σχήματα που δεν αντανακλούν την πραγματικότητά τους (Goldberg, 2023). Η συμβολή του Michel Foucault (1977) είναι καθοριστική, καθώς ανέδειξε τη στενή σχέση γνώσης και εξουσίας. Οι θεσμοί παράγουν και επιβάλλουν καθεστώτα αλήθειας, τα οποία καθορίζουν ποια φωνή θεωρείται έγκυρη και ποια αποσιωπάται. Ο Giorgio Agamben (1998) επίσης, με την έννοια της «κατάστασης εξαίρεσης», φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο οι πρόσφυγες συχνά τοποθετούνται σε ένα καθεστώς νομικής και κοινωνικής αορατότητας. Παράλληλα, η Gayatri Spivak (1988), με το ερώτημα «Μπορεί ο υποτελής να μιλήσει;», αναδεικνύει την πρόκληση της αναγνώρισης της φωνής των πιο περιθωριοποιημένων υποκειμένων. Η σύνδεση αυτών των θεωρητικών προσεγγίσεων με την κοινωνική εργασία είναι κρίσιμη. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να διαχειριστούν όχι μόνο τις πρακτικές ανάγκες των προσφύγων, αλλά και τις δυναμικές εξουσίας που διαμορφώνουν το πώς οι εμπειρίες τους γίνονται αντιληπτές και αναγνωρισμένες (Ingeetal., 2024; Maleku, 2025).

Ο ηθικός ακτιβισμός από την άλλη, αποτελεί την ενεργή στάση των κοινωνικών λειτουργών που επιλέγουν να υπερβούν θεσμικά ή οργανωτικά όρια, όταν αυτά

συγκρούονται με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων (Banks, 2016). Στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας με πρόσφυγες, ο ηθικός ακτιβισμός αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι επαγγελματίες συχνά βρίσκονται αντιμέτωποι/ες με θεσμικούς αποκλεισμούς και περιοριστικές πολιτικές (Dominelli, 2010). Η έννοια αυτή συνδέεται με την κριτική κοινωνική εργασία, η οποία προτάσσει την ανάγκη αμφισβήτησης των δομών εξουσίας και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής (Ferguson&Lavalette, 2014). Έτσι, ο/η κοινωνικός/ή λειτουργός δεν περιορίζεται στον ρόλο του «ουδέτερου επαγγελματία», αλλά αναλαμβάνει ενεργό ρόλο ως υπερασπιστής δικαιωμάτων και κοινωνικός ακτιβιστής (Reisch, 2013).

Η κατανόηση του νομικού πλαισίου είναι κρίσιμη για την κοινωνική εργασία, καθώς καθορίζει τα όρια αλλά και τις δυνατότητες παρέμβασης. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται όχι μόνο να γνωρίζουν τα διεθνή και εθνικά νομικά κείμενα, αλλά και να τα αξιοποιούν ως εργαλεία υπεράσπισης των δικαιωμάτων των προσφύγων. Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της επιστημικής βίας συνδέεται άμεσα με την αδυναμία εφαρμογής των νομικών εγγυήσεων, ενώ ο ηθικός ακτιβισμός αναδεικνύεται ως πρακτική αντίστασης απέναντι σε θεσμικούς αποκλεισμούς. Η προστασία των προσφύγων θεμελιώνεται στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967, καθώς και σε μια σειρά διεθνών και περιφερειακών νομικών κειμένων. Η Σύμβαση καθορίζει τον ορισμό του πρόσφυγα και τις υποχρεώσεις των κρατών-μελών, ενώ το Πρωτόκολλο επεκτείνει την προστασία πέρα από τα γεωγραφικά και χρονικά όρια της αρχικής συμφωνίας (UNHCR, 2010). Παράλληλα, η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948) και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000) κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ισότητα και η ελευθερία, τα οποία ισχύουν ανεξαρτήτως υπηκοότητας ή μεταναστευτικού καθεστώτος (Wasif, 2024). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όταν οι μεταναστευτικές ροές προς την Ευρώπη άρχισαν να αυξάνονται αισθητά, η Ευρωπαϊκή Ένωση προσανατολίστηκε στη σταδιακή ενίσχυση και αναμόρφωση του πλαισίου μεταναστευτικής διακυβέρνησης (Σαρρής, 2014). Στο επίκεντρο αυτής της προσπάθειας τέθηκε η επιδίωξη μιας εύθραυστης, αλλά κρίσιμης ισορροπίας μεταξύ της διαχείρισης της νόμιμης μετανάστευσης και της ανάσχεσης της παράτυπης κινητικότητας (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022). Στο πλαίσιο αυτό, κεντρική προτεραιότητα αποτέλεσε ο αυστηρότερος έλεγχος των εξωτερικών συνόρων με σκοπό τον περιορισμό της παράτυπης εισόδου, ενώ παράλληλα επιδιώχθηκε η δημιουργία ενός ενιαίου και αποτελεσματικού συστήματος ασύλου για τα άτομα που εισέρχονται νόμιμα και

αιτούνται προστασία (Ζύγουρα, 2018). Επιπρόσθετα, η Ε.Ε. αναγνώρισε ότι η διαχείριση της μετανάστευσης δεν εξαντλείται στη ρύθμιση της εισόδου και διαμονής, αλλά απαιτεί και την ανάπτυξη ολοκληρωμένων πολιτικών κοινωνικής ένταξης που θα υποστηρίζουν τη συμμετοχή των μεταναστών/ριών στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δομές των χωρών υποδοχής (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022).

Ωστόσο, η εφαρμογή αυτών των πολιτικών στην πράξη συχνά συναντά εμπόδια, από την άνοδο του εθνικισμού, τη γραφειοκρατία και την άνιση κατανομή ευθυνών μεταξύ κρατών (Sekandary, Alokozai, & Ekhlasmand, 2025). Στην ελληνική περίπτωση, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί βρίσκονται αντιμέτωποι με τις αντιφάσεις ανάμεσα στις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας και στις περιοριστικές πολιτικές ασύλου που εφαρμόζονται σε εθνικό επίπεδο. Όπως σαφώς αναφέρεται σε σχετική έρευνα (Τραμουντάνης, 2023), οι διοικητικές λεπτομέρειες και οι γραφειοκρατικές πρακτικές συχνά λειτουργούν με τρόπο που καθιστά δυσχερή —ή και αποτρεπτική— την απόδοση ιθαγένειας, επηρεάζοντας ουσιαστικά την πρόσβαση των αιτούντων/ουσών σε αυτό το θεμελιώδες δικαίωμα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να βιώνουν συχνά μια «κατάσταση εξαίρεσης» (Agamben, 1998), όπου τα δικαιώματά τους αναστέλλονται ή εφαρμόζονται αποσπασματικά.

1.1 Δομή της διπλωματικής εργασίας

Η εργασία οργανώνεται σε έξι βασικά κεφάλαια, τα οποία ακολουθούν μια λογική αλληλουχία από την εισαγωγή και τη θεωρητική θεμελίωση έως την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων και την εξαγωγή συμπερασμάτων. Ειδικότερα, τα κεφάλαια 2 και 3 συγκροτούν το θεωρητικό μέρος της ποιοτικής έρευνας. Το Κεφάλαιο 2 παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο της επιστημικής βίας και αδικίας, με αναφορά στις προσεγγίσεις των Fricker, Foucault, Agamben και Spivak. Αναλύονται οι έννοιες της μαρτυρικής και ερμηνευτικής αδικίας, η σχέση γνώσης και εξουσίας, η κατάσταση εξαίρεσης και η βιοπολιτική, καθώς και ο υποτελής λόγος και η δυνατότητα ομιλίας. Παράλληλα, εξετάζεται η έννοια του ηθικού ακτιβισμού στην κοινωνική εργασία, η υπεράσπιση δικαιωμάτων, η αντίσταση στον κοινωνικό αποκλεισμό, η διαθεματικότητα και η αποαποικιοποίηση, καθώς και οι θεσμικές πρακτικές στο ελληνικό προσφυγικό πεδίο. Στο Κεφάλαιο 3 αναλύεται το πλαίσιο άσκησης της κοινωνικής εργασίας με

πρόσφυγες, τόσο σε διεθνές όσο και σε ελληνικό επίπεδο. Παρουσιάζεται ο ορισμός της κοινωνικής εργασίας, ο Κώδικας Δεοντολογίας του ΣΚΛΕ, οι θεσμικές αντιφάσεις, οι κοινωνικές στάσεις και ο ρατσισμός, οι επαγγελματικές συνθήκες και περιορισμοί, καθώς και οι αντιφάσεις ρόλου. Τέλος, εξετάζεται η έννοια του ηθικού ακτιβισμού στην ελληνική κοινωνική εργασία.

Τα κεφάλαια 4 , 5 και 6 αποτελούν το ερευνητικό τμήμα της εργασίας. Ειδικότερα, το Κεφάλαιο 4 αποτελεί το μεθοδολογικό μέρος της μελέτης όπου παρουσιάζεται το είδος της έρευνας, οι στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα, η δειγματοληψία και τα κριτήρια επιλογής, η μέθοδος συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, καθώς και ζητήματα εγκυρότητας, αξιοπιστίας, ηθικής και δεοντολογίας. Επιπλέον, αναλύονται οι περιορισμοί της έρευνας. Στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζονται και αναλύονται τα ερευνητικά δεδομένα. Μέσα από ποιοτική θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων αναδεικνύονται οι εμπειρίες, οι αντιλήψεις και οι στρατηγικές των κοινωνικών λειτουργών απέναντι στην επιστημική βία και τον ηθικό ακτιβισμό. Εξετάζονται η κατανόηση της επιστημικής βίας, οι μορφές εκδήλωσής της, οι θεσμικές πρακτικές και γλώσσες, οι στρατηγικές αντίδρασης, η κατανόηση του ηθικού ακτιβισμού, οι δυσκολίες και αντιφάσεις, ο συλλογικός στοχασμός, η σχέση με τον Κώδικα Δεοντολογίας, καθώς και οι προτάσεις για αλλαγή. Τέλος, στο Κεφάλαιο 6 συζητούνται τα συμπεράσματα της έρευνας. Διατυπώνονται προτάσεις για την ενίσχυση της κοινωνικής εργασίας με πρόσφυγες και αναδεικνύονται οι προοπτικές για την ανάπτυξη μιας πιο κριτικής και αντικαταπιεστικής επαγγελματικής πρακτικής στην Ελλάδα.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1 Ορισμός της επιστημικής βίας/αδικίας

Η έννοια της επιστημικής βίας χρησιμοποιείται για την ανάλυση σύγχρονων μορφών αποκλεισμού, καταπίεσης και διακρίσεων ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από έντονες ανισότητες και διασταυρούμενες απειλές, όπως το πεδίο του προσφυγικού στην Ελλάδα. Ο όρος περιγράφει μορφές αδικίας που διαπράττονται εις βάρος προσώπων όχι απλώς σε επίπεδο φυσικής βίας, αλλά και σε μορφές βίας που επιδρούν καθοριστικά στην ικανότητά τους να παράγουν, να μεταφέρουν ή να γίνονται αποδέκτες γνώσης, επηρεάζοντας τελικά την ίδια τη δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού τους ως γνωσιακά υποκείμενα (Mason, 2021). Στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας, η αναγνώριση των φαινομένων επιστημικής βίας/αδικίας αποτελεί όχι μόνο ζήτημα ακαδημαϊκού και ηθικού ενδιαφέροντος, αλλά και επιταγή για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην πράξη, μέσω της ανάδειξης της φωνής των ατόμων και της πολιτισμικής πολυφωνίας. Οι κλασικές και σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις (Fricker, Foucault, Agamben, Spivak) προσφέρουν κρίσιμα εργαλεία για την ανάλυση των δυναμικών εκφοράς λόγου, αποσιώπησης και διάχυσης γνώσης σε συνθήκες καταπίεσης. Είναι συνεπώς αναγκαία η εμβάθυνση σε αυτές τις έννοιες για τη θεμελίωση ενός ηθικού, ενεργού ακτιβισμού στην κοινωνική εργασία, που δεν αναπαράγει τον δομικό αποκλεισμό αλλά αντιπαλεύει ενεργά κάθε μορφή επιστημικής αδικίας.

Η επιστημική αδικία αναφέρεται σε μορφές αδικίας που διαπράττονται κατά προσώπων εξαιτίας της δυνατότητάς τους ως φορέων και παραγωγών γνώσης. Η ρίζα αυτής της αδικίας εντοπίζεται τόσο στη διαστρεβλωτική αποτίμηση της αξιοπιστίας του λόγου των περιθωριοποιημένων – η λεγόμενη μαρτυρική αδικία – όσο και στην έλλειψη των κατάλληλων εννοιολογικών εργαλείων που να περιγράφουν εμπειρίες και ταυτότητες που αποκλείονται συστηματικά από τους κυρίαρχους γνωσιακούς κώδικες – η ερμηνευτική αδικία (Hänel, 2020). Η ιστορική εξέλιξη του όρου σχετίζεται με την ανάδυση κριτικών προσεγγίσεων που αμφισβήτησαν τη φαινομενικά ουδέτερη και καθολική λειτουργία της επιστήμης και της γνώσης, αποκαλύπτοντας την ύπαρξη

ιεραρχικών μοντέλων αξιολόγησης και διάδοσης των γνώσεων, σχεδόν πάντα προς όφελος των κυρίαρχων πολιτισμικά και πολιτικά ομάδων. Η έννοια της επιστημικής βίας (epistemic violence), όπως αναπτύχθηκε από τη Spivak (2023), αναφέρεται σε εκείνες τις μορφές βίας που εκδηλώνονται με την καταστολή, την παραμόρφωση ή την ολοκληρωτική αποσιώπηση ολόκληρων συστημάτων γνώσης και ταυτοτήτων, ιδιαίτερα στο αποικιοκρατικό και μέτα-αποικιοκρατικό πλαίσιο. Η ιστορική συνάρτηση της επιστημικής βίας με τον αποικιακό, πατριαρχικό και εθνοκεντρικό τρόπο παραγωγής γνώσης συνεχίζει να επηρεάζει και το σύγχρονο πλαίσιο διαχείρισης και ένταξης των προσφύγων στην Ελλάδα, τόσο μέσω θεσμικών πολιτικών όσο και μέσω των ερμηνευτικών πλαισίων που επικρατούν στο δημόσιο λόγο, στην έρευνα και στην κοινωνική εργασία (Δούμου, 2024).

2.2 Οι Θεωρίες της Miranda Fricker, του Michel Foucault, του Giorgio Agamben και της Gayatri Spivak.

2.2.1 Miranda Fricker, μαρτυρική αδικία και ερμηνευτική αδικία

Η έννοια της επιστημικής αδικίας (epistemic injustice), όπως την εισήγαγε η Miranda Fricker, αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά θεωρητικά εργαλεία για την κατανόηση της σχέσης γνώσης, εξουσίας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Οι δύο βασικές μορφές της, η μαρτυρική αδικία και η ερμηνευτική αδικία, αναδεικνύουν πώς οι κοινωνικές προκαταλήψεις και οι δομικές ανισότητες επηρεάζουν την αξιοπιστία και την κατανόηση των εμπειριών συγκεκριμένων ομάδων (Fricker, 2007).

Η μαρτυρική αδικία αφορά την αποτίμηση του λόγου ενός προσώπου με μειωμένη αξιοπιστία λόγω στερεοτύπων που συνδέονται με την ταυτότητά του. Όπως σημειώνει ο Auerback (2021), η μαρτυρική αδικία δεν είναι απλώς μια μεμονωμένη πράξη, αλλά μπορεί να λάβει συστηματική μορφή όταν οι προκαταλήψεις διατρέχουν πολλαπλά πεδία της κοινωνικής ζωής. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες όπως πρόσφυγες, γυναίκες ή εθνοτικές μειονότητες, υφίστανται επαναλαμβανόμενη στέρηση αξιοπιστίας, με αποτέλεσμα να αποκλείονται από διαδικασίες λήψης αποφάσεων και να αποσιωπώνται οι εμπειρίες τους (Χαχαδάκη, 2020). Η μαρτυρική αδικία, δεν περιορίζεται όμως σε διαπροσωπικές συναλλαγές αλλά ενσωματώνεται σε δομικά

χαρακτηριστικά θεσμών, όπως τα δικαστήρια ή τα εκπαιδευτικά συστήματα, όπου η φωνή των μειονοτήτων συστηματικά υποτιμάται.

Η ερμηνευτική αδικία, από την άλλη, αφορά την αδυναμία μιας κοινωνίας να διαθέτει επαρκές ερμηνευτικό απόθεμα για την κατανόηση συγκεκριμένων εμπειριών. Όπως υπογραμμίζει η Fricker, πρόκειται για μια βαθιά δομική μορφή αδικίας που συνδέεται με τον αποκλεισμό μειονοτικών ομάδων από τις διαδικασίες διαμόρφωσης του κοινού ερμηνευτικού πλαισίου (Fricker, 2007). Ο Romdenh-Romluc, (2017) δείχνει πώς η απουσία εννοιολογικών εργαλείων για την περιγραφή ψυχικών τραυμάτων ή μορφών βίας οδηγεί σε αδυναμία κοινωνικής αναγνώρισης αυτών των εμπειριών. Στο προσφυγικό πεδίο, η γλωσσική αδυναμία ή η έλλειψη όρων για την περιγραφή του τραύματος αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Ο Hänel (2020) επισημαίνει ότι η ερμηνευτική αδικία δεν είναι απλώς αποτέλεσμα άγνοιας, αλλά συνδέεται με την ενεργή περιθωριοποίηση συγκεκριμένων ομάδων από θεσμικές διαδικασίες.

Σύγχρονες επεξεργασίες του όρου, όπως αυτές των Fricker, Peels & Blaauw, (2016), τονίζουν ότι η επιστημική αδικία πρέπει να αναλυθεί σε συνάρτηση με την ευρύτερη κοινωνική ανισότητα. Η άνιση κατανομή των «επιστημικών αγαθών» όπως η πρόσβαση στην εκπαίδευση, στη γνώση και στην πληροφόρηση οδηγεί σε συστηματική αποδυνάμωση της φωνής των καταπιεσμένων ομάδων. Παράλληλα, ο Falbo (2022), αναφέρει ότι η ερμηνευτική αδικία μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω της δημιουργίας νέων εννοιών που προκύπτουν από τις εμπειρίες των θυμάτων, ώστε να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στην ατομική εμπειρία και το συλλογικό ερμηνευτικό πλαίσιο.

Συνολικά, η θεωρία της Fricker αναδεικνύει ότι η γνώση δεν είναι ουδέτερη αλλά βαθιά πολιτικά και κοινωνικά φορτισμένη. Η μαρτυρική αδικία στερεί από τα υποκείμενα την αξιοπιστία τους ως φορείς γνώσης, ενώ η ερμηνευτική αδικία στερεί από την κοινωνία τα εργαλεία για να κατανοήσει τις εμπειρίες τους. Και οι δύο μορφές αδικίας συνδέονται με δομικές ανισότητες και απαιτούν θεσμικές αλλαγές που θα ενισχύσουν την ισότιμη συμμετοχή όλων των κοινωνικών ομάδων στο πεδίο της γνώσης.

2.2.2 Σχέση γνώσης και εξουσίας κατά Michel Foucault

Η συμβολή του Michel Foucault στη μελέτη της σχέσης γνώσης και εξουσίας είναι καθοριστική, καθώς ανέδειξε ότι η γνώση δεν είναι ουδέτερη αλλά συνυφαίνεται με

μηχανισμούς εξουσίας που συγκροτούν την κοινωνική πραγματικότητα. Ο Foucault (1977/1995) υποστήριξε ότι η εξουσία δεν λειτουργεί μόνο κατασταλτικά αλλά και παραγωγικά, δημιουργώντας κατηγορίες, ταυτότητες και «καθεστώτα αλήθειας». Έτσι, η επιστημική βία δεν περιορίζεται σε προκαταλήψεις, αλλά αποτελεί θεμελιώδη όψη της κοινωνικής οργάνωσης και της κατασκευής της υποκειμενικότητας (Δημόπουλος, 2023).

Ο Foucault διακρίνει τρεις βασικές μορφές εξουσίας, την κυριαρχική, την πειθαρχική και την βιοεξουσία. Η τελευταία είναι ιδιαίτερα σημαντική στο προσφυγικό πλαίσιο, καθώς αφορά μηχανισμούς που οργανώνουν και επιτηρούν τη ζωή ως βιολογικό κοινό αγαθό σε συστήματα υγείας, εκπαίδευσης, ασφάλειας και πρόνοιας, τα οποία, υπό το πρόσχημα της φροντίδας, λειτουργούν ως εργαλεία κανονικοποίησης και ελέγχου (Guedon, 1977). Όπως σημειώνει ο Rabinow (1984), η βιοεξουσία συνδέεται με την «κυβερνητικότητα» (governmentality), δηλαδή τις στρατηγικές μέσω των οποίων το κράτος και οι θεσμοί διαχειρίζονται πληθυσμούς.

Η έννοια του «καθεστώτος αλήθειας» (regime of truth) είναι επίσης κεντρική, οι κυρίαρχες αφηγήσεις και θεσμικές πρακτικές καθορίζουν τι θεωρείται νόμιμο ή αληθινό, συχνά αποσιωπώντας τις φωνές των ατόμων (Foucault, 1980). Στο πεδίο της προσφυγιάς, αυτό μεταφράζεται σε θεσμικές διαδικασίες που καθορίζουν ποια μαρτυρία θεωρείται αξιόπιστη και ποια απορρίπτεται, αναπαράγοντας μορφές επιστημικής αδικίας.

Η έννοια της ετεροτοπίας στον ύστερο Foucault (1986) προσφέρει ένα εναλλακτικό πλαίσιο το οποίο συγκροτεί δυναμικές αμφισβήτησης και αντίστασης απέναντι στη μονοφωνία των κυρίαρχων αφηγήσεων. Στο προσφυγικό πεδίο, τέτοιες ετεροτοπίες μπορούν να εντοπιστούν σε πρωτοβουλίες αυτο-οργάνωσης προσφύγων ή σε συλλογικές δράσεις κοινωνικών λειτουργών που επιχειρούν να ανατρέψουν την κανονικοποίηση της σιωπής.

Σύγχρονες μελέτες, όπως του Sharma (2020) και του Hussain&Saloι (2024), αναδεικνύουν τη διαρκή επικαιρότητα της ανάλυσης κατά Foucault, τονίζοντας ότι η γνώση και η εξουσία αλληλοκαθορίζονται σε κάθε κοινωνικό πλαίσιο, από την ψηφιακή επιτήρηση έως τις μεταναστευτικές πολιτικές. Η Petrova (2021) επεκτείνει τη συζήτηση στη βιοπολιτική, δείχνοντας πώς οι μηχανισμοί διαχείρισης πληθυσμών συνδέονται με την πειθαρχία των σωμάτων και την παραγωγή «κανονικών» υποκειμένων.

Στο ελληνικό πλαίσιο, η εφαρμογή αυτής της θεωρίας στο προσφυγικό αναδεικνύει τις αφανείς στρατηγικές θεσμικού περιορισμού, από τις διαδικασίες ασύλου που καθορίζουν ποιος/α δικαιούται προστασία, έως τις πολιτικές στέγασης που επιλέγουν ποια άτομα θα είναι ορατά στον δημόσιο χώρο. Η γνώση και η εξουσία, όπως τις

περιγράφει ο Foucault, λειτουργούν ως αλληλένδετοι μηχανισμοί που συγκροτούν όχι μόνο την κοινωνική τάξη αλλά και την ίδια την εμπειρία των προσφύγων ως υποκειμένων.

2.2.3 Κατάσταση εξαίρεσης και βιοπολιτική κατά Giorgio Agamben

Ο Giorgio Agamben (2008) εμβαθύνει στη βιοπολιτική, εισάγοντας την έννοια της κατάστασης εξαίρεσης ως θεμελιώδη μηχανισμό της σύγχρονης κυριαρχίας. Η κατάσταση εξαίρεσης αφορά την αναστολή του νόμου υπό το πρόσχημα της προστασίας του δημόσιου συμφέροντος, δημιουργώντας ένα πεδίο όπου οι κανόνες ισχύουν επιλεκτικά. Σε αυτό το πλαίσιο, το κράτος, μέσα από το θεσμικό πλαίσιο, αποκτά τη δυνατότητα να εφαρμόζει περιοριστικά μέτρα που κανονικά θα θεωρούνταν ασύμβατα με το κράτος δικαίου, χωρίς όμως να λογοδοτεί για τις συνέπειές τους. Επιπλέον, οι πληθυσμοί που στοχοποιούνται από αυτή την πρακτική —όπως πρόσφυγες και μετανάστες — καθίστανται ιδιαίτερα ευάλωτοι, καθώς στερούνται πρόσβαση σε δικαιώματα που υπό άλλες συνθήκες θα ήταν θεσμικά κατοχυρωμένα. Ο κίνδυνος, όπως τονίζει ο Agamben, είναι η κανονικοποίηση της εξαίρεσης, η μετατροπή της σε μόνιμο καθεστώς που καθορίζει την πολιτική εμπειρία ολόκληρων κατηγοριών ανθρώπων.

Κεντρική έννοια στη θεωρία του Agamben είναι η «γυμνή ζωή» (bare life), δηλαδή η ύπαρξη που απογυμνώνεται από πολιτικά δικαιώματα και παραμένει μόνο ως βιολογικό σώμα προς διαχείριση. Οι πρόσφυγες, οι απάτριδες και οι μετανάστες/ριες συχνά ενσαρκώνουν αυτήν την κατάσταση, καθώς βρίσκονται εκτός του πλήρους νομικού πλαισίου προστασίας. Όπως επισημαίνει η Davitti (2019), η ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση παρουσιάστηκε ως «έκτακτη ανάγκη», νομιμοποιώντας την εφαρμογή εξαιρετικών μέτρων που περιόρισαν δικαιώματα και ενίσχυσαν την επιτήρηση στα σύνορα.

Η βιοπολιτική διάσταση της κατάστασης εξαίρεσης γίνεται εμφανής στα σύγχρονα στρατόπεδα υποδοχής και κράτησης. Ο/η πρόσφυγας αντιμετωπίζεται όχι ως πολιτικό υποκείμενο αλλά ως αντικείμενο διαχείρισης, υπό καθεστώς μόνιμης εξαίρεσης (Agamben, 1998). Η Butler (2004) επεκτείνει αυτήν την ανάλυση, δείχνοντας πώς η «ευαλωτότητα» των σωμάτων γίνεται αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης, ενώ η Esposito (2008) τονίζει ότι η βιοπολιτική δεν αφορά μόνο τον έλεγχο αλλά και την παραγωγή μορφών ζωής που είναι «εκτεθειμένες» σε εξαίρεση.

Στο ελληνικό πλαίσιο, η εφαρμογή μέτρων όπως η αναστολή αιτήσεων ασύλου, οι επαναπροωθήσεις από τα σημεία εισόδου στη χώρα και οι κλειστές ελεγχόμενες δομές, αποτυπώνουν την πραγμάτωση της κατάστασης εξαίρεσης (Χατζηαθανασίου, n.d.). Σύμφωνα με πρόσφατες εκθέσεις, η Ελλάδα εξακολουθεί να λειτουργεί ως «εργαστήριο» βιοπολιτικών πρακτικών, όπου η εξαίρεση χρησιμοποιείται ως εργαλείο διαχείρισης πληθυσμών. Η έκθεση AIDA για το 2023 καταγράφει την εντατικοποίηση των πρακτικών επαναπροώθησης, την αυστηροποίηση των διαδικασιών ασύλου και την επέκταση των κλειστών δομών φιλοξενίας, επιβεβαιώνοντας ότι η κατάσταση εξαίρεσης παραμένει κεντρικό στοιχείο της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής. Παράλληλα, η έκθεση του RSA (2024) αναδεικνύει τα χρονίζοντα εμπόδια στην πρόσβαση των προσφύγων σε κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, γεγονός που ενισχύει την εικόνα της εξαίρεσης ως μόνιμης συνθήκης διαχείρισης.

Η θεωρία του Agamben όμως έχει δεχθεί και κριτική. Ο Žižek (2002) υποστηρίζει ότι η κατάσταση εξαίρεσης δεν είναι πάντα απόλυτη αλλά μπορεί να εμπεριέχει δυνατότητες αντίστασης. Παράλληλα, ο Mbembe (2003) εισάγει την έννοια της νεκροπολιτικής, δείχνοντας ότι η βιοπολιτική συχνά μετατρέπεται σε εξουσία που αποφασίζει για τη ζωή και τον θάνατο, κάτι που συνδέεται άμεσα με τις θανατηφόρες πρακτικές στα σύνορα της Ευρώπης.

Συνολικά, η θεωρία του Agamben αναδεικνύει ότι η κατάσταση εξαίρεσης δεν είναι απλώς μια προσωρινή αναστολή του νόμου αλλά μια δομική συνθήκη της σύγχρονης πολιτικής, με ιδιαίτερη εφαρμογή στο προσφυγικό πεδίο. Η βιοπολιτική και η γυμνή ζωή αποτελούν κεντρικά εργαλεία κατανόησης της περιθωριοποίησης και της απογύμνωσης δικαιωμάτων, ενώ οι κριτικές επεξεργασίες δείχνουν την ανάγκη για εναλλακτικά πλαίσια αντίστασης και δικαιοσύνης.

2.2.4 Υποτελής λόγος και δυνατότητα ομιλίας κατά Gayatri Spivak

Η Spivak, (1988), εισάγει μια ριζοσπαστική κριτική απέναντι στους μηχανισμούς γνώσης που συγκροτούνται από την αποικιοκρατία, τον πατριαρχικό λόγο και τις δυτικές επιστημολογίες και υποστηρίζει ότι η αποικιακή και πατριαρχική επιστημική βία δεν περιορίζεται στην καταστολή της φωνής των ατόμων (subalterns), αλλά επεκτείνεται στη συστηματική παρερμηνεία και διαστρέβλωση των εμπειριών τους από τους κυρίαρχους φορείς γνώσης. Το θεμελιώδες ερώτημά της — «Μπορεί ο υποτελής να μιλήσει;» — δεν

αφορά απλώς τη δυνατότητα εκφοράς λόγου, αλλά την αναγνώριση αυτού του λόγου ως έγκυρου και αυθεντικού μέσα σε θεσμικά και πολιτισμικά πλαίσια που τον απονομιμοποιούν (Spivak, 1988/2010). Επιπλέον, ταυτίζει την επιστημική βία με ένα σχέδιο συστηματικής εξαφάνισης, σίγασης και διαστρέβλωσης των γνώσεων και εμπειριών των περιθωριοποιημένων υποκειμένων. Η διαδικασία αυτή δεν είναι τυχαία, αλλά ενσωματώνεται σε θεσμικούς και γλωσσικούς μηχανισμούς που καθιστούν αδύνατη την αυθεντική αυτοεκφορά. Στο προσφυγικό πεδίο, αυτό εκδηλώνεται με την απουσία των ίδιων των προσφύγων από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και τη διαμόρφωση πολιτικών, όπου οι φωνές τους συχνά «εκπροσωπούνται» από άλλους — κοινωνικούς/ές λειτουργούς, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή κρατικούς φορείς — χωρίς να διασφαλίζεται η αυθεντική συμμετοχή τους (Malkki, 1996; Fiddian-Qasmiyeh, 2016).

Το ζήτημα της εκπροσώπησης, όπως το αναδεικνύει η Spivak, έχει άμεση συνάφεια με την κοινωνική εργασία. Η επίκληση της «εκπροσώπησης» μπορεί να καταλήξει σε μια μορφή αθέατης βίας, όταν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί μιλούν «για» τους πρόσφυγες χωρίς να δημιουργούν τις συνθήκες για την αυθεντική τους αυτοέκφραση (Humphries, 2004). Η κοινωνική εργασία, επομένως, καλείται να αναμετρηθεί με το ηθικό και πολιτικό καθήκον της ενδυνάμωσης των υποτελών φωνών, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τους κινδύνους της πατερναλιστικής αναπαράστασης. Στην ελληνική και ευρωπαϊκή πραγματικότητα, η επιστημική βία που περιγράφει η Spivak διαφαίνεται στις πολιτικές που αποκλείουν συστηματικά τις φωνές των προσφύγων από τις επίσημες αφηγήσεις και τη δημόσια σφαίρα (RSA Aegean, 2025). Η δυνατότητα λόγου του/της υποτελούς αποτελεί, συνεπώς, μια κεντρική ηθική και πολιτική πρόκληση για την κοινωνική εργασία, η οποία οφείλει να κινηθεί πέρα από την απλή «εκπροσώπηση» και να δημιουργήσει χώρους αυθεντικής συμμετοχής και αυτοδιάθεσης.

2.3 Ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία

2.3.1 Υπεράσπιση δικαιωμάτων και αντίσταση στον κοινωνικό αποκλεισμό

Η κοινωνική εργασία, ως επιστημονικό και επαγγελματικό πεδίο, θεμελιώνεται σε αξίες που συνδέονται άρρηκτα με την κοινωνική δικαιοσύνη, την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αναγνώριση της αξιοπρέπειας κάθε ανθρώπου (Banks, 2016). Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να λειτουργούν όχι μόνο ως πάροχοι

υπηρεσιών, αλλά και ως φορείς κοινωνικής αλλαγής, αναλαμβάνοντας ρόλους διαμεσολάβησης, συνηγορίας και μεταρρυθμιστικής παρέμβασης υπέρ των πλέον ευάλωτων ομάδων (Ife, 2012). Στο πλαίσιο αυτό, ο ηθικός ακτιβισμός αναδεικνύεται ως μια πρακτική που υπερβαίνει την παθητική συμμόρφωση με το θεσμικό πλαίσιο και επιδιώκει τη ριζική μετατροπή των κοινωνικών δομών που παράγουν ανισότητες και αποκλεισμούς και προϋποθέτει την ενεργή αμφισβήτηση και υπέρβαση των πλαισίων που αναπαράγουν ανισότητες και καταπίεση (Banks, 2016), ενώ αποτελεί μια κεντρική διάσταση της κοινωνικής εργασίας, καθώς συνδέεται με την έμπρακτη εφαρμογή των αξιών της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Ο ηθικός ακτιβισμός στηρίζεται στην παραδοχή ότι η κοινωνική εργασία δεν μπορεί να είναι ουδέτερη, καθώς η ουδετερότητα συχνά συνεπάγεται σιωπηρή αποδοχή της καταπίεσης (Dominelli, 2010). Αντίθετα, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην αμφισβήτηση των θεσμικών πρακτικών που αναπαράγουν επιστημική βία και κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτό μπορεί να εκφραστεί μέσα από την οργανωμένη συνηγορία για τα δικαιώματα των προσφύγων, τη συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα, αλλά και τη δημιουργία συμμαχιών με τις ίδιες τις κοινότητες των προσφύγων και μεταναστών, ώστε να ενισχυθεί η αυθεντική φωνή τους (Ferguson&Lavalette, 2014).

Η κοινωνική εργασία θεμελιώνεται σε αξίες που προάγουν την κοινωνική αλλαγή και την προστασία των ευάλωτων ομάδων. Ο Κώδικας Δεοντολογίας της IFSW (2014) και του ΣΚΛΕ (2019) τονίζει την υποχρέωση των κοινωνικών λειτουργών να υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και να αντιστέκονται σε πρακτικές που προκαλούν βλάβη. Η έννοια του ηθικού ακτιβισμού συνδέεται στενά με την κριτική και αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία, η οποία προτάσσει την ανάγκη αποδόμησης των σχέσεων εξουσίας που διαμορφώνουν τις κοινωνικές ανισότητες (Healy, 2014) και επομένως, δεν είναι μια «προαιρετική» διάσταση, αλλά εγγράφεται στον πυρήνα της επαγγελματικής δεοντολογίας (Ife, 2012). Στο προσφυγικό πεδίο, αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί δεν περιορίζονται στην παροχή υπηρεσιών, αλλά αναλαμβάνουν δράσεις που στοχεύουν στην αλλαγή των πολιτικών και θεσμικών πλαισίων που παράγουν τον αποκλεισμό. Η Dominelli (2010) υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί οφείλουν να αναγνωρίζουν τις δομικές αιτίες της καταπίεσης και να αναλαμβάνουν δράση για την κοινωνική αλλαγή. Ο Ferguson και ο Lavalette (2014) τονίζουν ότι η κοινωνική εργασία δεν μπορεί να είναι ουδέτερη, καθώς η ουδετερότητα ισοδυναμεί με συνενοχή στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων. Για παράδειγμα, η συνηγορία για την πρόσβαση των προσφύγων σε υγειονομική περίθαλψη ή εκπαίδευση

δεν αποτελεί απλώς επαγγελματική υποχρέωση, αλλά πράξη ηθικού ακτιβισμού που αμφισβητεί τις πολιτικές αποκλεισμού (Reisch, 2013). Οι Banks και Westoby (2022) εισάγουν την έννοια του «επαγγελματικού θάρρους», καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά βρίσκονται αντιμέτωποι/ες με θεσμικές πιέσεις ή περιορισμούς που τους εμποδίζουν να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων ατόμων. Η επιλογή να υπερβούν αυτά τα όρια, ακόμη και με κίνδυνο επαγγελματικών συνεπειών, αποτελεί έκφραση της δέσμευσής τους στις θεμελιώδεις αξίες του επαγγέλματος (Banks&Westoby, 2022). Ο ηθικός ακτιβισμός, επομένως, αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της επαγγελματικής ταυτότητας, καθώς συνδέει την καθημερινή πρακτική με την ηθική δέσμευση για κοινωνική αλλαγή.

Ο ηθικός ακτιβισμός εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους, όπως η συνηγορία (advocacy) που είναι η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των προσφύγων απέναντι σε θεσμικούς αποκλεισμούς (Reisch, 2013), η συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα με την ενεργή δηλαδή, εμπλοκή σε δράσεις που αμφισβητούν πολιτικές αποκλεισμού (Ferguson&Lavalette, 2014), οι συμμαχίες με κοινότητες με συνεργασία με πρόσφυγες και μετανάστες για την ενίσχυση της αυθεντικής φωνής τους (Papaleonidopoulos, 2022) και τέλος, η αντίσταση σε θεσμικές πιέσεις με την απόρριψη πρακτικών που παραβιάζουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ακόμη και με προσωπικό ρίσκο (Banks, 2016). Στην Ελλάδα, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί που εργάζονται με πρόσφυγες συχνά βρίσκονται αντιμέτωποι/ές με πολιτικές που περιορίζουν την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες ή που τοποθετούν τους πρόσφυγες σε «κατάσταση εξαίρεσης» (Agamben, 1998). Η επιλογή να υπερασπιστούν ενεργά τα δικαιώματα των προσφύγων, να καταγγείλουν πρακτικές αποκλεισμού ή να δημιουργήσουν χώρους συμμετοχής αποτελεί πράξη ηθικού ακτιβισμού (Neila, 2022).

2.3.2 Διαθεματικότητα, κριτική θεωρία και αποαποικιοποίηση,

Πέρα από τις αξίες κοινωνικής δικαιοσύνης και αντίστασης, ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία συνδέεται με την παράδοση της κριτικής θεωρίας (Habermas, 1984), η οποία τονίζει ότι η κοινωνική εργασία πρέπει να λειτουργεί ως χώρος επικοινωνιακής δράσης και δημοκρατικού διαλόγου. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να αμφισβητούν τις «παραμορφωμένες επικοινωνίες» που αποκλείουν τις

φωνές των ευάλωτων ομάδων και να προάγουν διαδικασίες συμμετοχής που ενισχύουν την κοινωνική χειραφέτηση.

Επιπλέον, η έννοια της διαθεματικότητας (intersectionality), όπως την εισήγαγε η Kimberlé Crenshaw (1991), δείχνει ότι οι άνθρωποι δεν βιώνουν την καταπίεση μόνο μέσα από μία διάσταση (π.χ. μόνο λόγω φύλου ή μόνο λόγω φυλής), αλλά μέσα από συνδυασμούς πολλαπλών ταυτοτήτων. Μια γυναίκα πρόσφυγας για παράδειγμα μπορεί να βιώνει ταυτόχρονα αποκλεισμό λόγω φύλου, λόγω εθνοτικής καταγωγής, λόγω κοινωνικής τάξης και λόγω του προσφυγικού της καθεστώτος. Αυτές οι μορφές καταπίεσης δεν προστίθενται απλώς η μία πάνω στην άλλη, αλλά αλληλοδιαπλέκονται, δημιουργώντας μια ιδιαίτερη εμπειρία αποκλεισμού που δεν μπορεί να εξηγηθεί αν εξετάσουμε μόνο μία διάσταση.

Ακολουθως, η Dedotsi (2026), προσεγγίζει την αντί-καταπιεστική πρακτική των κοινωνικών λειτουργών στο προσφυγικό πεδίο, ως πλαίσιο που αναδεικνύει τον ρόλο των σχέσεων εξουσίας και των θεσμικών ανισοτήτων στην παραγωγή αποκλεισμών, τονίζοντας την ανάγκη για διαθεματικές, δομικά προσανατολισμένες παρεμβάσεις στην κοινωνική εργασία, με έμφαση στην συνηγορία, την αναστοχαστικότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ο ηθικός ακτιβισμός, ο οποίος στηρίζεται στην υπεράσπιση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αξιοπρέπειας εμπλουτίζεται από την διαθεματικότητα γιατί αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα της ευαλωτότητας. Δεν αρκεί δηλαδή, να μιλήσουμε γενικά για «πρόσφυγες» ή «γυναίκες». Πρέπει να δούμε πώς οι πολλαπλές ταυτότητες συνδυάζονται και παράγουν ιδιαίτερες μορφές αποκλεισμού. Επιπλέον, επιλέγονται πιο στοχευμένες πρακτικές. Ένας/μια κοινωνικός/ή λειτουργός για παράδειγμα που ενστερνίζεται τη διαθεματική προσέγγιση θα σχεδιάσει παρεμβάσεις που λαμβάνουν υπόψη όχι μόνο το νομικό καθεστώς του πρόσφυγα, αλλά και το φύλο, την ηλικία, την τάξη, την αναπηρία ή άλλες παραμέτρους. Τέλος, αποφεύγεται η «ουδετερότητα», καθώς αν η κοινωνική εργασία αγνοήσει αυτές τις διασταυρώσεις, κινδυνεύει να αναπαράγει τις ίδιες ανισότητες που προσπαθεί να καταπολεμήσει. Η διαθεματικότητα επομένως, μας δείχνει ότι η καταπίεση είναι πολυεπίπεδη και αλληλένδετη, και ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία πρέπει να είναι εξίσου πολυδιάστατος, ώστε να ανταποκρίνεται στις πραγματικές εμπειρίες των ανθρώπων.

Σύγχρονες προσεγγίσεις όπως η αποαποικιοποίηση της γνώσης (Mignolo, 2011; Gray&Webb, 2013) τονίζουν ότι ο ηθικός ακτιβισμός περιλαμβάνει την αποαποικιοποίηση της κοινωνικής εργασίας. Η έννοια αυτή αναφέρεται στην ανάγκη

αμφισβήτησης των δυτικοκεντρικών πλαισίων γνώσης που κυριαρχούν στις κοινωνικές επιστήμες και στις επαγγελματικές πρακτικές, καθώς συχνά επιβάλλουν ερμηνευτικά σχήματα που δεν ανταποκρίνονται στις εμπειρίες των προσφύγων και των μεταναστών. Η αποαποικιοποίηση δεν περιορίζεται στην απλή αναγνώριση της διαφορετικότητας, αλλά προϋποθέτει την ενεργή ενσωμάτωση των αφηγήσεων και των εμπειριών των ίδιων των κοινοτήτων, ώστε να αναδειχθεί η αυθεντική φωνή τους. Με αυτόν τον τρόπο, η κοινωνική εργασία συμβάλλει σε μια πιο δίκαιη κατανομή της γνωσιακής εξουσίας, καθώς οι πρόσφυγες και οι μετανάστες/στρίες δεν αντιμετωπίζονται ως παθητικοί/ές αποδέκτες/τριες υπηρεσιών, αλλά ως φορείς γνώσης που συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πρακτικών και των πολιτικών που τους αφορούν. Η αποαποικιοποίηση της κοινωνικής εργασίας, επομένως, συνιστά μια μορφή ηθικού ακτιβισμού που αμφισβητεί τις δομές εξουσίας και προάγει την ισότιμη συμμετοχή.

Η ηθική της φροντίδας, όπως την ανέπτυξε η Tronto (1993), προσφέρει επίσης, μια συμπληρωματική προοπτική στον ηθικό ακτιβισμό. Η φροντίδα δεν νοείται απλώς ως επαγγελματική πρακτική που περιορίζεται στην παροχή υπηρεσιών, αλλά ως πολιτική πράξη που εμπεριέχει αξίες, ευθύνες και σχέσεις εξουσίας. Η Tronto υποστηρίζει ότι η φροντίδα είναι μια διαδικασία που αφορά την αναγνώριση της αλληλεξάρτησης των ανθρώπων και την ανάληψη ευθύνης για την ευημερία των άλλων. Στο πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας με πρόσφυγες και μετανάστες/στρίες, η ηθική της φροντίδας αναδεικνύει την υποχρέωση των κοινωνικών λειτουργών να αντιστέκονται σε πολιτικές που υποβαθμίζουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, όπως οι περιορισμοί στην πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη ή εκπαίδευση. Ο ηθικός ακτιβισμός, μέσα από την ηθική της φροντίδας, προάγει σχέσεις αλληλεγγύης και αμοιβαίας αναγνώρισης, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή και την αντίσταση απέναντι σε πρακτικές αποκλεισμού. Η φροντίδα, επομένως, αποκτά πολιτική διάσταση, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να υπερασπιστούν ενεργά την αξιοπρέπεια των εξυπηρετούμενων ατόμων, ακόμη και όταν αυτό συνεπάγεται σύγκρουση με θεσμικά πλαίσια.

Η θεωρία του Agamben (1998) για τα «καθεστώτα εξαιρέσεως» προσφέρει ένα ακόμη εργαλείο κατανόησης του ηθικού ακτιβισμού στην κοινωνική εργασία. Ο ηθικός ακτιβισμός, σε αυτήν την προοπτική, συνιστά πρακτική αντίστασης απέναντι στη βιοπολιτική και την κανονικοποίηση της εξαιρέσεως. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, μέσα από την συνηγορία, την συλλογική δράση και την συνεργασία με τις κοινότητες των προσφύγων, διεκδικούν την επαναφορά των μεταναστών/στριών στο πεδίο της πλήρους πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής. Η αντίσταση στα καθεστώτα εξαιρέσεως δεν είναι

απλώς μια επαγγελματική επιλογή, αλλά μια ηθική δέσμευση που συνδέεται με τις θεμελιώδεις αξίες της κοινωνικής εργασίας.

Συνολικά, ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία δεν είναι μια περιθωριακή πρακτική ή προαιρετική διάσταση της κοινωνικής εργασίας, αλλά μια ουσιαστική διάσταση της επαγγελματικής ταυτότητας. Αποτελεί την έμπρακτη εφαρμογή των αρχών της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και στο πεδίο της προσφυγικής προστασίας αναδεικνύεται ως κρίσιμο εργαλείο αντίστασης απέναντι στην επιστημική βία και τις θεσμικές αδικίες.

2.4. Επιστημική αδικία και θεσμικές πρακτικές στο ελληνικό προσφυγικό πεδίο

2.4.1. Μαρτυρική και ερμηνευτική αδικία, κατάσταση εξαίρεσης, υποτελής λόγος, θεσμικός αποκλεισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα

Η έννοια της μαρτυρικής αδικίας (testimonial injustice) στο ελληνικό προσφυγικό πεδίο βρίσκει έδαφος, στο γεγονός ότι οι αφηγήσεις των προσφύγων συχνά αμφισβητούνται ή απορρίπτονται λόγω πολιτισμικών και θεσμικών στερεοτύπων. Αρκετές αναφορές καταδεικνύουν ότι οι ελληνικές αρχές, τόσο στη διαδικασία ασύλου όσο και στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, αντιμετωπίζουν με δυσπιστία τις μαρτυρίες προσφύγων, ακόμη και όταν αυτές συνοδεύονται από ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι καταγγελίες για τις συνθήκες στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης στη Μόρια, όπου πρόσφυγες περιέγραφαν περιστατικά βίας και κακομεταχείρισης, τα οποία συχνά αγνοούνταν ή υποβαθμίζονταν από τις αρχές (Human Rights Watch, 2020). Η αμφισβήτηση της αξιοπιστίας είναι ακόμη πιο έντονη στις περιπτώσεις γυναικών προσφύγων, οι οποίες υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις λόγω φύλου, εθνικότητας και γλώσσας. Έρευνες έχουν δείξει ότι οι μαρτυρίες τους για σεξουαλική βία ή παρενόχληση συχνά δεν λαμβάνονται σοβαρά υπόψη, με αποτέλεσμα να στερούνται την απαραίτητη προστασία (Freedman, 2016). Η κατάσταση αυτή ενισχύεται από ασυνείδητες προκαταλήψεις που είναι ενσωματωμένες στις ίδιες τις διαδικασίες κοινωνικής εργασίας και ασύλου.

Πρόσφατες εκθέσεις οργανώσεων όπως το δίκτυο PRAB (Protecting Rights at Borders) κατέγραψαν τουλάχιστον 50 περιστατικά επαναπροωθήσεων που αφορούσαν 2.157 πρόσφυγες και μετανάστες από την Ελλάδα, γεγονός που εγείρει σοβαρά ερωτήματα για την αξιοπιστία που αποδίδεται στις μαρτυρίες τους και για την τήρηση του διεθνούς δικαίου (PRAB, 2024). Παράλληλα, το ναυάγιο στην Πύλο τον Ιούνιο του 2023, όπου εκατοντάδες πρόσφυγες έχασαν τη ζωή τους, ανέδειξε την αδυναμία των θεσμών να ανταποκριθούν στις καταγγελίες για αμέλεια και καθυστερημένη διάσωση, παρά τις μαρτυρίες επιζώντων (Deutsche Welle, 2023). Η σκόπιμη ή ασυνείδητη διστακτικότητα των θεσμών να αποδώσουν την ανάλογη αξιοπιστία στις μαρτυρίες των προσφύγων συνιστά αυτό που η βιβλιογραφία περιγράφει ως «εκ προθέσεως μαρτυρική αδικία» (willful testimonial injustice). Πρόκειται για μια κατάσταση όπου οι θεσμικοί λειτουργοί, παρότι γνωρίζουν ότι οι προκαταλήψεις λειτουργούν ως φίλτρο στην αξιολόγηση, τις υιοθετούν εκούσια ώστε να δικαιολογήσουν αδράνεια ή αρνητικές αποφάσεις. Έτσι, η μαρτυρία των προσφύγων όχι μόνο υποβαθμίζεται, αλλά μετατρέπεται σε εργαλείο νομιμοποίησης της θεσμικής αδράνειας, με σοβαρές συνέπειες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα.

Επιπλέον, η έννοια της ερμηνευτικής αδικίας (hermeneutical injustice) αναφέρεται στις περιπτώσεις όπου οι εμπειρίες μιας κοινωνικής ομάδας δεν μπορούν να γίνουν πλήρως κατανοητές ή να εκφραστούν επαρκώς, λόγω ελλিপών εννοιολογικών εργαλείων στο κυρίαρχο κοινωνικό πλαίσιο (Fricker, 2007). Στην Ελλάδα, το φαινόμενο αυτό είναι εμφανές στο προσφυγικό πεδίο, όπου οι αφηγήσεις των προσφύγων συχνά δεν βρίσκουν το κατάλληλο ερμηνευτικό πλαίσιο για να αναγνωριστούν ως έγκυρες εμπειρίες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι επαναπροωθήσεις (pushbacks) στα ελληνοτουρκικά σύνορα. Παρά τις επανειλημμένες καταγγελίες προσφύγων για βίαιες επιστροφές, οι αφηγήσεις τους συχνά απορρίπτονται ως «αναξιόπιστες» ή «υπερβολικές», επειδή δεν εντάσσονται εύκολα στο θεσμικό και δημόσιο λόγο που κυριαρχεί στην Ελλάδα (PRAB, 2024). Η έλλειψη θεσμικής γλώσσας για να περιγράψει και να αναγνωρίσει αυτές τις εμπειρίες οδηγεί σε ερμηνευτική αδικία, καθώς οι πρόσφυγες στερούνται τη δυνατότητα να καταστήσουν κοινωνικά ορατές τις εμπειρίες τους.

Παράλληλα, οι αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες που ζουν στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση σε έγγραφα, στέγαση και κοινωνικά δικαιώματα. Η έκθεση της Υποστήριξης Προσφύγων στο Αιγαίο (RSA, 2025) καταγράφει ότι πολλοί/ές πρόσφυγες παραμένουν σε καθεστώς αστεγίας και κοινωνικού αποκλεισμού, επειδή οι θεσμοί αδυνατούν να ερμηνεύσουν τις ανάγκες τους μέσα από το

πρίσμα της διεθνούς προστασίας. Έτσι, οι εμπειρίες τους μεταφράζονται σε «γραφειοκρατικά προβλήματα» αντί για παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επιπλέον, τα ελληνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης συχνά αναπαράγουν στερεότυπα που παρουσιάζουν τους/τις πρόσφυγες είτε ως «θύματα» είτε ως «απειλή», χωρίς να αποτυπώνουν την πολυπλοκότητα των εμπειριών τους (Καραβέλη, 2020). Αυτό ενισχύει την ερμηνευτική αδικία, καθώς περιορίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο η κοινωνία μπορεί να κατανοήσει τις αφηγήσεις των προσφύγων. Η ερμηνευτική αδικία στο ελληνικό προσφυγικό πεδίο δεν αφορά μόνο την αδυναμία κατανόησης των εμπειριών των προσφύγων, αλλά και την ενεργή διαμόρφωση ενός λόγου που αποκλείει τις δικές τους ερμηνείες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της κοινωνικής τους αορατότητας και την παγίωση της θεσμικής αδράνειας απέναντι στις ανάγκες τους.

Επιπλέον, η αναστολή της δυνατότητας υποβολής αιτήσεων ασύλου, από το 2023 έως το 2025, για όσους/όσες εισέρχονταν παράτυπα από συγκεκριμένες περιοχές συνιστά *de facto* αναστολή διεθνών και ευρωπαϊκών υποχρεώσεων της χώρας και μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κατάστασης εξαίρεσης» (Agamben, 1998), όπου η επανάληψη νομοθετικών και διοικητικών μέτρων οδηγεί σε αναστολή θεμελιωδών δικαιωμάτων. Παράλληλα, οι πρακτικές επαναπροωθήσεων (*pushbacks*), η λειτουργία κλειστών ή ελεγχόμενων - ημίκλειστων δομών φιλοξενίας (*camps*) και η περιορισμένη μετακίνηση των προσφύγων συγκροτούν ένα καθεστώς εξαίρεσης, όπου η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη τίθενται υπό αίρεση (Tramountanis, 2024). Οι δομές φιλοξενίας (*camps*) της ενδοχώρας, συχνά χρηματοδοτούμενες από την ΕΕ, μετατρέπονται σε «χώρους εξαίρεσης», με περιορισμένα κοινωνικά, οικονομικά και νομικά δικαιώματα για τους ένοικους.

Μια ακόμη μορφή επιστημικής αδικίας συντελείται στην Ελλάδα, με την κυριαρχία των θεσμικών διαδικασιών και την διαμεσολάβηση των προσφυγικών αφηγήσεων από διοικητικούς, νομικούς ή επικοινωνιακούς μηχανισμούς που οδηγεί συχνά στην αποσιώπηση της αυθεντικής φωνής των προσφύγων. Μελέτες δείχνουν ότι οι εμπειρίες τους παρουσιάζονται στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και στις διοικητικές αποφάσεις μέσα από φίλτρα που αφαιρούν τη δυνατότητα αυτοεκφοράς (Spivak, 1988· Freedman, 2016). Η πράξη «του να μιλήσει ο/η υποτελής» δεν είναι απλώς εμπόδιο προς υπέρβαση, αλλά ουσιώδης στόχος της δημοκρατικής κοινωνικής εργασίας, ενώ απαιτείται και η δημιουργία πρακτικών και συμβολικών χώρων που ενισχύουν τη συμμετοχή των προσφύγων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τις ζωές τους. Παραδείγματα αυτοοργανωμένων συλλογικοτήτων προσφύγων στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη

δείχνουν ότι, όταν δίνεται χώρος, οι ίδιοι/ες οι πρόσφυγες μπορούν να αρθρώσουν λόγο που αμφισβητεί την κυρίαρχη αφήγηση και να διεκδικήσουν δικαιώματα (RSA, 2025).

Τέλος, ο θεσμικός αποκλεισμός των προσφύγων στην Ελλάδα εκδηλώνεται με την περιορισμένη πρόσβαση στην εργασία, στη στέγαση, στην υγεία, καθώς και σε κοινωνικές παροχές. Μετά το 2022, η σταδιακή λήξη προγραμμάτων στήριξης (π.χ. ESTIA, HELIOS) και η αύξηση εξώσεων οδήγησαν σε φαινόμενα αστεγίας και ακραίας φτώχειας (RSA, 2025; Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, 2024). Η ενδυνάμωση της γραφειοκρατίας και η επίκληση του «δημοσίου συμφέροντος» λειτουργούν ως ουδέτερα προσχήματα που αποκρύπτουν την αναπαραγωγή δομικής επιστημικής βίας. Έτσι, οι ανάγκες και η φωνή των προσφύγων αποσιωπώνται, ενώ οι θεσμοί εμφανίζονται ως «αντικειμενικοί» διαχειριστές, διαιωνίζοντας στην πράξη τις διακρίσεις.

2.4.2 Θεσμικές πρακτικές ελέγχου γνώσης και εξουσίας και στρατηγικές προσαρμογής των προσφύγων στην Ελλάδα

Η στρατηγική τοποθέτησης των προσφύγων σε απομονωμένες, κλειστές ή ελεγχόμενες - ημίκλειστες δομές, συχνά σε γεωγραφικά περιθωριοποιημένες περιοχές, περιορίζει δραστικά την πρόσβασή τους σε εκπαίδευση, διοικητική υποστήριξη, μέσα επικοινωνίας και διαδικασίες συνηγορίας. Έτσι, οι θεσμοί καθορίζουν τι «γνωρίζεται» για τους/τις πρόσφυγες και πώς αυτή η γνώση διαχέεται προς την κοινωνία, συχνά μέσα από στερεοτυπικές και υπεραπλουστευτικές αναπαραστάσεις (Ticktin, 2011). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο αποκλεισμός μέσω γλωσσικής σιγής. Το 2024, ελληνικά και διεθνή μέσα ενημέρωσης ανέδειξαν την απουσία επαρκών διερμηνέων στις δομές φιλοξενίας (camps), γεγονός που οδήγησε σε συστηματική αδυναμία επικοινωνίας μεταξύ προσφύγων και θεσμικών φορέων. Η έλλειψη αυτή είχε ως αποτέλεσμα την παράλυση βασικών υπηρεσιών, από την υγειονομική περίθαλψη έως την πρόσβαση σε νομική υποστήριξη (UNHCR, 2024). Η πρακτική αυτή συνιστά ταυτόχρονα μαρτυρική αδικία (testimonial injustice), καθώς οι μαρτυρίες των προσφύγων δεν γίνονται κατανοητές ή απορρίπτονται λόγω γλωσσικών φραγμών, αλλά και ερμηνευτική αδικία (hermeneutical injustice), αφού οι εμπειρίες τους δεν βρίσκουν το κατάλληλο εννοιολογικό πλαίσιο για να αναγνωριστούν. Επιπλέον, μπορεί να χαρακτηριστεί ως

μορφή δομικής επιστημικής βίας, καθώς η στέρηση της δυνατότητας επικοινωνίας δεν είναι τυχαία, αλλά ενσωματωμένη σε θεσμικές πρακτικές που αναπαράγουν την εξάρτηση και την αδυναμία των προσφύγων να διεκδικήσουν δικαιώματα (Spivak, 1988). Ακολουθώντας, στο ελληνικό προσφυγικό πεδίο, η διερμηνεία όταν λειτουργεί εντός ασύμμετρων θεσμικών και γλωσσικών σχέσεων εξουσίας, μπορεί να συμβάλλει στην παραγωγή επιστημικής βίας, στο μέτρο που φιλτράρει, αναδιατυπώνει ή αποσιωπά τις υποκειμενικές αφηγήσεις των προσφύγων, περιορίζοντας την δυνατότητά τους να μιλήσουν ως γνωσιακά και πολιτικά υποκείμενα (Spivak, 1988).

Παράλληλα, εκθέσεις οργανώσεων όπως το δίκτυο PRAB (2024) έχουν καταγράψει ότι η πληροφόρηση για διαδικασίες ασύλου και δικαιώματα είναι συχνά ελλιπής ή παραπλανητική, με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να στερούνται ουσιαστικής πρόσβασης στη γνώση που θα τους επέτρεπε να ασκήσουν τα δικαιώματά τους. Έτσι, τα camps δεν αποτελούν απλώς χώρους φιλοξενίας, αλλά πεδία όπου η γνώση και η εξουσία ελέγχονται θεσμικά, διαμορφώνοντας μια συνθήκη μόνιμης αβεβαιότητας και εξάρτησης.

Παρά τις πολλαπλές αυτές μορφές αδικίας που βιώνουν, οι πρόσφυγες στην Ελλάδα αναπτύσσουν παράλληλα ποικίλες στρατηγικές προσαρμογής και επιβίωσης, οι οποίες συνιστούν μορφές αντίστασης αλλά και δημιουργικής ενσωμάτωσης στο κοινωνικό περιβάλλον. Οι στρατηγικές αυτές εκτείνονται από την καθημερινή διαχείριση των βασικών αναγκών έως την ενεργή συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα και συλλογικές δράσεις. Μια βασική στρατηγική είναι η αλληλεγγύη εντός των κοινοτήτων. Εθνογραφικές έρευνες έχουν δείξει ότι οι πρόσφυγες συχνά δημιουργούν άτυπα δίκτυα υποστήριξης, μοιράζοντας πληροφορίες για διαδικασίες ασύλου, στέγαση ή εργασία (Παρδαλίδης, 2013). Αυτά τα δίκτυα λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικού κεφαλαίου που αντισταθμίζουν την έλλειψη θεσμικής προστασίας.

Παράλληλα, πολλοί/ές πρόσφυγες στρέφονται σε οικονομικές στρατηγικές επιβίωσης, όπως η συμμετοχή σε άτυπες αγορές εργασίας, μικροεμπόριο ή περιστασιακή απασχόληση. Αν και συχνά επισφαλείς, αυτές οι δραστηριότητες επιτρέπουν την κάλυψη βασικών αναγκών και την αποφυγή πλήρους εξάρτησης από κρατικά επιδόματα (Tramountanis, 2024).

Σημαντικό ρόλο παίζει και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία αποτελούν στρατηγική για την κοινωνική ένταξη και την πρόσβαση σε καλύτερες θέσεις εργασίας. Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη (Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, 2021) αναγνωρίζει τη γλώσσα ως κεντρικό εργαλείο προσαρμογής, αν και η πρόσβαση σε μαθήματα παραμένει

άνιση. Επιπλέον, οι πρόσφυγες αναπτύσσουν συλλογικές μορφές δράσης, όπως η συμμετοχή σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, αυτοοργανωμένες ομάδες ή διαδηλώσεις, διεκδικώντας δικαιώματα και ορατότητα. Αυτές οι πρακτικές συνιστούν μορφές «αντί-αδικίας», καθώς επιχειρούν να ανατρέψουν την κοινωνική αορατότητα που προκαλεί η ερμηνευτική αδικία.

Τέλος, δεν λείπουν οι στρατηγικές πολιτισμικής προσαρμογής, όπως η διατήρηση παραδόσεων και θρησκευτικών πρακτικών, που λειτουργούν ως πηγή ταυτότητας και ψυχικής ανθεκτικότητας. Η ισορροπία ανάμεσα στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και την προσαρμογή στο νέο κοινωνικό πλαίσιο αποτελεί κρίσιμο στοιχείο της εμπειρίας τους. Συνολικά, οι στρατηγικές προσαρμογής των προσφύγων στην Ελλάδα δεν είναι απλώς μηχανισμοί επιβίωσης, αλλά και μορφές ενεργητικής διαπραγμάτευσης με τις κοινωνικές και θεσμικές συνθήκες, που αποκαλύπτουν την ανθεκτικότητα και τη δημιουργικότητά τους.

3. Πλαίσιο άσκησης της κοινωνικής εργασίας με πρόσφυγες

3.1 Ο διεθνής και ο ελληνικός ορισμός της κοινωνικής εργασίας

Η κοινωνική εργασία αποτελεί διεθνώς αναγνωρισμένο επιστημονικό και επαγγελματικό πεδίο, το οποίο συνδυάζει θεωρητική γνώση, ερευνητική τεκμηρίωση και πρακτική εφαρμογή με στόχο την προαγωγή της κοινωνικής αλλαγής, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ενδυνάμωσης των ατόμων και των κοινοτήτων. Ο διεθνής ορισμός που διατυπώθηκε από τη Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών (IFSW) και τον Διεθνή Σύνδεσμο Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW) το 2014, περιγράφει την κοινωνική εργασία ως «ένα επάγγελμα που προάγει την κοινωνική αλλαγή και ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, την ενδυνάμωση και την απελευθέρωση των ανθρώπων» (IFSW, 2014). Ο ορισμός αυτός υπογραμμίζει ότι η κοινωνική εργασία θεμελιώνεται σε αξίες όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η συλλογική ευθύνη και ο σεβασμός της διαφορετικότητας, ενώ δεν περιορίζεται στην παροχή υπηρεσιών πρόνοιας,

αλλά εμπεριέχει μια ευρύτερη κοινωνικοπολιτική διάσταση, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να αμφισβητήσουν τις δομές που παράγουν ανισότητες και αποκλεισμούς (Dominelli, 2010). Η Ife (2012) τονίζει ότι η κοινωνική εργασία πρέπει να συνδέεται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και να λειτουργεί ως μέσο προώθησης της κοινωνικής αλλαγής, ενώ η Healy (2014) αναδεικνύει τη σημασία της θεωρητικής πολυφωνίας και της κριτικής προσέγγισης στην επαγγελματική πρακτική.

Στην ελληνική πραγματικότητα, ο Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ) έχει αποδεχτεί τον διεθνή ορισμό, δίνοντας έμφαση στη σύνδεση της κοινωνικής εργασίας με την κοινωνική πολιτική και την προστασία των ευάλωτων ομάδων (ΣΚΛΕ, 2019). Η ελληνική νομοθεσία (Ν. 4996/2022) αναγνωρίζει την κοινωνική εργασία ως κατοχυρωμένο επάγγελμα, που ασκείται από πτυχιούχους κοινωνικής εργασίας με άδεια ασκήσεως επαγγέλματος και αρμοδιότητες που περιλαμβάνουν την κοινωνική φροντίδα, την πρόληψη, την παρέμβαση σε κρίσεις και την ενδυνάμωση ατόμων και κοινοτήτων. Συνολικά, η κοινωνική εργασία συνιστά ένα επάγγελμα με έντονη ηθική και κοινωνική διάσταση, το οποίο επιδιώκει όχι μόνο την κάλυψη αναγκών, αλλά και τη δημιουργία συνθηκών κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης. Η έμφαση στις αξίες της αξιοπρέπειας, της ελευθερίας και της κοινωνικής συνοχής καθιστά την κοινωνική εργασία έναν καίριο θεσμό για την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες αποτελεί ειδικό πεδίο εφαρμογής, όπου οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να ανταποκριθούν σε σύνθετες ανάγκες που σχετίζονται με τον εκτοπισμό, το τραύμα, την απώλεια και την κοινωνική περιθωριοποίηση (Papaleonidopoulos, 2022). Η διεθνής βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες απαιτεί συνδυασμό ανθρωπιστικής παρέμβασης, συνηγορίας και πολιτικής δράσης (Popescu, 2018).

3.2 Ο κώδικας δεοντολογίας του ΣΚΛΕ

Ο Κώδικας Δεοντολογίας του Συνδέσμου Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ, 2019) αποτελεί θεμελιώδες κείμενο που καθορίζει τις αξίες, τις αρχές και τα ηθικά όρια της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα. Αποτελεί οδηγό για την επαγγελματική πρακτική, διασφαλίζοντας ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ασκούν το έργο τους με σεβασμό προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τα δικαιώματα και την κοινωνική

δικαιοσύνη. Ο Κώδικας δεν είναι απλώς ένα τυπικό κανονιστικό κείμενο, αλλά ένα πλαίσιο που αποτυπώνει την ηθική ταυτότητα του επαγγέλματος και καθοδηγεί τους/τις επαγγελματίες σε συνθήκες ηθικών διλημμάτων (Banks, 2016).

Ειδικότερα, ακρογωνιαίο λίθο της κοινωνικής εργασίας αποτελεί, σύμφωνα με τον κώδικα, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο/η κοινωνικός/ή λειτουργός οφείλει να αναγνωρίζει την εγγενή αξία κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως εθνικότητας, φύλου, θρησκείας ή κοινωνικής θέσης (Ife, 2012). Στο πεδίο της προσφυγικής προστασίας, η αρχή αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι πρόσφυγες συχνά βιώνουν συνθήκες περιθωριοποίησης και στιγματισμού. Η υπεράσπιση της αξιοπρέπειας τους συνδέεται άμεσα με την καταπολέμηση της επιστημικής βίας που αποσιωπά τις εμπειρίες τους (Papaleonidopoulos, 2022). Άλλη σημαντική αρχή του κώδικα αποτελεί η αυτονομία του εξυπηρετούμενου ατόμου. Η ενδυνάμωση δηλαδή, των ατόμων ώστε να λαμβάνουν αποφάσεις για τη ζωή τους. Ωστόσο, στο προσφυγικό πεδίο, η αυτονομία συχνά περιορίζεται από θεσμικές πρακτικές, όπως οι περιορισμοί διαμονής σε κέντρα φιλοξενίας ή οι χρονοβόρες διαδικασίες ασύλου. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην τήρηση των θεσμικών πλαισίων και στην υποστήριξη της αυτοδιάθεσης των προσφύγων (Chatzifotiou&Papouli, 2022).

Η αρχή της μη πρόκλησης βλάβης (non-maleficence) επιβάλλει επίσης, στους/στις κοινωνικούς/ές λειτουργούς να προστατεύουν τα εξυπηρετούμενα άτομα από κάθε μορφή σωματικής, ψυχολογικής ή κοινωνικής βλάβης. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι οι επαγγελματίες πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί/ές στη διαχείριση τραυματικών εμπειριών, όπως η βία, ο εκτοπισμός ή η απώλεια, ώστε να μην αναπαράγουν το τραύμα μέσω της παρέμβασής τους (Papathanasiou, 2025). Επιπλέον, η εμπιστευτικότητα, με την προστασία των προσωπικών δεδομένων αποτελεί κρίσιμη παράμετρο της επαγγελματικής πρακτικής. Στο προσφυγικό πεδίο, όπου οι πληροφορίες των αιτούντων/σών άσυλο συχνά χρησιμοποιούνται για διοικητικούς ή νομικούς σκοπούς, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί βρίσκονται αντιμέτωποι με το δίλημμα της προστασίας της ιδιωτικότητας έναντι των θεσμικών απαιτήσεων (Banks&Westoby, 2022). Τέλος, η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης καλεί τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς να αντιστέκονται σε πρακτικές διάκρισης και καταπίεσης. Στην Ελλάδα, αυτό σημαίνει ενεργή συνηγορία απέναντι σε πολιτικές που οδηγούν σε αποκλεισμό ή περιθωριοποίηση των προσφύγων, όπως οι περιορισμοί πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη ή εκπαίδευση (Neila, 2022). Ο/Η κοινωνικός/ή λειτουργός δεν περιορίζεται στον ρόλο του/της παρόχου υπηρεσιών, αλλά

αναλαμβάνει και τον ρόλο του/της υπερασπιστή/στριας δικαιωμάτων, ενσαρκώνοντας τον ηθικό ακτιβισμό στην πράξη (Dominelli, 2010).

Ο Κώδικας Δεοντολογίας του ΣΚΛΕ ουσιαστικά αποτελεί θεμέλιο για την κοινωνική εργασία στην Ελλάδα, προσφέροντας ένα πλαίσιο αξιών που καθοδηγεί την επαγγελματική πρακτική. Στο πεδίο της προσφυγικής προστασίας, οι αρχές του Κώδικα αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να αντιμετωπίσουν θεσμικές αντιφάσεις, κοινωνικές προκαταλήψεις και ηθικά διλήμματα. Η εφαρμογή του Κώδικα δεν είναι πάντα εύκολη, αλλά αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την προάσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης.

3.3 Προκλήσεις και αντιφάσεις στο πεδίο

3.3.1 Θεσμικές αντιφάσεις

Η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην Ελλάδα διαμορφώνεται μέσα σε ένα πλαίσιο έντονων θεσμικών αντιφάσεων, οι οποίες απορρέουν από την ιδιότητα της χώρας ως πρώτης χώρας υποδοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εφαρμογή του «hotspot approach» από το 2015, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ατζέντας για τη Μετανάστευση, οδήγησε στη δημιουργία κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης στα νησιά του Αιγαίου (Europarl, 2023). Τα hotspots σχεδιάστηκαν ως προσωρινές δομές για την καταγραφή και την ταχεία εξέταση αιτημάτων ασύλου, ωστόσο στην πράξη μετατράπηκαν σε χώρους μακροχρόνιας παραμονής, με συνθήκες υπερπληθυσμού, ελλειπών υποδομών και περιορισμένης πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες (Kourachanis, 2018). Η κατάσταση αυτή συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα της «κατάστασης εξαίρεσης», όπου οι πρόσφυγες τοποθετούνται σε ένα καθεστώς νομικής αβεβαιότητας και περιορισμένων δικαιωμάτων. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί που εργάζονται σε αυτά τα πλαίσια καλούνται να παρέχουν υποστήριξη σε συνθήκες που παραβιάζουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, γεγονός που δημιουργεί έντονα ηθικά διλήμματα και συγκρούσεις με τον Κώδικα Δεοντολογίας τους (Papaleonidopoulos, 2022).

Επιπλέον, η διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την ένταση ανάμεσα στις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας (π.χ. Σύμβαση της Γενεύης, Ευρωπαϊκός Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων) και στις πολιτικές αποτροπής που

εφαρμόζονται στην πράξη. Οι πολιτικές στέγασης και φιλοξενίας συχνά λειτουργούν περισσότερο ως μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου παρά ως μέτρα προστασίας, περιορίζοντας την αυτονομία των προσφύγων. Αυτό εντείνει την αίσθηση αδικίας και καθιστά τον ρόλο των κοινωνικών λειτουργών ακόμη πιο περίπλοκο (Neila, 2022). Οι θεσμικές αυτές αντιφάσεις στο προσφυγικό πεδίο στην Ελλάδα αναδεικνύουν την ένταση ανάμεσα στη νομική-θεσμική πραγματικότητα και στις αρχές της κοινωνικής εργασίας. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί βρίσκονται σε μια συνεχή διαπραγμάτευση ανάμεσα στην επαγγελματική τους δεοντολογία και στις απαιτήσεις ενός συστήματος που συχνά αναπαράγει μορφές επιστημικής και κοινωνικής βίας.

3.3.2 Κοινωνικές στάσεις και ρατσισμός

Όσον αφορά τις στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους πρόσφυγες παρουσιάζεται ένα σύνθετο και αντιφατικό τοπίο, το οποίο επηρεάζει άμεσα το έργο των κοινωνικών λειτουργών. Από τη μία πλευρά, υπάρχουν εκδηλώσεις αλληλεγγύης και υποστήριξης, κυρίως από κοινωνικά κινήματα, μη κυβερνητικές οργανώσεις και τμήματα του πληθυσμού που προωθούν την ένταξη και την προστασία των δικαιωμάτων των προσφύγων. Από την άλλη, η πρόσφατη οικονομική κρίση, έχει ενισχύσει ξενοφοβικές και ρατσιστικές αντιλήψεις. Οι ρατσιστικές αυτές στάσεις εκδηλώνονται με διάφορους τρόπους, όπως η κοινωνική απόρριψη, ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση των προσφύγων, καθώς και η διάδοση στερεοτύπων που τους παρουσιάζουν ως απειλή για την ασφάλεια, την οικονομία ή την κοινωνική συνοχή. Αυτές οι αντιλήψεις συχνά ενισχύονται από τα μέσα ενημέρωσης και πολιτικές φωνές που προωθούν εθνικιστικά ή λαϊκίστικα αφηγήματα (Dedotsi, 2019).

Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, ως επαγγελματίες που εργάζονται στο πεδίο της ένταξης και της υποστήριξης των προσφύγων, βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της αντιμετώπισης αυτών των κοινωνικών στάσεων. Πρέπει να λειτουργήσουν ως γέφυρες ανάμεσα στις κοινότητες υποδοχής και στους/στις πρόσφυγες, προωθώντας την κατανόηση, την αποδοχή και την κοινωνική συνοχή. Ταυτόχρονα, καλούνται να αναγνωρίσουν και να διαχειριστούν τις δικές τους προκαταλήψεις και στερεότυπα, ώστε να παρέχουν υπηρεσίες με σεβασμό και αμεροληψία. Η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση των κοινωνικών λειτουργών σχετικά με τα ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας είναι κρίσιμες για την αποτελεσματική τους παρέμβαση. Επιπλέον, η

συνεργασία με τοπικές κοινότητες, φορείς και οργανώσεις που προωθούν την πολυπολιτισμικότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα συμβάλλει στην αντιμετώπιση των κοινωνικών διακρίσεων. Παρά όμως τις δυσκολίες, υπάρχουν παραδείγματα επιτυχημένων πρωτοβουλιών που έχουν καταφέρει να μειώσουν τις εντάσεις και να ενισχύσουν την κοινωνική ένταξη των προσφύγων. Ωστόσο, η ανάγκη για συνεχή υποστήριξη, πολιτική βούληση και ευρύτερη κοινωνική αλλαγή παραμένει επιτακτική (Dedotsi, Ioakeimidis & Teloni, 2019). Η κατανόηση και η αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων είναι απαραίτητες για την προώθηση μιας κοινωνίας πιο δίκαιης, ανοιχτής και συμπεριληπτικής.

3.3.3 Επαγγελματικές συνθήκες και περιορισμοί

Η οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με τις πολιτικές λιτότητας, έχει επιφέρει σοβαρές περικοπές στους δημόσιους πόρους και τις κοινωνικές υπηρεσίες, με αποτέλεσμα την υποστελέχωση και την έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης για την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων. Η υποστελέχωση των δομών κοινωνικής εργασίας σημαίνει ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναλαμβάνουν υπερβολικό φόρτο εργασίας, συχνά χωρίς την απαραίτητη υποστήριξη και εποπτεία. Αυτό δημιουργεί ένα περιβάλλον όπου η ποιότητα της εργασίας μπορεί να υπονομευτεί, καθώς οι επαγγελματίες δεν έχουν τον χρόνο ή τους πόρους να ανταποκριθούν πλήρως στις πολύπλοκες ανάγκες των προσφύγων. Επιπλέον, η γραφειοκρατία και οι πολύπλοκες διοικητικές διαδικασίες επιβαρύνουν περαιτέρω το έργο τους, αποσπώντας χρόνο από την άμεση επαφή και υποστήριξη των εξυπηρετούμενων ατόμων. Ακολούθως, η συνεχής έκθεση σε τραυματικές εμπειρίες των προσφύγων, όπως βία, απώλεια και ανασφάλεια, επιβαρύνει ψυχολογικά τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς, οδηγώντας τους/τες σε φαινόμενα δευτερογενούς τραύματος και επαγγελματικής εξουθένωσης (burnout). Η απουσία επαρκούς θεσμικής υποστήριξης, όπως η ψυχολογική στήριξη και η εποπτεία, καθιστά δύσκολη τη διαχείριση αυτών των ψυχολογικών επιπτώσεων, με αποτέλεσμα πολλοί/ές επαγγελματίες να βιώνουν υψηλά επίπεδα άγχους και εξάντλησης. Η ανάγκη για συστηματική υποστήριξη, εκπαίδευση και εποπτεία είναι επιτακτική, ώστε να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα και η αποτελεσματικότητα του έργου τους (Teloni et al., 2019).

Παράλληλα, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά καλούνται να λειτουργήσουν σε ένα πλαίσιο όπου οι πολιτικές και οι κανονισμοί περιορίζουν τις δυνατότητές τους να παρέχουν ουσιαστική βοήθεια. Οι περιορισμοί αυτοί μπορεί να αφορούν την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση και η στέγαση, καθώς και την εφαρμογή πολιτικών που συχνά εστιάζουν στον έλεγχο και την επιτήρηση των προσφύγων αντί για την υποστήριξή τους. Η ανάγκη να συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις των χρηματοδοτών, των διοικητικών αρχών και των πολιτικών κατευθύνσεων μπορεί να συγκρούεται με τις ηθικές τους δεσμεύσεις και την επιθυμία να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των προσφύγων. Η έλλειψη επίσης, σαφούς και σταθερού θεσμικού πλαισίου για την κοινωνική εργασία με πρόσφυγες δημιουργεί αβεβαιότητα και ανασφάλεια στους/στις επαγγελματίες, οι οποίοι συχνά καλούνται να λειτουργήσουν με βάση ασαφείς οδηγίες ή να προσαρμοστούν σε συνεχείς αλλαγές πολιτικής. Αυτό δυσχεραίνει την ανάπτυξη μακροπρόθεσμων στρατηγικών και την παροχή συνεπούς υποστήριξης στους πρόσφυγες (Papathanasiou, 2025).

Οι επαγγελματικές συνθήκες και οι περιορισμοί που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί στην Ελλάδα αποτελούν κρίσιμο παράγοντα που διαμορφώνει το πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας με τους/τις πρόσφυγες. Η αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων απαιτεί συντονισμένες παρεμβάσεις σε θεσμικό, οργανωτικό και ατομικό επίπεδο, με στόχο την ενίσχυση των πόρων, την παροχή υποστήριξης και την προώθηση ενός περιβάλλοντος που θα επιτρέπει στους επαγγελματίες να ανταποκρίνονται με επάρκεια και σεβασμό στις ανάγκες των προσφύγων.

3.3.4 Αντιφάσεις ρόλου

Παρά τις νομικές και θεσμικές προβλέψεις, η εφαρμογή των πολιτικών ένταξης συχνά αποτυγχάνει να καλύψει τις πραγματικές ανάγκες, αφήνοντας τους/τις πρόσφυγες σε μια κατάσταση αβεβαιότητας και αποκλεισμού. Οι πρόσφυγες συχνά αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η στέγαση και η εργασία, παρά τις προσπάθειες για την ενσωμάτωση τους μέσω διαφόρων προγραμμάτων και πολιτικών. Αυτά τα εμπόδια δεν οφείλονται μόνο σε οικονομικούς ή διοικητικούς περιορισμούς, αλλά και σε κοινωνικές προκαταλήψεις και διακρίσεις που παραμένουν βαθιά ριζωμένες. Η έκθεση του ΕΛΙΑΜΕΠ (2024) επισημαίνει ότι η ένταξη των προσφύγων στην Ελλάδα παραμένει σε μεγάλο βαθμό μια «ισότητα στα χαρτιά»,

όπου οι πολιτικές δεν συνοδεύονται από επαρκή χρηματοδότηση, υποδομές ή πολιτική βούληση για την ουσιαστική εφαρμογή τους. Η έννοια της «ισότητας στα χαρτιά» υπογραμμίζει την απόσταση ανάμεσα στις πολιτικές διακηρύξεις και την πραγματική εμπειρία των προσφύγων στην Ελλάδα (ELIAMEP, 2024). Αυτό δημιουργεί ένα πλαίσιο όπου οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να λειτουργήσουν ως γέφυρες ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο και τις ανάγκες των προσφύγων, συχνά αναλαμβάνοντας ρόλο ακτιβισμού και ηθικής υπεράσπισης. Η πραγματικότητα αυτή επιτείνεται από την αβεβαιότητα και την αστάθεια που χαρακτηρίζουν τις πολιτικές για τους/τις πρόσφυγες, με συχνές αλλαγές και αναπροσαρμογές που δυσχεραίνουν τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μακροπρόθεσμων στρατηγικών ένταξης. Επιπλέον, η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των διαφόρων φορέων και η γραφειοκρατία δημιουργούν πρόσθετα εμπόδια στην παροχή ολοκληρωμένης και συνεπούς υποστήριξης. Παρά αυτές τις δυσκολίες όμως, υπάρχουν παραδείγματα καλών πρακτικών και πρωτοβουλιών που έχουν καταφέρει να προωθήσουν την ένταξη και την ισότητα στην πράξη. Αυτές οι πρωτοβουλίες συχνά βασίζονται στη συνεργασία μεταξύ κοινωνικών λειτουργών, τοπικών κοινοτήτων, μη κυβερνητικών οργανώσεων και διεθνών φορέων, και αποτελούν σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της υπέρβασης των θεσμικών και κοινωνικών εμποδίων.

Για τον λόγο αυτό οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αντιμετωπίζουν σημαντικές αντιφάσεις στον ρόλο τους, οι οποίες πηγάζουν από τις συγκρούσεις ανάμεσα στις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις, τις ηθικές τους δεσμεύσεις και τις θεσμικές απαιτήσεις. Από τη μία πλευρά, καλούνται να εφαρμόσουν πολιτικές και κανονισμούς που συχνά περιορίζουν τα δικαιώματα και τις δυνατότητες των προσφύγων, ενώ από την άλλη, η επαγγελματική τους δεοντολογία τους επιβάλλει να υπερασπίζονται την κοινωνική δικαιοσύνη, την αξιοπρέπεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Banks, 2016). Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά καλούνται να λειτουργήσουν ως μεσολαβητές ανάμεσα στους πρόσφυγες και τις διοικητικές αρχές, γεγονός που τους τοποθετεί σε μια θέση όπου πρέπει να ισορροπήσουν ανάμεσα στην εμπιστοσύνη των εξυπηρετούμενων και τις απαιτήσεις του συστήματος. Αυτή η διπλή πίεση μπορεί να δημιουργήσει συγκρούσεις ταυτότητας και να επηρεάσει αρνητικά την επαγγελματική τους απόδοση. Η στάση τους πολλές φορές, μπορεί να έχει επαγγελματικές συνέπειες, όπως πειθαρχικές κυρώσεις, απώλεια θέσης εργασίας ή κοινωνική απομόνωση μέσα στον εργασιακό χώρο (Banks & Westoby, 2022). Οι αντιφάσεις ρόλου αποτελούν μια από τις βασικές προκλήσεις στην κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην Ελλάδα, που απαιτεί προσεκτική διαχείριση και υποστήριξη σε όλα τα επίπεδα, ώστε οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί να μπορούν να

ανταποκριθούν αποτελεσματικά και με σεβασμό στις ανάγκες των προσφύγων. Η ανάγκη για συνεχή εκπαίδευση, ψυχολογική υποστήριξη και εποπτεία είναι κρίσιμη για να βοηθηθούν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί να διαχειριστούν αυτές τις αντιφάσεις και να διατηρήσουν την επαγγελματική τους ακεραιότητα. Παράλληλα, απαιτείται η ανάπτυξη θεσμικών πλαισίων που θα αναγνωρίζουν και θα στηρίζουν τον πολύπλοκο ρόλο τους, προωθώντας πολιτικές που εναρμονίζονται με τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

3.4 Ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία στην Ελλάδα

Μετά την «προσφυγική κρίση» του 2015, η κοινωνική εργασία στην Ελλάδα, βρέθηκε αντιμέτωπη με πρωτοφανείς προκλήσεις. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, τοποθετημένοι/ες στην πρώτη γραμμή της υποστήριξης των προσφύγων και αιτούντων/ουσών άσυλο, κλήθηκαν να διαχειριστούν όχι μόνο τις άμεσες ανάγκες επιβίωσης, αλλά και τις βαθύτερες κοινωνικές και θεσμικές ανισότητες που αναπαράγουν μορφές επιστημικής βίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ηθικός ακτιβισμός αναδείχθηκε ως μια κρίσιμη διάσταση της επαγγελματικής πρακτικής, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά χρειάστηκε να υπερβούν θεσμικά όρια για να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων (Banks&Westoby, 2022). Η συνηγορία (advocacy) αποτελεί μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές ηθικού ακτιβισμού καθώς, κοινωνικοί/ές λειτουργοί έχουν αναλάβει ενεργό ρόλο στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των προσφύγων, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου οι θεσμικές διαδικασίες οδηγούν σε αποκλεισμό. Για παράδειγμα, σε περιπτώσεις περιορισμένης πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη ή εκπαίδευση, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά παρεμβαίνουν με αναφορές σε αρμόδιες αρχές, συνεργασίες με μη κυβερνητικές οργανώσεις ή ακόμα και δημόσιες καταγγελίες (Papaleonidopoulos, 2022).

Ένα άλλο παράδειγμα πρακτικής αντίστασης είναι η άρνηση συμμόρφωσης με πολιτικές που παραβιάζουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις,

κοινωνικοί/ές λειτουργοί έχουν αρνηθεί να εφαρμόσουν πρακτικές που θεωρούνται καταπιεστικές, όπως η υποχρεωτική καταγραφή προσωπικών δεδομένων χωρίς συναίνεση ή η συμμετοχή σε διαδικασίες που οδηγούν σε απέλαση (Chatzifotiou&Papouli, 2022). Αυτές οι πράξεις αποτελούν μορφές «καθημερινής αντίστασης» που, αν και συχνά είναι αθέατες, έχουν σημαντικό ηθικό βάρος. Πολλοί/ές κοινωνικοί/ές λειτουργοί επίσης, έχουν εμπλακεί σε κοινωνικά κινήματα και δίκτυα αλληλεγγύης προς τους/τις πρόσφυγες. Η συμμετοχή σε τέτοιες συλλογικότητες επιτρέπει την ενδυνάμωση της φωνής των προσφύγων και την αμφισβήτηση των κυρίαρχων πολιτικών λόγων. Για παράδειγμα, η συνεργασία με τοπικές πρωτοβουλίες αλληλεγγύης σε νησιά του Αιγαίου έχει συμβάλει στη δημιουργία εναλλακτικών χώρων φιλοξενίας και υποστήριξης (Neila, 2022). Ο ηθικός ακτιβισμός εκδηλώνεται επίσης μέσα από τη δημιουργία συμμαχιών με τις ίδιες τις κοινότητες των προσφύγων. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί που επιλέγουν να συνεργαστούν ισότιμα με τους/τις πρόσφυγες, αναγνωρίζοντας τους/τες ως φορείς γνώσης και εμπειρίας, συμβάλλουν στην αποδόμηση της επιστημικής βίας που τους/τις αποσιωπά (Fiddian-Qasmiyeh, 2016).

Ένα από τα βασικά διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί είναι η σύγκρουση ανάμεσα στην επαγγελματική δεοντολογία και στις θεσμικές απαιτήσεις. Η έρευνα των Chatzifotiou και Papouli (2022) δείχνει ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί στην Ελλάδα συχνά βιώνουν έντονα ηθικά διλήμματα όταν καλούνται να εφαρμόσουν πολιτικές που θεωρούνται άδικες ή καταπιεστικές. Η άσκηση ηθικού ακτιβισμού μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες για τους κοινωνικούς/ές λειτουργούς, όπως πειθαρχικές κυρώσεις, απώλεια θέσης εργασίας ή κοινωνικό στιγματισμό. Αυτό δημιουργεί ένα όριο στην ακτιβιστική δράση, καθώς οι επαγγελματίες καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην ηθική τους δέσμευση και στην επαγγελματική τους ασφάλεια (Banks, 2016).

Ένα άλλο κρίσιμο δίλημμα αφορά την εκπροσώπηση των προσφύγων. Όπως επισημαίνει η Spivak (1988/2010), η εκπροσώπηση μπορεί να καταλήξει σε μια μορφή επιστημικής βίας, όταν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί μιλούν «για» τους πρόσφυγες χωρίς να δημιουργούν τις συνθήκες για την αυθεντική τους αυτοέκφραση. Αυτό το δίλημμα είναι ιδιαίτερα έντονο στην ελληνική πραγματικότητα, όπου οι πρόσφυγες συχνά αποκλείονται από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Παρά τις μορφές αντίστασης, υπάρχουν όμως και όρια που τίθενται από το ίδιο το θεσμικό πλαίσιο. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί δεν μπορούν πάντα να υπερβούν τις νομικές και οργανωτικές δεσμεύσεις, γεγονός που περιορίζει την εμβέλεια του ηθικού ακτιβισμού. Ωστόσο, ακόμη και μικρές

πράξεις αντίστασης μπορούν να έχουν σημαντικό συμβολικό και πρακτικό αντίκτυπο (Dominelli, 2010).

Καταλήγοντας, ο ηθικός ακτιβισμός στην κοινωνική εργασία στην Ελλάδα αποτελεί μια πολυδιάστατη πρακτική που εκδηλώνεται μέσα από τη συνηγορία, την αντίσταση σε θεσμικές πιέσεις, τη συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα και τη συνεργασία με τις κοινότητες των προσφύγων. Παράλληλα, συνοδεύεται από σημαντικά διλήμματα και όρια, που σχετίζονται με τη σύγκρουση με το θεσμικό πλαίσιο, τον κίνδυνο επαγγελματικών συνεπειών και την προβληματική της εκπροσώπησης. Η μελέτη αυτών των πρακτικών και διλημμάτων είναι κρίσιμη για την κατανόηση της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, καθώς αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί διαχειρίζονται την ένταση ανάμεσα στην επαγγελματική δεοντολογία και στις θεσμικές απαιτήσεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

4. Μεθοδολογία έρευνας

4.1 Είδος έρευνας

Η μελέτη αξιοποιεί την ποιοτική ερευνητική προσέγγιση, καθώς στόχος είναι η κατανόηση των εμπειριών και αντιλήψεων των κοινωνικών λειτουργών που δραστηριοποιούνται στο προσφυγικό πεδίο στην Ελλάδα. Η έρευνα εντάσσεται ρητά σε κριτικό ερμηνευτικό ερευνητικό παράδειγμα, το οποίο αντιλαμβάνεται τη γνώση ως κοινωνικά και πολιτικά τοποθετημένη και εστιάζει στις σχέσεις εξουσίας, στις διαδικασίες αποκλεισμού και στις δυνατότητες αντίστασης που αναδύονται μέσα από τις αφηγήσεις των υποκειμένων.

Η ερευνήτρια επέλεξε τις θεωρητικές προσεγγίσεις του Michel Foucault, του Giorgio Agamben και της Gayatri Spivak καθώς αυτές προσφέρουν συμπληρωματικά και μεθοδολογικά εργαλεία για την συστηματική ανάλυση των τρόπων με τους οποίους οι

θεσμικοί λόγοι, τα νομικοπολιτικά καθεστάτα και τα γνωσιακά πλαίσια συγκροτούν το προσφυγικό πεδίο. Η επιλογή της ερευνήτριας τεκμηριώνεται από την πρόθεσή της να υπερβεί περιγραφικές ή τεχνοκρατικές αναγνώσεις του προσφυγικού πεδίου και να αναπτύξει μια κριτική, αναστοχαστική και θεωρητικά τεκμηριωμένη ανάλυση των δομικών και γνωσιακών διαστάσεων του πεδίου.

Η ποιοτική έρευνα δίνει έμφαση στην υποκειμενική οπτική των συμμετεχόντων ατόμων και επιτρέπει την ανάδειξη πολυδιάστατων αφηγήσεων που δεν μπορούν να αποτυπωθούν μέσω ποσοτικών μεθόδων (Creswell & Poth, 2018). Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογικής προσέγγισης εδράζεται στην καταλληλότητά της για την εις βάθος διερεύνηση φαινομένων, όπως η επιστημική βία και ο ηθικός ακτιβισμός, τα οποία εκδηλώνονται μέσω πολυσύνθετων κοινωνικών και θεσμικών πρακτικών και δεν μπορούν να αποτυπωθούν επαρκώς με συμβατικούς ποσοτικούς δείκτες

Η ποιοτική προσέγγιση επιτρέπει την ανάλυση των νοημάτων που αποδίδουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί στις εμπειρίες τους, καθώς και την κατανόηση των στρατηγικών που αναπτύσσουν για να αντισταθούν σε θεσμικές μορφές αποκλεισμού. Όπως υποστηρίζουν οι Denzin και Lincoln (2018), η ποιοτική έρευνα εστιάζει στη διαδικασία και στο πλαίσιο, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές σχέσεις και τις δυναμικές εξουσίας που διαμορφώνουν την εμπειρία των συμμετεχόντων. Στο συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο, η ποιοτική μεθοδολογία είναι κατάλληλη, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να περιγράψουν όχι μόνο πρακτικές αλλά και ηθικά διλήμματα, αντιφάσεις και μορφές αντίστασης.

Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα προσφέρει ευελιξία στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, επιτρέποντας την προσαρμογή των ερωτήσεων και την εμβάθυνση σε θέματα που αναδύονται κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων (Kvale & Brinkmann, 2015). Η χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων ενισχύει αυτήν την ευελιξία, καθώς παρέχει τη δυνατότητα στους/στις συμμετέχοντες/ουσες να εκφράσουν ελεύθερα τις εμπειρίες τους, ενώ παράλληλα διασφαλίζεται η συγκρισιμότητα των απαντήσεων. Η θεματική ανάλυση που ακολουθεί, σύμφωνα με τους Braun και Clarke (2012), επιτρέπει την αναγνώριση και ερμηνεία μοτίβων από τα δεδομένα, συνδέοντας τις εμπειρίες των κοινωνικών λειτουργών με τις θεωρητικές έννοιες της επιστημικής βίας και του ηθικού ακτιβισμού.

4.2 Στόχοι της έρευνας

Οι στόχοι της έρευνας διαμορφώνονται με γνώμονα την εις βάθος κατανόηση των εμπειριών των κοινωνικών λειτουργών που δραστηριοποιούνται στο προσφυγικό πεδίο στην Ελλάδα, καθώς και την αναλυτική ανάδειξη των ηθικών και πολιτικών διακυβευμάτων που πλαισιώνουν και επηρεάζουν την επαγγελματική τους πρακτική.

Η έρευνα ουσιαστικά επιδιώκει α) την εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων «επιστημική βία», «επιστημική αδικία» και «ηθικός ακτιβισμός» μέσα από την εμπειρική μαρτυρία των κοινωνικών λειτουργών, καθώς η εν λόγω αποσαφήνιση δεν αποσκοπεί στον θεωρητικό επαναπροσδιορισμό των εννοιών, αλλά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο αυτές νοηματοδοτούνται, βιώνονται και ενεργοποιούνται στο πλαίσιο της επαγγελματικής πρακτικής των κοινωνικών λειτουργών, β) την ανάδειξη των μορφών επιστημικής βίας που εκδηλώνονται στο προσφυγικό πεδίο, τόσο σε θεσμικό όσο και σε διαπροσωπικό επίπεδο, γ) την διερεύνηση του περιεχομένου και των ορίων του ηθικού ακτιβισμού, όπως αυτός βιώνεται και εφαρμόζεται από τους/τις επαγγελματίες κοινωνικής εργασίας, δ) την κατανόηση των δεοντολογικών διλημμάτων που προκύπτουν όταν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να υπερβούν θεσμικά πλαίσια για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των προσφύγων και ε) την ανάδειξη στρατηγικών αντίστασης και συλλογικού στοχασμού, οι οποίες ενισχύουν την επαγγελματική πρακτική και προάγουν την κοινωνική δικαιοσύνη.

Οι στόχοι αυτοί αποσκοπούν στην ερμηνεία και την κατανόηση των κοινωνικών διεργασιών που παράγουν την επιστημική βία και τον ηθικό ακτιβισμό (Flick, 2018). Παράλληλα, οι στόχοι συνδέονται με την κριτική κοινωνική εργασία, η οποία προτάσσει την ανάγκη αμφισβήτησης των δομών εξουσίας και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής (Ferguson & Lavalette, 2014).

4.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Με βάση τους στόχους της μελέτης, τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώνονται ώστε να διερευνήσουν τις εμπειρίες, τις αντιλήψεις και τις πρακτικές των κοινωνικών λειτουργών στο προσφυγικό πεδίο. Τα ερωτήματα εστιάζουν τόσο στις μορφές επιστημικής βίας όσο και στον ρόλο του ηθικού ακτιβισμού στην κοινωνική εργασία. Συγκεκριμένα η μελέτη θα επιχειρήσει να απαντήσει τα παρακάτω ερωτήματα:

1. Ποιες μορφές επιστημικής βίας αναγνωρίζουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ότι ενδέχεται να ασκούνται στους/στις πρόσφυγες μέσω των πρακτικών κοινωνικής εργασίας;

2. Ποιο είναι το περιεχόμενο και τα όρια του ηθικού ακτιβισμού στο πλαίσιο αυτών των παρεμβάσεων;

3. Ποια δεοντολογικά διλήμματα προκύπτουν όταν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί βρίσκονται αντιμέτωποι με την ανάγκη υπέρβασης του θεσμικού πλαισίου για την υπεράσπιση του βέλτιστου συμφέροντος των εξυπηρετούμενων;

Η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων ανταποκρίνεται στη λογική της ποιοτικής έρευνας, όπου η έμφαση δίνεται στην κατανόηση των νοημάτων και των εμπειριών των συμμετεχόντων/ουσών (Mason, 2018). Παράλληλα, τα ερωτήματα συνδέονται με την κριτική κοινωνική εργασία, η οποία προτάσσει την ανάγκη αμφισβήτησης των δομών εξουσίας και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής (Dominelli, 2010).

4.4 Δειγματοληψία

Για την έρευνα επιλέχθηκε σκόπιμη δειγματοληψία (purposive sampling), καθώς το ζητούμενο ήταν η συμμετοχή κοινωνικών λειτουργών με άμεση εμπειρία στο προσφυγικό πεδίο. Η σκόπιμη δειγματοληψία αποτελεί μια στρατηγική επιλογή στην ποιοτική έρευνα, όπου οι συμμετέχοντες/ουσες δεν επιλέγονται τυχαία αλλά με βάση συγκεκριμένα κριτήρια που εξασφαλίζουν τη συνάφεια των δεδομένων με το ερευνητικό αντικείμενο (Patton, 2015). Σε ορισμένες περιπτώσεις εφαρμόστηκε και δειγματοληψία χιονοστιβάδας (snowball sampling), όπου οι ίδιοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες πρότειναν συναδέλφους τους με συναφή εμπειρία, διευρύνοντας έτσι το δείγμα (Noy, 2008).

Η επιλογή αυτής της μεθόδου ανταποκρίνεται στη φύση της έρευνας, καθώς η επιστημική βία και ο ηθικός ακτιβισμός δεν μπορούν να διερευνηθούν επαρκώς χωρίς την

εμπειρική γνώση επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται σε δομές φιλοξενίας, στεγαστικά προγράμματα ή οργανώσεις που παρέχουν υπηρεσίες σε πρόσφυγες.

Έτσι, η δειγματοληψία σχεδιάστηκε ώστε να περιλαμβάνει κοινωνικούς/ές λειτουργούς με διαφορετικά επίπεδα εμπειρίας και επαγγελματικούς ρόλους, προκειμένου να καταγραφεί η ποικιλία των αντιλήψεων και των πρακτικών. Η εστίαση σε επαγγελματίες πρώτης γραμμής επιτρέπει την ανάδειξη των καθημερινών προκλήσεων και των στρατηγικών αντίστασης που αναπτύσσονται στο πεδίο.

4.5 Δείγμα και κριτήρια

Η επιλογή των κοινωνικών λειτουργών που δραστηριοποιούνται ή έχουν δραστηριοποιηθεί στο προσφυγικό πεδίο στην Ελλάδα, έγινε με βάση συγκεκριμένα κριτήρια, ώστε να διασφαλιστεί η συνάφεια και η εγκυρότητα των δεδομένων.

Συγκεκριμένα, τα κριτήρια συμμετοχής περιλάμβαναν: (α) την επαγγελματική εμπειρία, με στόχο την επιλογή συμμετεχόντων/ουσών που είχαν άμεση εμπλοκή σε δομές φιλοξενίας, στεγαστικά προγράμματα ή υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης προσφύγων· (β) τη διάρκεια της εμπειρίας, καθώς επιλέχθηκαν επαγγελματίες με τουλάχιστον ένα έτος συνεχούς εργασίας στο πεδίο και μέγιστη εμπειρία τα έντεκα έτη, προκειμένου να διασφαλιστεί επαρκής εξοικείωση με τις πρακτικές και τα θεσμικά πλαίσια· (γ) τον επαγγελματικό ρόλο, συμπεριλαμβάνοντας τόσο κοινωνικούς/ές λειτουργούς πρώτης γραμμής όσο και άτομα με συντονιστικά ή διοικητικά καθήκοντα, ώστε να αποτυπωθεί το εύρος των εμπειριών· και (δ) τη διαθεσιμότητα και την ελεύθερη, πλήρως ενημερωμένη συναίνεση, στο πλαίσιο της οποίας η συμμετοχή ήταν εθελοντική και συνοδευόταν από υπογεγραμμένο έντυπο συγκατάθεσης.

Το δείγμα αποτελείται από περιορισμένο αριθμό συμμετεχόντων (10 κοινωνικούς/ές λειτουργούς), καθώς η ποιοτική έρευνα εστιάζει στην εις βάθος ανάλυση και όχι στην στατιστική γενίκευση. Όπως υποστηρίζουν οι Guest, Namey και Chen (2020), ακόμη και μικρά δείγματα μπορούν να προσφέρουν επαρκή πληροφοριακό πλούτο, εφόσον υπάρχει θεματική επαναληψιμότητα (data saturation).

Τα στοιχεία επιλογής των ερωτώμενων φαίνονται στον παρακάτω Πίνακα 1:

Φύλο	Οργάνωση/Φορέας Εργασίας	Εμπειρία (τύπος εμπλοκής)	Διάρκεια εμπειρίας	Επαγγελματικός ρόλος
Άρρεν	Κρατικός Φορέας Στέγασης	Στεγαστικά προγράμματα, δομές φιλοξενίας, υπηρεσίες αστέγων	~10 έτη	Κοινωνικός λειτουργός πρώτης γραμμής,
Θήλυ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση	Υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης	>10 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής
Θήλυ	Κέντρο φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων	Δομές φιλοξενίας ανηλίκων, υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης	1–2 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής
Θήλυ	Ευρωπαϊκός Οργανισμός	Δομές φιλοξενίας αιτούντων άσυλο	~10 έτη	Κοινωνική λειτουργός / Χειρίστρια Υποθέσεων
Θήλυ	Εθνική Οργάνωση	Δομές φιλοξενίας ανηλίκων	1–2 έτη	Εντεταλμένη επίτροπος
Θήλυ	Διεθνής Οργανισμός	Στέγαση, υγεία, κοινωνική υποστήριξη	~9 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής / Χειρίστρια Υποθέσεων
Θήλυ	Διεθνής Οργανισμός	Δομές φιλοξενίας αιτούντων άσυλο, υγεία	>8 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής
Θήλυ	Διεθνής Μη Κυβερνητική Οργάνωση	Προγράμματα προστασίας, συνηγορία, υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης	~10 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής
Θήλυ	Εθνική Οργάνωση	Υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης	4–5 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής
Θήλυ	Κέντρο φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων	Δομές φιλοξενίας ανηλίκων, υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης	1–2 έτη	Κοινωνική λειτουργός πρώτης γραμμής

Πίνακας 1: Πίνακας στοιχείων επιλογής Ερωτώμενων (Σ1–Σ10)

4.6 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, οι οποίες αποτελούν μία από τις πιο διαδεδομένες μεθόδους στην ποιοτική έρευνα. Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις συνδυάζουν την ύπαρξη προκαθορισμένων ερωτήσεων με την ευελιξία να προσαρμόζονται στις απαντήσεις των συμμετεχόντων/ουσών, επιτρέποντας την εις βάθος διερεύνηση θεμάτων που αναδύονται κατά τη διάρκεια της συζήτησης (Kvale & Brinkmann, 2015).

Η επιλογή της μεθόδου αυτής κρίθηκε κατάλληλη για την έρευνα, καθώς οι έννοιες της επιστημικής βίας και του ηθικού ακτιβισμού απαιτούν λεπτομερή κατανόηση των εμπειριών και των αντιλήψεων των κοινωνικών λειτουργών. Μέσω των συνεντεύξεων, οι συμμετέχοντες/ουσες είχαν τη δυνατότητα να εκφράσουν προσωπικές εμπειρίες, να περιγράψουν πρακτικές και να αναδείξουν τα δεοντολογικά διλήμματα που αντιμετωπίζουν στο πεδίο.

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν τον Αύγουστο του 2025 στην Αττική, με βάση έναν οδηγό ερωτήσεων που περιλάμβανε θεματικές ενότητες σχετικές με την κατανόηση του όρου «επιστημική βία» και τις μορφές εκδήλωσής της, τις πρακτικές και στρατηγικές αντίστασης που ενστερνίζονται οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, την έννοια του ηθικού ακτιβισμού και τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται στην πράξη και τέλος, τις δυσκολίες και αντιφάσεις που προκύπτουν στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους δράσης.

Η διάρκεια κάθε συνέντευξης κυμάνθηκε μεταξύ 45 και 60 λεπτών, γεγονός που επέτρεψε την εις βάθος ανάλυση των εμπειριών. Όλες οι συνεντεύξεις καταγράφηκαν με τη συγκατάθεση των συμμετεχόντων/ουσών και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν για σκοπούς ανάλυσης. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με τρόπο που επέτρεπε άνετη και ανεμπόδιστη επικοινωνία μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχόντων/ουσών, ενώ δόθηκε έμφαση στη δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης και στη σε βάθος διερεύνηση των εμπειριών τους. Η διαδικασία αυτή διασφάλισε την ακρίβεια των δεδομένων και επέτρεψε την εφαρμογή θεματικής ανάλυσης.

4.7 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με βάση τη θεματική ανάλυση (thematic analysis), μια ευρέως χρησιμοποιούμενη μέθοδο στην ποιοτική έρευνα που επιτρέπει την αναγνώριση, οργάνωση και ερμηνεία μοτίβων (themes) μέσα στα δεδομένα (Braun & Clarke, 2006). Η θεματική ανάλυση ήταν κατάλληλη, καθώς επέτρεψε την ανάδειξη των εμπειριών των κοινωνικών λειτουργών και τη σύνδεσή τους με τις θεωρητικές έννοιες που εξετάζει η έρευνα. Η θεματική ανάλυση που ακολουθήθηκε ήταν θεωρητικά καθοδηγούμενη, καθώς οι έννοιες της επιστημικής βίας και του ηθικού ακτιβισμού λειτούργησαν ως «ευαίσθητοι φακοί» (sensitizing concepts) για την ανάγνωση και ερμηνεία των δεδομένων, χωρίς να προδιαγράφουν εκ των προτέρων τα αναδυόμενα θέματα (Sorzio, 2016 · Zaidi, 2022) .

Η διαδικασία ακολούθησε τα έξι στάδια που προτείνουν οι Braun και Clarke (2006). Αρχικά πραγματοποιήθηκε εξοικείωση με τα δεδομένα με την επαναλαμβανόμενη ανάγνωση των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων για πλήρη κατανόηση του περιεχομένου. Ακολούθησε η αρχική κωδικοποίηση με τον εντοπισμό και

την επισήμανση των αποσπασμάτων που σχετίζονται με τις έννοιες της επιστημικής βίας και του ηθικού ακτιβισμού. Στην συνέχεια αναζητήθηκαν τα θέματα με την ομαδοποίηση των κωδικών σε ευρύτερες θεματικές ενότητες (π.χ. «Θεσμικές πρακτικές», «Στρατηγικές αντίστασης») και η αναθεώρηση των θεμάτων με τον έλεγχο της συνοχής και της αντιπροσωπευτικότητας των θεμάτων σε σχέση με τα δεδομένα. Στο επόμενο στάδιο πραγματοποιήθηκε ο καθορισμός και η ονομασία των θεμάτων με την σαφή περιγραφή και ορισμό κάθε θεματικής ενότητας. Τέλος έγινε η σύνθεση και παρουσίαση των ευρημάτων με ενσωμάτωση των θεμάτων στην ερευνητική αφήγηση, με χρήση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις.

Από την ανάλυσή των συνεντεύξεων προέκυψαν οι θεματικές ενότητες και οι κωδικοί που αποτυπώνονται στον Πίνακα 2:

Θεματική Ενότητα	Κωδικοί (Codes)	Περιγραφή
Κατανόηση της επιστημικής βίας	- Έλλειψη γνώσης/κατανόησης του όρου - Σύνδεση με επαγγελματική/οικονομική καταπίεση - Ασυνείδητη/συνειδητή πρακτική	Πώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αντιλαμβάνονται την έννοια και πώς τη συνδέουν με την καθημερινή πρακτική.
Μορφές Επιστημικής Βίας στην Πράξη	- Στεγαστικά προγράμματα και δυσκολίες - Έλλειψη συνεργασίας υπηρεσιών - Επιθετικότητα επαγγελματιών προς πρόσφυγες - Επανατραυματισμός σε συνεντεύξεις ασύλου	Παραδείγματα από το πεδίο όπου η επιστημική βία εκδηλώνεται θεσμικά ή διαπροσωπικά.
Θεσμικές Πρακτικές και Γλώσσες	- Κανονιστικά πλαίσια (ESTIA, camps) - Ρόλος επαγγελματία ως «επιμελητή» - Θεσμικές γλώσσες και δυσκολία προσαρμογής	Πώς οι θεσμοί και οι γλωσσικές πρακτικές ενσωματώνουν μορφές επιστημικής βίας.
Αντίδραση και Στρατηγικές Αντίστασης	- Επικοινωνία με φορείς - Παρεκκλίσεις από διαδικασίες - Ειλικρινής στάση προς ανωτέρους - Ενημέρωση προσφύγων για δικαιώματα	Τρόποι με τους οποίους οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αντιδρούν όταν οι διαδικασίες αποσιωπούν τις φωνές των προσφύγων.
Ηθικός Ακτιβισμός	- Ελισσόμενοι/ες απέναντι στην επιστημική βία - Δημόσια παρουσία και δράση - Συνηγορία για δικαιώματα - Υπέρβαση ρόλου επαγγελματία	Κατανόηση του όρου και πρακτικές εφαρμογές του στην καθημερινή εργασία.
Δυσκολίες και Αντιφάσεις	- Σύγκρουση με ανώτερους/φορείς - Θεσμικές αντιφάσεις - Διλήμματα σε ένταξη παιδιών στο σχολείο - Έλλειψη κατάλληλων πλαισίων	Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί όταν επιχειρούν να δράσουν ακτιβιστικά.
Συλλογικός Στοχασμός και Αντίσταση	- Ομαδικές συναντήσεις - Αναθεώρηση πρακτικών - Δημιουργία νέων πλαισίων λειτουργίας - Ενσωμάτωση μη καταπιεστικών πρακτικών	Χώροι και διαδικασίες που επιτρέπουν συλλογική αντίσταση και αναστοχασμό.
Σχέση με τον Κώδικα	- Αναφορά στις αρχές αυτονομίας, εμπιστευτικότητας, αποφυγής βλάβης	Πώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αντιλαμβάνονται την επιστημική βία σε σχέση με τις δεοντολογικές αρχές

Θεματική Ενότητα	Κωδικοί (Codes)	Περιγραφή
Λεοντολογίας	- Σύνδεση με κοινωνική δικαιοσύνη - Επαγγελματικά διλήμματα και όρια	του ΣΚΛΕ.
Προτάσεις για Αλλαγή	- Ενίσχυση συνεργασίας και συλλογικότητας - Βελτίωση διερμηνείας και επικοινωνίας - Απλοποίηση γραφειοκρατίας - Ενδυνάμωση προσφύγων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων	Συγκεκριμένες προτάσεις των κοινωνικών λειτουργών για την αλλαγή θεσμικών πρακτικών και την ενίσχυση της κοινωνικής εργασίας με πρόσφυγες.

Πίνακας 2: Πίνακας Θεματικών Ενότητων και Κωδικών

4.8 Ζητήματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας

Η ποιοτική έρευνα απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή στην εξασφάλιση της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας των δεδομένων, καθώς δεν στηρίζεται σε στατιστικά κριτήρια αλλά σε ερμηνευτικές διαδικασίες. Στην μελέτη εφαρμόστηκαν συγκεκριμένες στρατηγικές για να διασφαλιστεί η ποιότητα της ερευνητικής διαδικασίας.

Για την εγκυρότητα (Credibility) των δεδομένων πραγματοποιήθηκε τριγωνοποίηση των πηγών, καθώς χρησιμοποιήθηκαν πολλαπλές συνεντεύξεις από κοινωνικούς/ές λειτουργούς με διαφορετικά πλαίσια εμπειρίας, ώστε να ενισχυθεί η εγκυρότητα των ευρημάτων (Patton, 2015). Επιπλέον, τα δεδομένα αναλύθηκαν σε πολλαπλά στάδια, με στόχο την αποφυγή ερμηνευτικών σφαλμάτων. Η παρουσίαση των θεματικών ενισχύθηκε επίσης, με απευθείας αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις, ώστε να αποτυπωθεί η αυθεντική φωνή των συμμετεχόντων/ουσών (Creswell & Poth, 2018).

Για την αξιοπιστία (Dependability) των πηγών επιχειρήθηκε η διαφάνεια της διαδικασίας καθώς καταγράφηκαν όλα τα στάδια συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, ώστε να είναι δυνατή η αναπαραγωγή της διαδικασίας από άλλους/ες ερευνητές/τριες (Nowell et al., 2017).

Η επιβεβαιωσιμότητα (Confirmability) επιτεύχθηκε με τον αναστοχασμό (Reflexivity), ώστε να περιοριστεί η επίδραση προκαταλήψεων στην ερμηνεία των δεδομένων (Lincoln & Guba, 1985) και την αποθήκευση των δεδομένων καθώς, όλες οι συνεντεύξεις αποθηκεύθηκαν με ασφάλεια, ώστε να είναι διαθέσιμες για έλεγχο.

Για την μεταβιβασιμότητα (Transferability), τα αποτελέσματα παρουσιάζονται με λεπτομερείς περιγραφές, ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν σε άλλα παρόμοια πλαίσια κοινωνικής εργασίας (Geertz, 1973). Η συνδυαστική εφαρμογή αυτών των στρατηγικών ενισχύει την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της έρευνας, διασφαλίζοντας ότι τα ευρήματα αντανakλούν με ακρίβεια τις εμπειρίες και τις αντιλήψεις των κοινωνικών λειτουργών.

4.9 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Η ερευνητική διαδικασία οφείλει να διασφαλίζει τον σεβασμό προς τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, την προστασία των δεδομένων τους και την αποφυγή οποιασδήποτε μορφής βλάβης ή εκμετάλλευσης. Για τον λόγο αυτό όλοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες ενημερώθηκαν πλήρως για τον σκοπό της έρευνας, τη διαδικασία συλλογής δεδομένων και τον τρόπο αξιοποίησης των αποτελεσμάτων. Η συμμετοχή τους ήταν εθελοντική και πραγματοποιήθηκε μόνο μετά την παροχή γραπτής ενυπόγραφης συναίνεσης. Η αρχή της ενημερωμένης συναίνεσης αποτελεί θεμελιώδη δεοντολογική υποχρέωση στην κοινωνική έρευνα (Orb, Eisenhauer, & Wynaden, 2001).

Η εμπιστευτικότητα των πληροφοριών προστατεύθηκε σε όλα τα στάδια της έρευνας (Wiles, 2013). Τα δεδομένα απομαγνητοφωνήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν με τρόπο που διασφαλίζει την ανωνυμία των συμμετεχόντων/ουσών. Ονόματα, τοποθεσίες και άλλα αναγνωριστικά στοιχεία αφαιρέθηκαν ή τροποποιήθηκαν ώστε να μην είναι δυνατή η ταυτοποίηση. Επιπλέον, η ερευνητική διαδικασία σχεδιάστηκε ώστε να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος ψυχολογικής ή επαγγελματικής βλάβης των συμμετεχόντων/ουσών, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν εμπειρίες που σχετίζονται με δύσκολες συνθήκες εργασίας και ηθικά διλήμματα και έγινε προσπάθεια ώστε να μην ενισχυθούν συναισθήματα πίεσης ή έκθεσης (Israel & Hay, 2006).

Η έρευνα διεξήχθη επίσης, με σεβασμό προς τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της επαγγελματικής δεοντολογίας. Αυτό περιλαμβάνει την αναγνώριση των σχέσεων εξουσίας μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχόντων/ουσών και την προσπάθεια ελαχιστοποίησης της ανισότητας (Guillemin & Gillam, 2004). Τέλος, η έρευνα συμμορφώθηκε με τις διεθνείς αρχές δεοντολογίας της κοινωνικής έρευνας, όπως αυτές καθορίζονται από τον British Sociological Association και τον American Psychological Association, καθώς και με τις εθνικές οδηγίες που ισχύουν στην Ελλάδα για την προστασία προσωπικών δεδομένων (Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων – GDPR).

4.10 Περιορισμοί της έρευνας

Η αναγνώριση των περιορισμών είναι κρίσιμη για την ενίσχυση της διαφάνειας και της αξιοπιστίας της έρευνας. Ένας σημαντικός περιορισμός αφορά το μέγεθος και την σύνθεση του δείγματος. Συγκεκριμένα, το δείγμα αποτελείται από περιορισμένο αριθμό

κοινωνικών λειτουργιών, γεγονός που περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων σε όλο το φάσμα των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στο προσφυγικό πεδίο. Η ποιοτική έρευνα της μελέτης όμως όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εστιάζει στην εις βάθος κατανόηση και όχι στη στατιστική αντιπροσωπευτικότητα, ωστόσο η μικρή κλίμακα μπορεί να επηρεάσει την ποικιλία των εμπειριών που καταγράφονται (Robinson, 2014).

Ακολούθως, οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν σε συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, το οποίο ενδέχεται να μην αποτυπώνει πλήρως τις μεταβολές στις πολιτικές και θεσμικές πρακτικές που επηρεάζουν την κοινωνική εργασία με πρόσφυγες. Οι αλλαγές στο νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο μπορεί να διαφοροποιήσουν τις εμπειρίες των κοινωνικών λειτουργών σε μεταγενέστερο στάδιο (Flick, 2018). Επιπλέον, παρά την εφαρμογή στρατηγικών αναστοχασμού και την προσπάθεια διασφάλισης της αξιοπιστίας, η ερμηνεία των δεδομένων επηρεάζεται από τις θεωρητικές και προσωπικές θέσεις της ερευνήτριας (Creswell & Poth, 2018), καθώς η ποιοτική ανάλυση βασίζεται στην ερμηνεία της ερευνήτριας, γεγονός που ενέχει τον κίνδυνο υποκειμενικότητας.

Η έρευνα επικεντρώνεται στην ελληνική πραγματικότητα και ειδικότερα σε κοινωνικούς/ές λειτουργούς που δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένες δομές και προγράμματα στην Αττική. Αυτό περιορίζει τη δυνατότητα μεταφοράς των ευρημάτων σε άλλα εθνικά ή διεθνή πλαίσια, όπου οι θεσμικές και κοινωνικές συνθήκες μπορεί να είναι διαφορετικές (Bryman, 2016). Τέλος, το προσφυγικό πεδίο χαρακτηρίζεται από έντονη ρευστότητα και συνεχείς αλλαγές στις πολιτικές και πρακτικές. Ως εκ τούτου, τα ευρήματα αντανakλούν μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και ενδέχεται να διαφοροποιηθούν σε μελλοντικές συνθήκες, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη για περαιτέρω έρευνες που θα εξετάζουν τη δυναμική μεταβολή των εμπειριών και πρακτικών των κοινωνικών λειτουργών σε διαφορετικά χρονικά και θεσμικά πλαίσια (Patton, 2015).

5. Ερευνητικά δεδομένα -Ανάλυση

5.1 Κατανόηση της «Επιστημικής βίας»

Η πρώτη θεματική ενότητα που αναδύθηκε από την ανάλυση των συνεντεύξεων αφορά την κατανόηση της επιστημικής βίας από τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς. Η έννοια αυτή, αν και προέρχεται από τη θεωρητική συζήτηση περί επιστημικής αδικίας

(Fricker, 2007), εμφανίζεται στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων/ουσών με διαφορετικούς τρόπους, αποκαλύπτοντας τόσο την περιορισμένη γνώση του όρου όσο και την πρακτική του σύνδεση με εμπειρίες καταπίεσης στο πεδίο.

Από τους/τις δέκα κοινωνικούς/ές λειτουργούς που συμμετείχαν στην έρευνα, μόνο ένας/μία ανέφερε ότι δεν είχε συναντήσει τον όρο ‘επιστημική βία’ στη βιβλιογραφία ή στην επαγγελματική του εκπαίδευση. Οι υπόλοιποι/ες, αν και δεν τον χρησιμοποιούν συστηματικά, τον συνέδεσαν με συγκεκριμένες μορφές καταπίεσης και πρακτικές στο πεδίο. Ειδικότερα, ένα συμμετέχον άτομο ανέφερε:

«Τον όρο βιβλιογραφικά δεν τον είχα ακούσει ή δεν τον είχα συναντήσει μέχρι τώρα...»

Η έλλειψη εξοικείωσης με τον όρο δεν σημαίνει απουσία εμπειρίας. Αντίθετα, οι συμμετέχοντες/ουσες αναγνώρισαν ότι οι πρακτικές που περιγράφονται ως επιστημική βία είναι οικείες στην καθημερινή τους εργασία. Αυτό επιβεβαιώνει την άποψη ότι οι έννοιες της επιστημικής αδικίας συχνά βιώνονται εμπειρικά πριν αποκτήσουν θεωρητική ονομασία (Dotson, 2011). Ο όρος «επιστημική βία», ως λέξη, αναγνωρίζεται από ορισμένους/ες συμμετέχοντες/ουσες, ωστόσο η εννοιολογική του κατανόηση εμφανίζεται αποσπασματική και συχνά συγχέεται με άλλες μορφές κοινωνικής, θεσμικής ή επαγγελματικής βίας. Η χρήση του όρου δεν είναι συστηματική, αλλά λειτουργεί κυρίως περιγραφικά, ως ερμηνευτικό σχήμα για βιωμένες εμπειρίες καταπίεσης.

Η επιστημική βία συνδέθηκε με μορφές καταπίεσης που βιώνουν οι πρόσφυγες μέσα από θεσμικά πλαίσια. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός τόνισε ότι η βία αυτή «εντάσσεται στην οικονομική καταπίεση και την επαγγελματική καταπίεση», αναδεικνύοντας τη σχέση μεταξύ επιστημικής και κοινωνικοοικονομικής αδικίας. Η μετάβαση από την οικονομική και θεσμική καταπίεση στην επιστημική βία γίνεται κατανοητή από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες μέσα από πρακτικές που περιορίζουν τη δυνατότητα των προσφύγων να αρθρώσουν και να αναγνωριστούν ως φορείς έγκυρης γνώσης. Η υλική επισφάλεια, η εξάρτηση από διοικητικές διαδικασίες και η άνιση πρόσβαση σε πόρους δημιουργούν συνθήκες στις οποίες οι μαρτυρίες των προσφύγων αμφισβητούνται, υποβαθμίζονται ή αγνοούνται συστηματικά. Η σύνδεση αυτή αντανakλά τη θέση της Spivak (1988), ότι η επιστημική βία δεν είναι μόνο θεωρητική αλλά ενσωματώνεται σε πρακτικές αποκλεισμού που περιορίζουν τη φωνή των υποκειμένων.

Επιπλέον, οι συμμετέχοντες/ουσες αναγνώρισαν ότι η επιστημική βία μπορεί να ασκείται είτε συνειδητά είτε ασυνειδητά. Όπως ανέφερε ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός:

«Η καταπίεση αυτή μπορεί να είναι στα πλαίσια είτε συνειδητή εντελώς είτε εντελώς ασυνειδητή λόγω άγνοιας, λόγω έλλειψης εμπειρίας.»

Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη, καθώς δείχνει ότι η επιστημική βία δεν περιορίζεται σε σκόπιμες πρακτικές αποκλεισμού αλλά μπορεί να προκύψει από την έλλειψη κατάλληλης εκπαίδευσης ή ευαισθητοποίησης. Η παρατήρηση συνδέεται με τη θεωρία της «testimonial injustice» (Fricker, 2007), όπου η μαρτυρία ενός ατόμου υποτιμάται όχι απαραίτητα από πρόθεση αλλά λόγω προκαταλήψεων ή άγνοιας.

Η κατανόηση της επιστημικής βίας από τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς δείχνει ότι, αν και ο όρος δεν είναι ευρέως γνωστός, οι πρακτικές που τον συνθέτουν είναι εμφανείς στην καθημερινή εργασία. Η επιστημική βία αναγνωρίζεται ως μορφή καταπίεσης που μπορεί να είναι θεσμικά δομημένη ή να προκύπτει από την ασυνειδητή στάση των επαγγελματιών. Η ενότητα αυτή αναδεικνύει το χάσμα ανάμεσα στη θεωρητική συζήτηση και την πρακτική εμπειρία, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για περαιτέρω εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των κοινωνικών λειτουργών.

5.2 Μορφές επιστημικής βίας στην πράξη

Η δεύτερη θεματική ενότητα που προέκυψε από την ανάλυση των συνεντεύξεων αφορά τις μορφές επιστημικής βίας όπως αυτές εκδηλώνονται στην πράξη. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν συγκεκριμένα παραδείγματα από την καθημερινή τους εμπειρία, τα οποία αποτυπώνουν πώς η επιστημική βία ενσωματώνεται σε θεσμικά πλαίσια, γραφειοκρατικές διαδικασίες και διαπροσωπικές σχέσεις. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα που αναφέρθηκαν αφορά τα στεγαστικά προγράμματα, όπως το ESTIA, όπου οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί εντόπισαν σημαντικές δυσκολίες. Το επιστημικό στοιχείο εδώ έγκειται στο ότι οι βιωμένες ανάγκες και εμπειρίες των προσφύγων δεν αναγνωρίζονται ως έγκυρη γνώση για τον σχεδιασμό των πολιτικών, αλλά υποτάσσονται σε προκαθορισμένα κανονιστικά σχήματα που αδυνατούν να

αποτυπώσουν την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας. Ένα συμμετέχον άτομο σημείωσε:

«Ένας τρόπος είναι σίγουρα τα στεγαστικά προγράμματα, τα οποία έχουν πάρα πολλές δυσκολίες και ως πλαίσια και ως κανονιστικά πλαίσια και στο γεγονός ότι είναι παρωχημένα σε μεγάλο βαθμό.»

Επίσης, η επιστημική βία εδώ εκδηλώνεται μέσα από την επιβολή θεσμικών πλαισίων που δεν λαμβάνουν υπόψη τις πραγματικές ανάγκες των προσφύγων. Η έλλειψη συμμετοχής των επαγγελματιών και των εξυπηρετούμενων ατόμων στη συνδιαμόρφωση των πολιτικών οδηγεί σε αποκλεισμό και αποσιώπηση της φωνής τους (Srinak, 1988).

Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέφεραν επίσης την απουσία συνεργασίας μεταξύ υπηρεσιών, ιδιαίτερα σε επίπεδο επιδοματικής πολιτικής. Το επιστημικό στοιχείο της βίας εκδηλώνεται εδώ μέσα από γραφειοκρατικούς μηχανισμούς που απορρίπτουν ή απονομιμοποιούν τη γνώση και τις αφηγήσεις των προσφύγων, όταν αυτές δεν «χωρούν» στις διοικητικές κατηγορίες και διαδικασίες των υπηρεσιών. Ένα συμμετέχον άτομο περιέγραψε:

«Υπηρεσίες που είναι front desk και υποδέχονται πρόσφυγες... εκεί όχι μόνο δεν βρίσκουνε τα άτομα υποστήριξη αλλά μπορείς να δεις και μία επιθετικότητα από τους/τις επαγγελματίες.»

Η έλλειψη συνεργασίας δημιουργεί εμπόδια στην πρόσβαση σε δικαιώματα και υπηρεσίες, ενισχύοντας την επιστημική βία μέσω γραφειοκρατικών μηχανισμών που αποθαρρύνουν τους/τις πρόσφυγες από το να διεκδικήσουν την υποστήριξή τους (Foucault, 1980).

Η επιστημική βία δεν περιορίζεται όμως, σε θεσμικά πλαίσια αλλά εκδηλώνεται και σε διαπροσωπικό επίπεδο. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν περιστατικά όπου επαγγελματίες απευθύνονται στους/στις πρόσφυγες με επιθετικότητα, «τους κουνάνε το δάχτυλο» και τους/τις κατηγορούν για άγνοια. Αυτές οι πρακτικές υποτιμούν τη μαρτυρία και την εμπειρία των προσφύγων, συνιστώντας μορφή «testimonial injustice» (Fricker, 2007). Σε αυτή την περίπτωση, το επιστημικό στοιχείο της βίας αφορά την απαξίωση της μαρτυρίας των προσφύγων ως αναξιόπιστης ή ελλιπούς, γεγονός που

τους στερεί τη δυνατότητα να αναγνωριστούν ως έγκυροι φορείς γνώσης για τις ίδιες τους τις εμπειρίες.

Ένα ακόμη κρίσιμο ζήτημα αφορά τον επανατραυματισμό των προσφύγων κατά τη διάρκεια συνεντεύξεων για το άσυλο. Το επιστημικό στοιχείο της βίας συνδέεται εδώ με την επιβολή αφηγηματικών απαιτήσεων που εξαναγκάζουν τους/τις πρόσφυγες να επαναδιατυπώσουν τραυματικές εμπειρίες σε θεσμικά αποδεκτές μορφές λόγου, ακυρώνοντας τη δική τους χρονικότητα, σιωπή ή αποσπασματικότητα ως έγκυρους τρόπους αφήγησης. Όπως ανέφερε ένα συμμετέχον άτομο:

«Πρέπει να δεις έναν επαγγελματία να προστατεύει την έκθεση του ατόμου στο τραύμα όσο το δυνατό περισσότερο γίνεται... Αυτό δεν συμβαίνει γενικά.»

Η επιστημική βία εδώ εκφράζεται με την αδυναμία των θεσμών να προστατεύσουν τους/τις πρόσφυγες από την αναβίωση τραυματικών εμπειριών. Η έλλειψη κατάλληλης εκπαίδευσης των επαγγελματιών οδηγεί σε πρακτικές που ενισχύουν την ψυχολογική επιβάρυνση των εξυπηρετούμενων ατόμων (Herman, 1992).

Οι μορφές επιστημικής βίας στην πράξη αποτυπώνουν ένα πλέγμα θεσμικών και διαπροσωπικών μηχανισμών που περιορίζουν τη φωνή και την εμπειρία των προσφύγων. Από τα στεγαστικά προγράμματα και την έλλειψη συνεργασίας υπηρεσιών, μέχρι την επιθετικότητα επαγγελματιών και τον επανατραυματισμό σε συνεντεύξεις, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναδεικνύουν πώς η επιστημική βία ενσωματώνεται στην καθημερινή πρακτική. Η ανάλυση αυτή δείχνει ότι η επιστημική βία δεν είναι αφηρημένη έννοια αλλά συγκεκριμένη εμπειρία που επηρεάζει την πρόσβαση των προσφύγων σε δικαιώματα και υπηρεσίες.

5.3 Θεσμικές πρακτικές και γλώσσες

Η τρίτη θεματική ενότητα που αναδύθηκε αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμικές πρακτικές και οι γλωσσικές μορφές ενσωματώνουν και αναπαράγουν επιστημική βία. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν πώς οι κανονισμοί, οι διαδικασίες και οι «θεσμικές γλώσσες» περιορίζουν την επαγγελματική τους δράση και αποσιωπούν τις φωνές των προσφύγων. Οι συμμετέχοντες/ουσες αναφέρθηκαν σε συγκεκριμένα προγράμματα, όπως το ESTIA, όπου οι κανονισμοί οδηγούν σε εξώσεις

και σε αποκλεισμό των προσφύγων από υπηρεσίες. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός σημείωσε:

«Το έχουμε δει στο πρόγραμμα ESTIA με τις εξώσεις, το έχουμε δει στα camps όταν κάποιος φεύγει...»

Η επιστημική βία εδώ εκδηλώνεται μέσω θεσμικών αποφάσεων που μετατρέπουν τον/την κοινωνικό λειτουργό σε εκτελεστή/στρια πολιτικών αποκλεισμού. Ο φακός της διακυβέρνησης, όπως αναπτύσσεται από τον Foucault, επιτρέπει την κατανόηση αυτής της μετατόπισης ρόλων ως τεχνολογία εξουσίας, μέσω της οποίας οι επαγγελματίες ενσωματώνονται σε μηχανισμούς ελέγχου και κανονικοποίησης. Αυτό συνδέεται με την έννοια της δομικής βίας «structural violence» (Galtung, 1969). Σε αυτό το πλαίσιο, η δομική βία δεν λειτουργεί ως αυτόνομος ερμηνευτικός άξονας, αλλά ως αποτέλεσμα των θεσμικών ρυθμίσεων που κατανέμουν ρόλους, ευθύνες και πρόσβαση σε δικαιώματα. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν επίσης, πώς οι θεσμικές οδηγίες τους/τις αναγκάζουν να αναλαμβάνουν ρόλους που δεν συνάδουν με την επαγγελματική τους ταυτότητα. Όπως ανέφερε ένα συμμετέχον άτομο:

«...γίνεσαι κάτι σαν δικαστικός επιμελητής που τον διώχνει, αστυνομία.»

Η μετατόπιση αυτή δείχνει πώς οι θεσμοί επιβάλλουν στους/στις επαγγελματίες να λειτουργούν ως μηχανισμοί ελέγχου αντί ως φορείς υποστήριξης. Η υποβάθμιση αυτή της επαγγελματικής κρίσης των κοινωνικών λειτουργών, όπως επισημαίνει και η Dominelli (2010), συνδέεται με την αποδυνάμωση της κοινωνικής εργασίας ως πρακτικής ενδυνάμωσης και συνηγορίας. Η έννοια της «γλώσσας» αναφέρθηκε επίσης, από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες όχι μόνο ως επικοινωνιακό εργαλείο αλλά ως θεσμικό πλαίσιο που επιβάλλει συγκεκριμένες κατηγοριοποιήσεις και διαδικασίες. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός τόνισε:

«Σίγουρα η αντίληψη ενός διαφορετικού πλαισίου... πάντα η προσαρμογή έχει μια μεγάλη δυσκολία.»

Η γλώσσα των θεσμών λειτουργεί ως μηχανισμός αποκλεισμού, καθώς οι πρόσφυγες καλούνται να προσαρμοστούν σε ένα σύστημα που δεν αναγνωρίζει τις δικές

τους εμπειρίες και πολιτισμικές αναφορές. Η προσέγγιση της Fricker (2007), για την ερμηνευτική αδικία προσφέρει τον βασικό φακό κατανόησης αυτής της διαδικασίας, καθώς δείχνει πώς η έλλειψη κατάλληλων ερμηνευτικών πόρων «hermeneutical injustice» καθιστά τις εμπειρίες των προσφύγων δυσνόητες ή μη εκφράσιμες εντός του θεσμικού λόγου οδηγώντας σε αδυναμία έκφρασης των βιωμάτων τους.

Η ανάλυση δείχνει ότι οι θεσμικές πρακτικές και οι γλωσσικές μορφές λειτουργούν ως διακριτοί αλλά αλληλένδετοι μηχανισμοί επιστημικής βίας: αφενός μέσω τεχνολογιών διακυβέρνησης που αναδιαμορφώνουν τους επαγγελματικούς ρόλους (Foucault), και αφετέρου μέσω ερμηνευτικών πλαισίων που αποσιωπούν τις εμπειρίες των προσφύγων (Fricker). Οι υπόλοιπες θεωρητικές προσεγγίσεις λειτουργούν υποστηρικτικά, φωτίζοντας τις δομικές και επαγγελματικές συνέπειες αυτών των μηχανισμών.

5.4 Αντίδραση και στρατηγικές αντίστασης

Η τέταρτη θεματική ενότητα που προέκυψε αφορά τις αντιδράσεις και στρατηγικές αντίστασης που αναπτύσσουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί όταν διαπιστώνουν ότι οι θεσμικές διαδικασίες ή οι οδηγίες αποσιωπούν τη φωνή των προσφύγων. Οι αφηγήσεις τους δείχνουν ότι, παρά τους περιορισμούς, οι επαγγελματίες αναζητούν τρόπους να ελιχθούν, να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων ατόμων και να διατηρήσουν την επαγγελματική τους δεοντολογία. Μία από τις βασικές στρατηγικές που περιέγραψαν οι συμμετέχοντες/ουσες είναι η επικοινωνία με τους φορείς στους οποίους εργάζονται, ώστε να αναδείξουν τις δυσκολίες που δημιουργούν οι διαδικασίες. Όπως ανέφερε ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός:

«Αφενός αυτό το οποίο θα κάνουμε ή έχουμε κάνει είναι κυρίως να επικοινωνήσουμε με τον φορέα στον οποίο εργαζόμαστε...»

Η στρατηγική αυτή συνδέεται με την έννοια της συνηγορίας «advocacy» στην κοινωνική εργασία, όπου οι επαγγελματίες αναλαμβάνουν τον ρόλο της συνηγορίας για τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων ατόμων (Dalrymple & Burke, 2006).

Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν επίσης πρακτικές παρεκκλίσεων από τις θεσμικές διαδικασίες, όταν αυτές θεωρούνται καταπιεστικές ή ανεπαρκείς. Ένας/μία

συμμετέχων/ουσα ανέφερε ότι σε δομές ασυνόδευτων ανηλίκων «παρεκκλίναμε κάποιες φορές από το ημερήσιο πρόγραμμα», ώστε να ανταποκριθούν καλύτερα στις ανάγκες των παιδιών. Αυτές οι παρεκκλίσεις δείχνουν πώς οι επαγγελματίες αναζητούν «χαραμάδες» μέσα στα θεσμικά πλαίσια για να προσφέρουν πιο ουσιαστική υποστήριξη. Η πρακτική αυτή συνδέεται με την έννοια της «street-level bureaucracy» (Lipsky, 1980), όπου οι επαγγελματίες πρώτης γραμμής εφαρμόζουν ευελιξία για να ανταποκριθούν στις πραγματικές ανάγκες των εξυπηρετούμενων.

Η ειλικρίνεια και η διαφάνεια απέναντι στους ανωτέρους και στους/στις συναδέλφους αναδείχθηκε επίσης, ως σημαντική στρατηγική. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός τόνισε:

«...να θέτω πάντα τους προβληματισμούς μου ξεκάθαρα και με ειλικρίνεια στους ανωτέρους μου και στους συναδέλφους μου.»

Η στάση αυτή ενισχύει την επαγγελματική δεοντολογία και δείχνει ότι η αντίσταση δεν εκδηλώνεται μόνο με πράξεις αλλά και με την καλλιέργεια ενός κλίματος διαλόγου και αναστοχασμού (Banks, 2012). Τέλος, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέφεραν ότι συχνά επιλέγουν να ενημερώνουν τους/τις πρόσφυγες για τα δικαιώματά τους, ακόμη και όταν οι θεσμοί δεν τους παρέχουν επίσημη δυνατότητα συνηγορίας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η ενημέρωση για τη δυνατότητα προσωπικής αναφοράς στον Συνήγορο του Πολίτη:

«Τους έλεγα: σαν πολίτης έχεις δικαίωμα να κάνεις εσύ ο ίδιος προσωπική αναφορά...»

Η στρατηγική αυτή ενδυναμώνει τους/τις πρόσφυγες και τους παρέχει εργαλεία για να διεκδικήσουν οι ίδιοι/ες τα δικαιώματά τους, συνδέοντας την κοινωνική εργασία με την έννοια της ενδυνάμωσης «empowerment» (Payne, 2014). Ωστόσο, οι στρατηγικές αυτές δεν είναι χωρίς κόστος, καθώς οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναγνώρισαν ότι η αντίσταση ενέχει επαγγελματικό ρίσκο, φόβο κυρώσεων ή στοχοποίησης, και σαφή όρια που επιβάλλονται από τα θεσμικά πλαίσια, γεγονός που συχνά περιορίζει τη δυνατότητα συστηματικής ή συλλογικής αμφισβήτησης.

Οι αντιδράσεις και στρατηγικές αντίστασης των κοινωνικών λειτουργών δείχνουν ότι, παρά τους περιορισμούς των θεσμικών πλαισίων, οι επαγγελματίες αναζητούν

τρόπους να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των προσφύγων. Μέσα από την επικοινωνία με φορείς, τις παρεκκλίσεις από διαδικασίες, την ειλικρίνεια απέναντι στους/στις ανωτέρους και την ενημέρωση των προσφύγων για τα δικαιώματά τους, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναπτύσσουν πρακτικές αντίστασης που ενισχύουν την κοινωνική δικαιοσύνη και την επαγγελματική δεοντολογία.

5.5 Κατανόηση του «Ηθικού ακτιβισμού»

Η πέμπτη θεματική ενότητα που προέκυψε από την ανάλυση αφορά την έννοια του ηθικού ακτιβισμού και τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί τον κατανοούν και τον εφαρμόζουν στην καθημερινή τους πρακτική. Οι αφηγήσεις τους δείχνουν ότι ο ακτιβισμός δεν περιορίζεται σε δημόσιες δράσεις, αλλά συνδέεται με την καθημερινή αντίσταση απέναντι στην επιστημική βία και την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των προσφύγων. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν τον ηθικό ακτιβισμό ως μια πρακτική ελιγμών και αντίστασης απέναντι στις μορφές επιστημικής βίας που επιβάλλουν οι θεσμοί. Ένα συμμετέχον άτομο ανέφερε:

«Το αντιλαμβάνομαι ξεκάθαρα ως να ελίσσόμαστε πάνω στην επιστημική βία είτε αυτή έρχεται ασυνείδητα είτε συνειδητά...»

Η έννοια αυτή δείχνει ότι ο ακτιβισμός δεν είναι πάντα θεαματικός ή δημόσιος, αλλά μπορεί να εκδηλώνεται μέσα από μικρές καθημερινές πράξεις αντίστασης. Αυτό συνδέεται με την έννοια της «micro-resistance» που περιγράφεται στη βιβλιογραφία (Scott, 1990). Παράλληλα, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναγνώρισαν ότι ο ακτιβισμός έχει και μια διάσταση δημόσιας παρουσίας και δράσης. Όπως σημείωσε ένα συμμετέχον άτομο:

«Ο ακτιβισμός έχει και μια έννοια της δράσης και έχει και μια έννοια της πιο δημόσιας παρουσίας.»

Η δημόσια διάσταση του ακτιβισμού συνδέεται με την κοινωνική συνηγορία και την ανάγκη να αναδειχθούν τα προβλήματα σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο. Αυτό

αντανακλά την έννοια της δημόσιας συνηγορίας «public advocacy» στην κοινωνική εργασία, όπου οι επαγγελματίες αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην κοινωνία (Reisch & Andrews, 2001). Η συνηγορία αναδείχθηκε ως κεντρικό στοιχείο του ηθικού ακτιβισμού. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν πρακτικές ενημέρωσης των προσφύγων για τα δικαιώματά τους και ενθάρρυνσης να απευθυνθούν σε θεσμούς όπως ο Συνήγορος του Πολίτη. Τέλος, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν περιπτώσεις όπου χρειάστηκε να υπερβούν τον τυπικό τους ρόλο για να υπερασπιστούν τους/τις πρόσφυγες. Ένα συμμετέχον άτομο ανέφερε ότι συγκρούστηκε με διαχειριστή έργου «project manager» για τον τρόπο διαχείρισης ενός περιστατικού, επιλέγοντας να κινηθεί διαφορετικά από τις οδηγίες. Αυτή η υπέρβαση δείχνει ότι ο ηθικός ακτιβισμός συχνά απαιτεί από τους/τις επαγγελματίες να αναλάβουν ρίσκα και να αμφισβητήσουν θεσμικές οδηγίες. Η πρακτική αυτή συνδέεται με την έννοια της ηθικής αντίστασης «ethical resistance» (Banks, 2012), όπου οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί υπερβαίνουν τα όρια του επαγγελματικού τους ρόλου για να υπερασπιστούν την κοινωνική δικαιοσύνη.

Οι αφηγήσεις των κοινωνικών λειτουργών δείχνουν ότι ο ηθικός ακτιβισμός δεν είναι απερίοριστος, αλλά συναντά σαφή όρια που σχετίζονται με θεσμικούς περιορισμούς, επαγγελματικό ρίσκο και φόβο συνεπειών. Οι συμμετέχοντες/ουσες ανέφεραν ότι η αντίσταση συχνά αναστέλλεται όταν διακυβεύεται η εργασιακή τους θέση, η επαγγελματική τους αξιολόγηση ή η δυνατότητα να συνεχίσουν να παρέχουν υποστήριξη στους/στις ωφελούμενους/ες. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ακτιβισμός παύει όχι λόγω έλλειψης ηθικής δέσμευσης, αλλά εξαιτίας της άνιση κατανομής ισχύος μεταξύ επαγγελματιών και θεσμών.

Ο ηθικός ακτιβισμός, όπως περιγράφεται από τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς, συνδυάζει μικρές καθημερινές πράξεις αντίστασης με δημόσιες δράσεις συνηγορίας. Περιλαμβάνει την ενημέρωση των προσφύγων για τα δικαιώματά τους, την υπέρβαση του επαγγελματικού ρόλου και την ειλικρινή στάση απέναντι στους θεσμούς.

5.6 Δυσκολίες και αντιφάσεις

Η έκτη θεματική ενότητα αφορά τις δυσκολίες και αντιφάσεις που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί όταν επιχειρούν να δράσουν ακτιβιστικά ή να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των προσφύγων. Οι αφηγήσεις τους αναδεικνύουν τα εμπόδια που προκύπτουν τόσο σε θεσμικά πλαίσια όσο και από τις ίδιες τις συνθήκες εργασίας. Οι

κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν περιπτώσεις όπου βρέθηκαν σε σύγκρουση με ανώτερους ή φορείς λόγω διαφορετικών αντιλήψεων για τη διαχείριση περιστατικών. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός ανέφερε:

«Έχει συμβεί σε προηγούμενη εργασία να συγκρουστώ ή να διαφωνήσω με το άτομο που προΐστατο σε μένα...»

Η σύγκρουση αυτή δείχνει την αντίφαση μεταξύ επαγγελματικής δεοντολογίας και θεσμικών οδηγιών. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην τήρηση των κανόνων και στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων (Banks, 2012). Ένα άλλο ζήτημα που αναδείχθηκε αφορά τις θεσμικές αντιφάσεις. Ένα συμμετέχων άτομο που εργάζεται σε κρατικό πρόγραμμα σημείωσε:

«Η αντίφαση έχει να κάνει ότι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είσαι κράτος... δουλεύεις σε μια κρατική δομή...»

Η αντίφαση αυτή δείχνει ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά εργάζονται μέσα σε θεσμούς όπου οι ίδιοι/ες αναπαράγουν τις ανισότητες που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Αυτό συνδέεται με την έννοια της θεσμικής αντίφασης «institutional contradiction» (Ferguson & Lavalette, 2014). Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν επίσης διλήμματα σχετικά με την ένταξη παιδιών προσφύγων στο σχολείο. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός ανέφερε ότι τα παιδιά συχνά τοποθετούνται σε σχολεία που λειτουργούν ως «γκετοποιημένα» πλαίσια, χωρίς πραγματική ενταξιακή πρακτική:

«Στο σχολείο αυτό όμως επί της ουσίας δεν υπάρχει μια ενταξιακή πρακτική... υπάρχει μια γκετοποίηση...»

Το δίλημμα αφορά την ανάγκη κοινωνικοποίησης των παιδιών αλλά και την αποφυγή καταπιεστικών πρακτικών. Η κατάσταση αυτή συνδέεται με την έννοια της εκπαιδευτικής αδικίας «educational injustice» (Gillborn, 2008). Τέλος, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέφεραν την έλλειψη κατάλληλων πλαισίων για την υποστήριξη ατόμων με αυξημένες ανάγκες. Η έλλειψη αυτή οδηγεί σε διλήμματα για το αν πρέπει να ενταχθεί

ένα άτομο σε μια δομή που δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του. Η κατάσταση αυτή συνδέεται με την έννοια της δομικής ανεπάρκειας «structural inadequacy» στη κοινωνική πολιτική (Cantillion, Parolin & Collado, 2020).

Οι δυσκολίες και αντιφάσεις που περιγράφουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί δείχνουν ότι η κοινωνική εργασία στο προσφυγικό πεδίο είναι γεμάτη διλήμματα. Από τις συγκρούσεις με ανώτερους και τις θεσμικές αντιφάσεις, μέχρι τα διλήμματα στην ένταξη παιδιών και την έλλειψη κατάλληλων πλαισίων, οι επαγγελματίες καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην επαγγελματική δεοντολογία και στους περιορισμούς των θεσμών.

5.7 Συλλογικός στοχασμός και αντίσταση

Η έβδομη θεματική ενότητα αφορά τον συλλογικό στοχασμό και την αντίσταση. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν πώς αξιοποιούν ομαδικές διαδικασίες, συναντήσεις και συνεργασίες για να αναθεωρούν πρακτικές, να δημιουργούν νέα πλαίσια λειτουργίας και να ενσωματώνουν μη καταπιεστικές προσεγγίσεις. Οι συμμετέχοντες/ουσες τόνισαν τη σημασία των ομαδικών συναντήσεων ως χώρου όπου μπορούν να εκφράσουν προβληματισμούς και να συζητήσουν εναλλακτικές πρακτικές. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός ανέφερε:

«Στις συναντήσεις της ομάδας... μπορεί ο καθένας να θέσει τους προβληματισμούς του για τις πρακτικές και να αναθεωρηθούν.»

Οι συναντήσεις αυτές λειτουργούν ως πλαίσιο συλλογικής μάθησης και ενδυνάμωσης, συνδέοντας την κοινωνική εργασία με την έννοια της αναστοχαστικής πρακτικής «reflective practice» (Schön, 1983). Μέσα από τον συλλογικό στοχασμό, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέφεραν ότι προχωρούν σε αναθεώρηση πρακτικών που θεωρούνται καταπιεστικές. Ένα παράδειγμα ήταν η αλλαγή διαδικασιών για τις βεβαιώσεις αστεγίας, ώστε να μην απαιτείται εντοπισμός σε περιπτώσεις όπου αυτό δεν είναι απαραίτητο. Η πρακτική αυτή δείχνει πώς οι επαγγελματίες μπορούν να επηρεάσουν θεσμικές διαδικασίες μέσα από συλλογική δράση, συνδέοντας την κοινωνική εργασία με

την έννοια της συμμετοχικής αλλαγής «participatory change» (Reason & Bradbury, 2008).

Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν επίσης την δημιουργία νέων πλαισίων λειτουργίας που ενσωματώνουν αρχές μη καταπίεσης. Ένα συμμετέχον άτομο ανέφερε ότι μαζί με συνεργάτες «έχουμε φτιάξει το πλαίσιο λειτουργίας του προγράμματος... το οποίο έχει ως οπτική, το κομμάτι της μη καταπίεσης». Η δημιουργία νέων πλαισίων δείχνει πώς η συλλογική αντίσταση μπορεί να οδηγήσει σε θεσμικές αλλαγές, ενισχύοντας την κοινωνική δικαιοσύνη και την επαγγελματική αυτονομία (Ferguson & Lavalette, 2014).

Τέλος, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέφεραν ότι μέσα από τον συλλογικό στοχασμό επιδιώκουν την ενσωμάτωση μη καταπιεστικών πρακτικών στην καθημερινή τους εργασία. Αυτό περιλαμβάνει την ευελιξία στις διαδικασίες, την προσαρμογή στις ανάγκες των εξυπηρετούμενων ατόμων και την αποφυγή πρακτικών που ενισχύουν την επιστημική βία. Η προσέγγιση αυτή συνδέεται με την έννοια της αντικαταπιεστικής πρακτικής «anti-oppressive practice» (Dominelli, 2002), όπου η κοινωνική εργασία εστιάζει στην αποδόμηση των σχέσεων εξουσίας και στην προώθηση της ισότητας.

Οι αφηγήσεις των συμμετεχόντων/ουσών υποδηλώνουν ότι οι πρακτικές συλλογικού στοχασμού και αντίστασης αναπτύσσονται με μεγαλύτερη ευχέρεια σε πλαίσια όπου υπάρχει θεσμικός χώρος για συναντήσεις, εποπτεία και ομαδική επεξεργασία της πρακτικής, όπως συχνά συμβαίνει σε ορισμένες μη κυβερνητικές οργανώσεις, σε σύγκριση με πιο ιεραρχημένες κρατικές δομές. Παράλληλα, οι ομάδες που έχουν πρόσβαση σε τακτική εποπτεία φαίνεται να διαθέτουν μεγαλύτερη ικανότητα αναστοχασμού και συλλογικής αμφισβήτησης καταπιεστικών πρακτικών. Κρίσιμα προαπαιτούμενα για την ανάπτυξη τέτοιων διαδικασιών αναδεικνύονται ο διαθέσιμος χρόνος, η ύπαρξη ασφαλών χώρων διαλόγου και μια οργανωσιακή κουλτούρα που ενθαρρύνει τον αναστοχασμό, τη διαφωνία και τη συλλογική μάθηση, στοιχεία που συνδέονται άμεσα με την έννοια της ψυχολογικής ασφάλειας στις ομάδες εργασίας (Edmondson, 1999 Peddie et al., 2025 Remtulla, 2021).

5.8 Σχέση με τον κώδικα δεοντολογίας

Η σχέση των κοινωνικών λειτουργών με τον κώδικα δεοντολογίας αναδείχθηκε επίσης, ως πολυδιάστατη και διαφοροποιημένη ανάλογα με το πλαίσιο εργασίας, την εμπειρία και τις προσωπικές αντιλήψεις. Ο κώδικας εμφανίζεται άλλοτε ως καθοδηγητικός οδηγός, άλλοτε ως εργαλείο προστασίας και όριο, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι επαγγελματίες αναγκάζονται να τον υπερβούν για πρακτικούς λόγους. Η ανάλυση των συνεντεύξεων δείχνει τρεις βασικές κατηγορίες σχέσης, καθοδηγητική χρήση, επιλεκτική χρήση/υπέρβαση και απουσία επαφής.

Στην πρώτη κατηγορία, αρκετά ερωτώμενα άτομα περιέγραψαν τον κώδικα ως καθοδηγητικό εργαλείο. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός τον θεωρεί οδηγό, αλλά αναγνώρισε ότι σε περιπτώσεις όπου δεν μπορούσε να τον τηρήσει, προχώρησε σε παραίτηση, δείχνοντας την ένταση ανάμεσα στην επαγγελματική ηθική και τις θεσμικές απαιτήσεις. Άλλος/η κοινωνικός/ή λειτουργός τον θεωρεί απαραίτητο, αλλά τόνισε ότι στο προσφυγικό πεδίο υπερισχύει η ανθρώπινη αλληλεγγύη, υποδηλώνοντας ότι οι αξίες της ανθρωπιάς συχνά υπερβαίνουν τον τυπικό κώδικα. Ένας/μία άλλος/η κοινωνικός λειτουργός ανέδειξε ότι ο κώδικας του ΣΚΛΕ υπερισχύει των εσωτερικών κωδίκων οργανώσεων και τον χρησιμοποιεί ως εργαλείο υπεράσπισης και άντλησης επιχειρημάτων σε συγκρούσεις με διοικήσεις.

Στη δεύτερη κατηγορία, η επιλεκτική χρήση ή υπέρβαση του κώδικα εμφανίζεται στο συνεντευξιαζόμενο άτομο. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός ανέφερε ότι τον χρησιμοποιεί επιλεκτικά και κάποιες φορές τον υπερβαίνει για να διεκπεραιώσει διαδικασίες πιο γρήγορα, αναγνωρίζοντας παράλληλα την ανάγκη για συνεχή κριτικό αναστοχασμό. Η στάση αυτή δείχνει ότι οι επαγγελματίες συχνά βρίσκονται σε διλήμματα, από τη μία πλευρά η τήρηση του κώδικα, από την άλλη η ανάγκη να εξυπηρετηθούν οι πρόσφυγες αποτελεσματικά μέσα σε ένα γραφειοκρατικό και περιοριστικό πλαίσιο.

Η τρίτη κατηγορία αφορά την απουσία επαφής με τον κώδικα του ΣΚΛΕ. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός δήλωσε ότι δεν έχει επαφή με τον επίσημο κώδικα δεοντολογίας και στηρίζεται στους εσωτερικούς κώδικες των οργανώσεων στις οποίες εργάζεται. Αυτό δείχνει ότι σε ορισμένα πλαίσια οι επαγγελματίες καθοδηγούνται περισσότερο από τις εσωτερικές πολιτικές των φορέων παρά από τον επίσημο κώδικα του επαγγέλματος. Αξιοσημείωτο είναι ότι ορισμένοι/ες δεν αναφέρθηκαν εκτενώς στη σχέση

τους με τον κώδικα, γεγονός που μπορεί να υποδηλώνει είτε ότι δεν αποτέλεσε κεντρικό σημείο προβληματισμού στη δική τους εμπειρία είτε ότι η πρακτική τους καθοδηγείται περισσότερο από άτυπες αξίες και συλλογικές πρακτικές.

Συνολικά, ο κώδικας δεοντολογίας λειτουργεί ως εργαλείο προστασίας και όριο, αλλά συχνά χρειάζεται υπέρβαση για πρακτικούς λόγους. Για κάποιους/ες είναι καθοδηγητικός και απαραίτητος, για άλλους/ες επιλεκτικός και ενίοτε περιοριστικός, ενώ σε ορισμένα πλαίσια απουσιάζει ως αναφορά. Η ποικιλία των στάσεων δείχνει ότι η σχέση με τον κώδικα δεν είναι μονοδιάστατη αλλά εξαρτάται από το θεσμικό πλαίσιο, τις συνθήκες εργασίας και τις προσωπικές αξίες των επαγγελματιών. Παρά τις διαφοροποιήσεις, κοινός παρονομαστής είναι ότι ο κώδικας προσφέρει ένα πλαίσιο ηθικής αναφοράς, αλλά η πραγματικότητα του πεδίου συχνά απαιτεί ευελιξία, αναστοχασμό και, σε ορισμένες περιπτώσεις, υπέρβαση.

5.9 Προτάσεις για αλλαγή

Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί κατέθεσαν επίσης, συγκεκριμένες προτάσεις για την αντιμετώπιση της επιστημικής βίας και την ενίσχυση της φωνής των προσφύγων. Οι προτάσεις καλύπτουν πέντε βασικούς άξονες, συμμετοχή των προσφύγων στον σχεδιασμό προγραμμάτων, βελτίωση συνθηκών διαβίωσης, ενίσχυση διερμηνείας, εκπαίδευση επαγγελματιών και απλοποίηση γραφειοκρατίας/διασύνδεση υπηρεσιών. Κοινός στόχος είναι η ενδυνάμωση της φωνής των προσφύγων και η δημιουργία ενός συστήματος που δεν αναπαράγει αποκλεισμούς αλλά προάγει την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Πρώτος άξονας είναι η συμμετοχή των προσφύγων στον σχεδιασμό και την αξιολόγηση προγραμμάτων. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός τόνισε την ανάγκη να συμμετέχουν οι ίδιοι/ες οι πρόσφυγες από την αρχή στον σχεδιασμό, ώστε να ενσωματώνονται οι κοινοτικές φωνές και οι πραγματικές ανάγκες. Ένας/μία άλλος/η πρότεινε τη δημιουργία ομάδων εργασίας και τη συμμετοχή προσφύγων ακόμη και στη Βουλή, ώστε να ακουστεί η φωνή τους σε θεσμικό επίπεδο, ενώ κάποιος/α μίλησε για μηχανισμούς ανατροφοδότησης, όπως διαδικτυακά εργαλεία αξιολόγησης, που θα επιτρέπουν στους/στις πρόσφυγες να παρέχουν απευθείας σχόλια για τις υπηρεσίες που

λαμβάνουν. Οι προτάσεις αυτές αναδεικνύουν την ανάγκη να μετακινηθεί το κέντρο βάρους από τον ετεροκαθορισμό στη συμμετοχική διαδικασία.

Ως προς την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης επισημάνθηκε από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ές ότι η κοινωνική ένταξη πρέπει να ξεκινά από την πρώτη μέρα αίτησης ασύλου, με πρόσβαση σε γλώσσα, εργασία και ενδυνάμωση. Επίσης, τονίσθηκε η ανάγκη βελτίωσης των συνθηκών στους οικίσκους διαμονής στα κέντρα φιλοξενίας (camps), καθώς η κακή ποιότητα στέγασης επηρεάζει τη δυνατότητα των προσφύγων να διεκδικήσουν περαιτέρω δικαιώματα. Ένας/μία κοινωνικός/ή λειτουργός πρότεινε την πρόσληψη περισσότερου επιστημονικού προσωπικού και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης σε όλες τις δομές, είτε πρόκειται για camps είτε για κέντρα φιλοξενίας ανηλίκων. Οι προτάσεις αυτές δείχνουν ότι η αξιοπρεπής διαβίωση αποτελεί προϋπόθεση για την ενδυνάμωση της φωνής των προσφύγων.

Τρίτος άξονας στις προτάσεις για αλλαγή είναι η ενίσχυση της διερμηνείας. Ανέδειχθηκε η έλλειψη διερμηνέων σε κρίσιμες υπηρεσίες, όπως νοσοκομεία και ψυχιατρικές δομές, γεγονός που αποκλείει τους/τις πρόσφυγες από την πρόσβαση σε βασικά δικαιώματα. Τονίσθηκε, επίσης ότι η διερμηνεία είναι «το εργαλείο» που επιτρέπει στους/στις πρόσφυγες να εκφραστούν και να συμμετάσχουν, προτείνοντας την πρόσληψη κατάλληλα καταρτισμένων διερμηνέων.

Τέταρτο άξονας βελτίωσης αποτελεί η καλύτερη εκπαίδευση των επαγγελματιών. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναφέρθηκαν στην ανάγκη συνεχούς κατάρτισης και εποπτείας, ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν τους/τις πρόσφυγες εμπεριστατωμένα. Τονίσθηκε επίσης, ότι η ελλιπής εκπαίδευση οδηγεί σε αδυναμία κατανόησης των πραγματικών αναγκών των προσφύγων. Προτάθηκαν εκπαιδεύσεις για την ενίσχυση των δεξιοτήτων του επιστημονικού προσωπικού, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις του πεδίου. Η εκπαίδευση εμφανίζεται ως βασικό εργαλείο για την πρόληψη της επιστημικής βίας και την προαγωγή του ηθικού ακτιβισμού.

Τέλος, πεδίο βελτίωσης αποτελεί και η απλοποίηση της γραφειοκρατίας και η διασύνδεση των υπηρεσιών. Αναδείχθηκε η ανάγκη να απλοποιηθούν οι διαδικασίες, ώστε να μην λιμνάζουν οι υποθέσεις και να μην περιμένουν οι πρόσφυγες χρόνια για την εξέταση της αίτησης ασύλου τους. Παράλληλα, προτάθηκε η διασύνδεση όλων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών (Υπουργείο Μετανάστευσης, Εισαγγελία Ανηλίκων, Υπηρεσία Ασύλου κ.α), ώστε να υπάρχει συντονισμός και αποτελεσματικότητα. Η απλοποίηση και η διασύνδεση εμφανίζονται ως κρίσιμες για την εξάλειψη των θεσμικών αντιφάσεων.

Συμπερασματικά, οι προτάσεις των κοινωνικών λειτουργών για την αντιμετώπιση της επιστημικής βίας συγκλίνουν σε ένα συνεκτικό πλαίσιο παρεμβάσεων που στοχεύει στην ενίσχυση της φωνής και της ενεργού συμμετοχής των προσφύγων. Κεντρικοί άξονες αναδεικνύονται η ουσιαστική συμμετοχή των ίδιων των προσφύγων στον σχεδιασμό και την αξιολόγηση των προγραμμάτων, η διασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης ως προϋπόθεση ενδυνάμωσης, η ενίσχυση της διερμηνείας ως βασικού μηχανισμού πρόσβασης στη γνώση και στα δικαιώματα, η συστηματική εκπαίδευση και εποπτεία των επαγγελματιών, καθώς και η απλοποίηση της γραφειοκρατίας και η διασύνδεση των υπηρεσιών. Συνολικά, οι προτάσεις αυτές συγκροτούν ένα όραμα κοινωνικής πολιτικής που μετατοπίζει το βάρος από τον θεσμικό αποκλεισμό στη συμμετοχικότητα, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη.

5.10 Συνολική σύνθεση

Τα ευρήματα των συνεντεύξεων συγκροτούν ένα συνεκτικό, εμπειρικά θεμελιωμένο μοντέλο μέσα από το οποίο η επιστημική βία και ο ηθικός ακτιβισμός γίνονται κατανοητά ως διαδοχικές και αλληλένδετες διεργασίες: θεσμικά πλαίσια παράγουν συγκεκριμένες γλωσσικές και γραφειοκρατικές πρακτικές, οι οποίες οδηγούν στην ακύρωση ή υποτίμηση της φωνής των προσφύγων, γεννούν ηθικά διλήμματα για τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς και ενεργοποιούν μορφές αντίστασης, ατομικές και συλλογικές, που όμως συναντούν σαφή όρια και κόστος.

Στο επίπεδο των θεσμικών πλαισίων, οι συμμετέχοντες/ουσες περιέγραψαν προγράμματα όπως το ESTIA και τις διαδικασίες ασύλου ως μηχανισμούς που επιβάλλουν προκαθορισμένες κατηγορίες και αποφάσεις, μετατρέποντας τον/την κοινωνικό/ή λειτουργό σε εκτελεστή πολιτικών αποκλεισμού, όπως οι εξώσεις ή η διακοπή παροχών. Οι εμπειρίες αυτές επιβεβαιώνουν την κατανόηση της εξουσίας ως διάχυτης και ενσωματωμένης στις διοικητικές και επαγγελματικές πρακτικές, όπου η γνώση λειτουργεί ταυτόχρονα ως εργαλείο φροντίδας και ελέγχου (Foucault, 1977· Foucault, 1991).

Οι θεσμικές αποφάσεις υλοποιούνται μέσα από γλωσσικούς και γραφειοκρατικούς μηχανισμούς, όπως τυποποιημένες αναφορές, παρωχημένοι κανονισμοί και ανεπαρκής διερμηνεία, οι οποίοι αδυνατούν να αποτυπώσουν την πολυπλοκότητα της προσφυγικής εμπειρίας. Σε αυτό το επίπεδο αναδεικνύεται εμπειρικά η μαρτυρική και ερμηνευτική

αδικία, καθώς οι αφηγήσεις των προσφύγων είτε δεν χωρούν στα διοικητικά «κουτάκια» είτε θεωρούνται λιγότερο αξιόπιστες, ενώ συχνά υποτιμάται και η επαγγελματική κρίση των ίδιων των κοινωνικών λειτουργών, στοιχείο που συνάδει με την ανάλυση της επιστημικής αδικίας ως δομικού φαινομένου (Fricke, 2007).

Η ακύρωση της φωνής δεν προκύπτει μόνο από ατομικές προκαταλήψεις, αλλά από τη θεσμική οργάνωση της γνώσης και της εξουσίας. Αυτό γίνεται εμφανές στις αφηγήσεις για την «παντογνωσία του επιστήμονα», την παθολογικοποίηση της προσφυγικής εμπειρίας και τη μαζική διαχείριση στα camps, όπου οι ατομικές ανάγκες αποσιωπώνται μέσα στη διοικητική κανονικότητα και οι πρόσφυγες αντιμετωπίζονται ως ομοιογενείς κατηγορίες προς διαχείριση.

Στα δεδομένα αναδύεται επίσης η λογική της κατάστασης εξαίρεσης, όταν αναγνωρισμένοι πρόσφυγες εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν δομές χωρίς καμία πρόβλεψη για στέγαση ή υποστήριξη, όταν ασυνόδευτα ανήλικα αντιμετωπίζονται με κατασταλτικές μετακινήσεις ή ακούσιες νοσηλείες και όταν η συλλογή προσωπικών δεδομένων επιβάλλεται χωρίς ουσιαστικές εγγυήσεις. Οι πρακτικές αυτές μετατρέπουν την εξαίρεση σε καθημερινή κανονικότητα και αντανakλούν τη λογική της «γυμνής ζωής», όπου τα υποκείμενα παραμένουν εκτεθειμένα στην αυθαίρετη εξουσία των θεσμών (Agamben, 1998· Agamben, 2005).

Οι συνθήκες αυτές γεννούν έντονα ηθικά διλήμματα στους/στις κοινωνικούς/ές λειτουργούς, οι οποίοι/ες αναγνωρίζουν τη συμμετοχή τους στη διατήρηση καταπιεστικών πρακτικών, συχνά μέσα από αυτοματοποιημένες διαδικασίες που έχουν εσωτερικευθεί ως επαγγελματική ρουτίνα. Παράλληλα, οι αφηγήσεις επιβεβαιώνουν τη δυσκολία αυθεντικής έκφρασης των προσφύγων, καθώς η φωνή τους είτε αποσιωπάται είτε εκπροσωπείται από τρίτους, αναπαράγοντας επιστημική βία μέσω της ίδιας της πράξης της εκπροσώπησης (Spivak, 1988).

Ακριβώς σε αυτό το σημείο ενεργοποιούνται μορφές αντίστασης και ηθικού ακτιβισμού. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιγράφουν μικρές καθημερινές παρεκκλίσεις από διαδικασίες, άτυπες πρακτικές συνηγορίας, ενημέρωση των προσφύγων για τα δικαιώματά τους, καθώς και συλλογικό στοχασμό και ομαδική αναθεώρηση πρακτικών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αντίσταση λαμβάνει πιο δημόσιες ή συλλογικές μορφές, όπως συνδικαλιστική δράση ή δημόσια παρέμβαση, δείχνοντας ότι δεν πρόκειται για

εξωτερικό στοιχείο της επαγγελματικής πρακτικής, αλλά για εγγενή διάστασή της. Οι πρακτικές αυτές μπορούν να λάβουν «μικρές» ή «μεγάλες» μορφές αντίστασης, από καθημερινές μικροπαρεμβάσεις έως συλλογικές κινητοποιήσεις (Strier & Breshtling, 2016).

Ωστόσο, τα ευρήματα καταδεικνύουν εξίσου καθαρά ότι η αντίσταση έχει όρια και κόστος. Ο φόβος πειθαρχικών συνεπειών, η επαγγελματική επισφάλεια, ο κίνδυνος επιδείνωσης της θέσης των ωφελούμενων και η συναισθηματική επιβάρυνση λειτουργούν ως ανασταλτικοί παράγοντες, περιορίζοντας το εύρος και τη διάρκεια των πρακτικών αμφισβήτησης.

Συμπερασματικά, η ανάλυση δείχνει ότι η επιστημική βία δεν αποτελεί μεμονωμένη δυσλειτουργία, αλλά δομικό χαρακτηριστικό των θεσμικών πλαισίων μέσα στα οποία ασκείται η κοινωνική εργασία. Ο ηθικός ακτιβισμός αναδύεται ως διαρκής, αβέβαιη και συχνά αντιφατική διαδικασία διαπραγμάτευσης ανάμεσα στην επαγγελματική δεοντολογία, την προστασία των προσφύγων και τα όρια που θέτουν οι ίδιοι οι θεσμοί.

6. Συμπεράσματα

Η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην Ελλάδα αναδείχθηκε, σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, ως ένα ιδιαίτερα σύνθετο και αντιφατικό πεδίο πρακτικής, όπου η επιστημική βία δεν αποτελεί αφηρημένη θεωρητική κατηγορία αλλά καθημερινή εμπειρία. Στο δείγμα μας, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν επανειλημμένα καταστάσεις στις οποίες οι πρόσφυγες δυσκολεύονται να εκφράσουν τις εμπειρίες και τις ανάγκες τους με όρους που αναγνωρίζονται από τους θεσμούς, γεγονός που επηρεάζει άμεσα την πρόσβασή τους σε δικαιώματα και υπηρεσίες. Οι αφηγήσεις ανέδειξαν ότι η επιστημική βία βιώνεται ταυτόχρονα από τους/τις ίδιους/ες τους/τις επαγγελματίες, οι οποίοι/ες συχνά αισθάνονται ότι η επαγγελματική τους κρίση υποτιμάται ή ακυρώνεται μέσα από ιεραρχικές και γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, η επιστημική βία εκδηλώνεται κυρίως μέσα από την αμφισβήτηση ή την υποτίμηση της μαρτυρίας των προσφύγων, αλλά και μέσα

από την αδυναμία των θεσμών να κατανοήσουν εμπειρίες που δεν εντάσσονται σε κυρίαρχα διοικητικά και εννοιολογικά σχήματα. Οι περιγραφές αυτές συνδέονται με τη μαρτυρική και ερμηνευτική αδικία που περιγράφει η Fricker (2007), χωρίς όμως οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί να χρησιμοποιούν απαραίτητα τη θεωρητική ορολογία. Στο δείγμα μας, οι αφηγήσεις κατέδειξαν ότι οι εμπειρίες των προσφύγων συχνά «χάνονται» μέσα σε τυποποιημένες διαδικασίες, ανεπαρκή διερμηνεία και παρωχημένους κανονισμούς, επιβεβαιώνοντας εμπειρικά τη στενή σχέση γνώσης και εξουσίας που αναδεικνύει ο Foucault (1977, 1991).

Οι αφηγήσεις ανέδειξαν επίσης ότι οι πρόσφυγες βιώνουν μια διαρκή επισφάλεια δικαιωμάτων, ιδιαίτερα σε δομές φιλοξενίας και σε διαδικασίες ασύλου. Στο δείγμα μας, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν περιπτώσεις εξώσεων, υποχρεωτικών μετακινήσεων, ακούσιων νοσηλειών και συλλογής προσωπικών δεδομένων χωρίς επαρκείς εγγυήσεις, καταστάσεις που δημιουργούν συνθήκες μόνιμης ανασφάλειας. Οι εμπειρίες αυτές προσεγγίζουν αυτό που ο Agamben (1998, 2005) περιγράφει ως «κατάσταση εξάιρεσης», όχι όμως ως θεωρητικό σχήμα αλλά ως καθημερινή πραγματικότητα της επαγγελματικής πρακτικής.

Παράλληλα, σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, η εκπροσώπηση των προσφύγων από επαγγελματίες συχνά λειτουργεί αμφίσημα. Οι αφηγήσεις ανέδειξαν ότι, ενώ η εκπροσώπηση γίνεται με πρόθεση προστασίας, ενδέχεται να αναπαράγει μορφές επιστημικής βίας, όταν η φωνή των ίδιων των προσφύγων αντικαθίσταται από θεσμικούς λόγους. Στο δείγμα μας, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί αναγνώρισαν αυτή την ένταση, στοιχείο που συνδέεται με την κριτική της Spivak (1988) γύρω από την αποσιώπηση των υποτελών φωνών.

Απέναντι σε αυτές τις συνθήκες, οι αφηγήσεις ανέδειξαν τον ηθικό ακτιβισμό ως βασική μορφή αντίστασης. Σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, ο ηθικός ακτιβισμός εκδηλώνεται κυρίως μέσα από καθημερινές πρακτικές, όπως παρεκκλίσεις από άκαμπτες διαδικασίες, άτυπη συνηγορία, ενημέρωση των προσφύγων για τα δικαιώματά τους και συλλογικό στοχασμό με συναδέλφους. Στο δείγμα μας, ορισμένοι/ές κοινωνικοί/ές λειτουργοί περιέγραψαν επίσης πιο «ορατές» μορφές αντίστασης, όπως συγκρούσεις με διοικητικούς φορείς, συνεργασίες με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και αξιοποίηση διεθνών νομικών κειμένων για την υπεράσπιση δικαιωμάτων. Οι πρακτικές αυτές

συνδέονται με την κριτική κοινωνική εργασία και την έννοια της ηθικής αντίστασης (Banks, 2012· Strier & Breshtling, 2016).

Ωστόσο, οι αφηγήσεις ανέδειξαν με σαφήνεια ότι ο ηθικός ακτιβισμός έχει όρια και κόστος. Στο δείγμα μας, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί μίλησαν για φόβο πειθαρχικών συνεπειών, επαγγελματική επισφάλεια, συναισθηματική εξουθένωση και ανησυχία μήπως οι ενέργειές τους επιβαρύνουν περαιτέρω τη θέση των προσφύγων. Τα δεοντολογικά διλήμματα αναδείχθηκαν ως κεντρικό στοιχείο της καθημερινής πρακτικής, απαιτώντας συνεχή αναστοχασμό και ισορροπία ανάμεσα στη θεσμική συμμόρφωση και την υπεράσπιση του βέλτιστου συμφέροντος των ωφελομένων.

Η ελληνική περίπτωση, σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, επιτείνει αυτές τις εντάσεις. Οι αφηγήσεις ανέδειξαν ότι μετά το 2015 οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή διαχείρισης της προσφυγικής πραγματικότητας, συχνά χωρίς επαρκείς πόρους, σαφείς ρόλους ή θεσμική στήριξη. Στο δείγμα μας, οι αντιφάσεις ανάμεσα στις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας και στις εθνικές πολιτικές ασύλου περιγράφηκαν ως μόνιμη πηγή πίεσης, μέσα στην οποία οι πρόσφυγες βιώνουν αποσπασματική εφαρμογή δικαιωμάτων και οι επαγγελματίες καλούνται να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στη θεωρία των δικαιωμάτων και την καθημερινή πρακτική.

Συνολικά, οι αφηγήσεις ανέδειξαν ότι η κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην Ελλάδα αποτελεί ένα πεδίο όπου η επιστημική βία και ο ηθικός ακτιβισμός συνυπάρχουν σε συνεχή ένταση. Σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, η αναγνώριση της επιστημικής βίας και η ενίσχυση του ηθικού ακτιβισμού δεν μπορούν να βασιστούν μόνο στην ατομική ευθύνη των κοινωνικών λειτουργών, αλλά απαιτούν θεσμική στήριξη, εκπαίδευση, εποπτεία και ουσιαστική συμμετοχή των προσφύγων στη διαμόρφωση πολιτικών και πρακτικών. Στο δείγμα μας, η κοινωνική εργασία αναδείχθηκε όχι μόνο ως πεδίο παροχής υπηρεσιών, αλλά ως δυναμικός χώρος κριτικής παρέμβασης, όπου η υπεράσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της κοινωνικής δικαιοσύνης συγκροτεί τον πυρήνα της επαγγελματικής ταυτότητας των κοινωνικών λειτουργών.

Τέλος, οι προτάσεις αλλαγής αναδεικνύουν την ανάγκη δομικών παρεμβάσεων στο πεδίο, ώστε να μειωθούν οι θεσμικές πρακτικές που παράγουν επιστημική βία και να ενισχυθούν οι συνθήκες ουσιαστικής συμμετοχής και αναγνώρισης των προσφύγων. Ως προοπτικές

μελλοντικής έρευνας ή εξέλιξης της υπάρχουσας προτείνονται πρώτον, η εστίαση στις αφηγήσεις των ίδιων των προσφύγων ώστε η επιστημική βία να αναλυθεί και από την πλευρά των υποκειμένων που την βιώνουν άμεσα, δεύτερον, η ειδική εστίαση στον ρόλο της διερμηνείας και των μετασχηματισμών της φωνής μέσα από θεσμικά φίλτρα και τρίτον, η ανάπτυξη συμμετοχικών μεθοδολογιών όπου οι πρόσφυγες θα συμμετέχουν ως συμπαραγωγοί γνώσης, ενισχύοντας έμπρακτα την αποαποικιοποίηση της γνώσης και μειώνοντας την πιθανότητα αναπαραγωγής επιστημικής βίας στην ίδια την ερευνητική διαδικασία.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.
- Agamben, G. (2008). *State of exception*. University of Chicago Press.
- Auerback, R. (2021). *Catastrophe Testimony: Bearing Witness to the Epistemological, Existential and Moral Chasm Between Survivors and the World*. University of Exeter (United Kingdom).
- Banks, S. (2012). *Ethics and values in social work* (4th ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Banks, S. (2016). Everyday ethics in professional life: Social work as ethical practice. *Ethics and Social Welfare*, 10(1), 35–52.
- Banks, S., & Westoby, P. (2022). *Ethics, social work and activism: International perspectives*. Policy Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In H. Cooper (Ed.), *APA handbook of research methods in psychology* (Vol. 2, pp. 57–71). Washington, DC: American Psychological Association.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Butler, J. (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. Verso.
- Cantillon, B., Parolin, Z., & Collado, D. (2020). *A glass ceiling on poverty reduction? An empirical investigation into the structural constraints on minimum income protections*. *Journal of European Social Policy*, 30(2), 129–143. <https://doi.org/10.1177/0958928719880500>.
- Chambers, S. (2017). Balancing epistemic quality and equal participation in a system approach to deliberative democracy. *Social Epistemology*, 31(3), 266–276.
- Chatzifotiou, S., & Papouli, E. (2022). Social work practice with refugees in Greece: Challenges and ethical dilemmas. *European Journal of Social Work*, 25(3), 456–470.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dalrymple, J., & Burke, B. (2006). *Anti-oppressive practice: Social care and the law*. Maidenhead: Open University Press.
- Davitti, D. (2019). Biopolitical borders and the state of exception in the European migration ‘crisis’. *European Journal of International Law*, 29(4), 1173–1196. <https://doi.org/10.1093/ejil/chz046>
- Dedotsi, S., Ioakeimidis, V., & Teloni, D.-D. (2019). Refugee crisis in Greece: The development of racism, anti-racist responses and implications for social work. *Comunitania – International Journal of Social Work and Social Sciences*, 17, 59–69.
- Dedotsi, S. (2026) “(Anti-)oppressive practice with migration – a conceptual analysis for social work”, in Dedotsi, S., Cabiati, E., and Gómez Ciriano, EJ (eds): *The Routledge Handbook of Social Work and Migration: Theory, Practice, Education, and Research*, pp. 9–24, New York: Routledge.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE handbook of qualitative research* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- DeutscheWelle. (2023, November 24). Η ελληνική δικαιοσύνη και οι θάνατοι προσφύγων στη Μεσόγειο. DW. <https://www.dw.com/el/h-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE->

%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7-
 %CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CE%B9-
 %CE%B8%CE%AC%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9-
 %CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%8D%CE%B3%CF%89%CE%BD-
 %CF%83%CF%84%CE%B7-
 %CE%BC%CE%B5%CF%83%CF%8C%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%BF/a-67525718

- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dominelli, L. (2010). *Social work in a globalizing world*. Cambridge: Polity Press.
- Dotson, K. (2011). Tracking epistemic violence, tracking practices of silencing. *Hypatia*, 26(2), 236–257.
<https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2011.01177.x>
- Edmondson, A. (1999). *Psychological safety and learning behavior in work teams*. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350–383.
<https://doi.org/10.2307/2666999>
- ELIAMEP. (2024). “Equality on paper”: Refugee and migrant integration in Greece. Hellenic Foundation for European and Foreign Policy.
- Esposito, R. (2008). *Bios: Biopolitics and philosophy*. University of Minnesota Press.
- Europarl. (2023). The hotspot approach in Greece and Italy. European Parliamentary Research Service.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754569/EPRS_BRI\(2023\)754569_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754569/EPRS_BRI(2023)754569_EN.pdf)
- European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2022). Greece: Deadly end to 2021, pushbacks prevent arrivals and drive people towards more deadly routes, closed controlled camps again face legal scrutiny and criticism. <https://ecre.org/greece-deadly-end-to-2021-pushbacks-prevent-arrivals-and-drive-people-towards-more-deadly-routes-closed-controlled-camps-again-face-legal-scrutiny-and-criticism/>
- European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2024). AIDA Country Report on Greece – 2023 Update. Retrieved from <https://ecre.org/aida-country-report-on-greece-2023-update/>
- Falbo, A. (2022). Hermeneutical injustice: Distortion and conceptual aptness. *Hypatia*, 37(2), 343-363.
- Ferguson, I., & Lavalette, M. (2014). *Critical and radical social work: An introduction*. Policy Press.
- Fiddian-Qasimiyeh, E. (2016). Representations of displacement. *Journal of Refugee Studies*, 29(1), 1–19.
- Finlay, C. J. (2022). Assisting Rebels Abroad: The Ethics of Violence at the Limits of the Defensive Paradigm. *Journal of Applied Philosophy*, 39(1), 38-55.
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research* (6th ed.). London: Sage.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.
- Foucault, M. (1986). Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Diacritics*, 16(1), 22–27.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. In G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (pp. 87–104). University of Chicago Press.
- Freedman, J. (2016). *Gendering the International Asylum and Refugee Debate*. Palgrave Macmillan.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
- Fricker, M., Peels, R., & Blaauw, M. (2016). *Epistemic injustice and the preservation of ignorance* (Vol. 1, pp. 144-159). Cambridge: Cambridge University Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
<https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Gillborn, D. (2008). *Racism and education: Coincidence or conspiracy?* London: Routledge.

- Goldberg, R. M. (2023). When does resilience become epistemic injustice? *Social Work*, 68(3), 251–254.
- Gray, M., & Webb, S. A. (2013). *The new politics of social work*. Palgrave Macmillan.
- Guedon, J. C. (1977). Michel Foucault: The knowledge of power and the power of knowledge. *Bulletin of the History of Medicine*, 51(2), 245–277.
- Guest, G., Namey, E., & Chen, M. (2020). A simple method to assess and report thematic saturation in qualitative research. *PLoS ONE*, 15(5), e0232076. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0232076>
- Guillemin, M., & Gillam, L. (2004). Ethics, reflexivity, and “ethically important moments” in research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261–280. <https://doi.org/10.1177/1077800403262360>
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action*. Beacon Press.
- Hänel, H. C. (2020). Hermeneutical injustice,(self-) recognition, and academia. *Hypatia*, 35(2), 336–354.
- Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books.
- Higgins, M. (2019). Social work with refugees and migrants. In *Living Reference Work Entry*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-13-0440-8_13-1
- Human Rights Watch. (2020). Greece: Events of 2019. In *World Report 2020*. HRW. <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/greece>
- Humphries, B. (2004). An unacceptable role for social work: Implementing immigration policy. *British Journal of Social Work*, 34(1), 93–107.
- Hussain, A., & Saloi, P. (2024). Foucault’s “Power/Knowledge” and its contemporary relevance. *Library Progress International*, 44(3), 3084–3088.
- Ife, J. (2012). *Human rights and social work: Towards rights-based practice* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Inge, E., Pérez-Aronsson, A., Ibrahim, K., Aljeshy, R., Sarkadi, A., & Warner, G. (2024). Ameliorating epistemic injustice in practice: Communication strategies in a research project with refugee youth core searchers. *Health Expectations*, 27(1), e13926.
- International Federation of Social Workers (IFSW). (2014). Global definition of social work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Israel, M., & Hay, I. (2006). *Research ethics for social scientists*. London: Sage.
- Kidd, I. J., Medina, J., & Pohlhaus Jr, G. OF EPISTEMIC INJUSTICE.
- Kourachanis, N. (2018). Asylum seekers, hotspot approach and anti-social policy responses in Greece (2015–2017). *Journal of International Migration and Integration*, 19(4), 1153–1167.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Maleku, A. (2025). Toward epistemic justice in social work research: (Re)imagining global knowledge production. *The British Journal of Social Work*, 55(2), 613–620.
- Malkki, L. H. (1996). Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization. *Cultural Anthropology*, 11(3), 377–404.
- Mason, J. (2018). *Qualitative researching* (3rd ed.). London: Sage.
- Mason, R. (2021). Hermeneutical injustice. In *The Routledge Handbook of social and political philosophy of language* (pp. 247–258). Routledge.
- Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*, 15(1), 11–40. <https://doi.org/10.1215/08992363-15-1-11>

- Mignolo, W. (2011). *The darker side of Western modernity: Global futures, decolonial options*. Duke University Press.
- Neila, E. (2022). Housing policies for asylum seekers and refugees: Social workers' views on control and resistance. *Propuestas Críticas en Trabajo Social*, 2(4), 30–52.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- Noy, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 327–344. <https://doi.org/10.1080/13645570701401305>
- Orb, A., Eisenhauer, L., & Wynaden, D. (2001). Ethics in qualitative research. *Journal of Nursing Scholarship*, 33(1), 93–96. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.2001.00093.x>
- Papaleonidopoulos, G. (2022). *Social justice and social work with asylum seekers and refugees in times of crisis*. University of Essex.
- Papathanasiou, I. (2025). Vicarious trauma and burnout among social workers in refugee camps. *Journal of Social Work Practice*, 39(1), 22–38.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4th ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Peddie, N., Hoegh, J., Rice, G., Shetty, S., Ure, A., & Cogan, N. (2025). *Health and social care professionals' experience of psychological safety within their occupational setting: A thematic synthesis review*. *Nursing Reports*, 15(4), 131. <https://doi.org/10.3390/nursrep15040131>
- Petrova, A. (2021). *Disciplining the self: Foucault's legacy in contemporary Biopolitics*. Berkeley: University of California Press.
- PRAB. (2024). Report on pushbacks and rights violations at the Greek borders. Protecting Rights at Borders Network. <https://govwatch.gr/finds/prab-report-allegations-of-50-pushback-incidents-from-greece-involving-2-157-refugees-and-migrants/>
- Rabinow, P. (1984). *The Foucault reader*. Pantheon Books.
- Reason, P., & Bradbury, H. (2008). *The SAGE handbook of action research: Participative inquiry and practice* (2nd ed.). London: Sage.
- Refugee Support Aegean (RSA). (2024). Recognised refugees in Greece – 2024. Retrieved from <https://rsaegean.org/el/recognised-refugees-in-greece-2024/>
- Reisch, M. (2002). Defining social justice in a socially unjust world. *Families in society*, 83(4), 343–354.
- Reisch, M. (2013). Social work education and the neo-liberal challenge: The US response to increasing global inequality. *Social Work Education*, 32(6), 715–733.
- Reisch, M., & Andrews, J. (2001). *The road not taken: A history of radical social work in the United States*. New York: Routledge.
- Remtulla, R. (2021). *Exploring the barriers and facilitators of psychological safety in primary care multidisciplinary teams*. *BMC Health Services Research*, 21(1), 627. <https://doi.org/10.1186/s12913-021-06232-7>
- Robinson, O. C. (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide. *Qualitative Research in Psychology*, 11(1), 25–41. <https://doi.org/10.1080/14780887.2013.801543>
- Romdenh-Romluc, K. (2017). Hermeneutical injustice and the problem of authority. *Feminist Philosophy Quarterly*, 3(3).
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.

- Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. New Haven: Yale University Press.
- Sharma, A. (2020). *The disciplinary gaze: Rethinking surveillance in the digital age*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, L.T. (2012). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples* (2nd ed.). Otago University Press.
- Sorzio, P. (2016). *Sensitizing concepts as balance points in qualitative inquiry*. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1825-8670/5979>
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). Urbana: University of Illinois Press.
- Ticktin, M. (2011). *Casualties of Care: Immigration and the Politics of Humanitarianism in France*. University of California Press.
- Tronto, J. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. Routledge.
- Wiles, R. (2013). *What are qualitative research ethics?* London: Bloomsbury Academic.
- Zaidi, S.B. (2022). *Situating Sensitizing Concepts in the Constructivist-Critical Grounded Theory Method*. Journal: *International Journal of Qualitative Methods*, 21(1):160940692110619 DOI: 10.1177/16094069211061957
- Zizek, S. (2002). *Welcome to the desert of the real*. Verso.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- RSA. (2025). Αναγνωρισμένοι πρόσφυγες – Έκθεση 2025. Υποστήριξη Προσφύγων στο Αιγαίο & PRO ASYL. <https://rsaegean.org/el/anagnorismenoi-prosfyges-2025/>
- Tramountanis, A. (2024). Μετά τις κρίσεις: Υφιστάμενη κατάσταση και προτάσεις πολιτικής για την ένταξη μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα. ΔιάΝΕΟσις. https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2024/09/Immigration_policies_upd230924.pdf
- UNHCR. (2024). Υλικό για Θέματα Προστασίας Προσφύγων. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. <https://www.unhcr.org/gr/yliko-gia-themata-prostasias-prosfygon>
- Δημόπουλος, Α. Δ. (2023). Γνώση, εξουσία και υποκειμενικότητα. Κριτικές προσεγγίσεις στο έργο του Μ. Foucault (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Δούμου, Κ. Σ. (2024). Ο λόγος των Ελλήνων για τους πρόσφυγες ως «πολιτισμικά άλλους» και οι συνέπειές του για την κοινωνική τους ένταξη: Μια λογοψυχολογική μελέτη (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Ζύγουρα, Β. Α. (2018). Η ευρωπαϊκή διαχείριση της προσφυγικής κρίσης του 2015: Μεταξύ «θεσμικών αποφάσεων» και «εθνικών πολιτικών». Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας JEAN MONNET & ΕΚΠΑ. https://jmce.gr/portal/wp-content/uploads/2018/05/B.-Zygoura_-H-eyopaiki-diaxeirisi-tis-prosfygikis-krisis-tou-2015-1.pdf
- Καραβέλη, Κ. (2020). Ελληνικά ΜΜΕ και αναπαραστάσεις προσφύγων και μεταναστών: Ανάλυση περιστατικού στη Λέσβο [Μεταπτυχιακή διατριβή, ΕΑΠ]. Αποθετήριο ΕΑΠ. <https://apothesis.eap.gr/archive/item/6028>
- Κίνηση «Απελάστε το Ρατσισμό». (2025). Πρόσφυγες και κατάσταση εξαίρεσης. <https://www.kar.org.gr/2025/07/11/prosfyges-kai-katastasi-exairesis/>
- Παρδαλίδης, Θ. (2013). Στρατηγικές επιβίωσης και κοινωνικής προσαρμογής των αιτούντων άσυλο και αναγνωρισμένων προσφύγων στην Ελλάδα: Μια εθνογραφική προσέγγιση [Διδακτορική διατριβή,

- Σαρρής, Ν. (2014). Το θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης σε υπερεθνικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο, με έμφαση στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Στο Ι. Τσίγκανου & Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (Επιμ.), Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός χάρτης πολιτικών κοινωνικής ένταξης (σσ. 23-52). ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. https://www.ekke.gr/publication_files/to-thesmiko-plaisio-tis-metanasteusis-se-iperethniko-ethniko-kai-topiko-epipedo-me-emfasi-sto-zitima-tis-kinonikis-entaxis-ton-metanaston
- Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ). (2019). Κώδικας Δεοντολογίας Κοινωνικών Λειτουργών. Αθήνα: ΣΚΛΕ.
- Τραμουντάνης, Α. (2023). Απόδοση ιθαγένειας στην Ελλάδα: αναζητώντας τον διάβολο στις (διοικητικές) λεπτομέρειες. Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών – ΕΝΑ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12675931>
- Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου. (2021). Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη Αιτούντων Άσυλο και Δικαιούχων Διεθνούς Προστασίας. <https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/11/Εθνική-στρατηγική-για-την-κοινωνική-ένταξη-2021.pdf>
- Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου. (2024). Στατιστικά για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα. <https://migration.gov.gr/statistika/>
- Χατζηαθανασίου, Α. (n.d.). Κατάσταση εξαίρεσης και προσφυγικό στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Χατζηαθανασίου, Α. Μ. Η αρχή της μη επαναπροώθησης των προσφύγων στο διεθνές και το ευρωπαϊκό δίκαιο.
- Χαχαδάκη, Μ. Ι. (2020). Ιστορίες προσφύγων στο νησί της Λέσβου και ψυχική ανθεκτικότητα (Master's thesis).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Συγκριτικός Πίνακας Ευρημάτων (Σ1–Σ10)

Συνέντευξη	Κατανόηση Επιστημικής Βίας	Μορφές Εκδήλωσης	Στρατηγικές Αντίδρασης	Δυσκολίες/Αντιφάσεις	Κατανόηση Ηθικού Ακτιβισμού	Προτάσεις Αλλαγής
Σ1	Καταπίεση (συνειδητή/ασυνείδητη), αποσιώπηση	Εξώσεις ΕΣΤΙΑ, επιθετικότητα υπηρεσιών, επανατραυματισμός	Επικοινωνία με φορείς, ευελιξία, ενημέρωση δικαιωμάτων	Θεσμική αντίφαση, διλήμματα σε σχολεία	Ειλικρινής στάση, δημόσια παρουσία	Συλλογικός στοχασμός σε ομάδες
Σ2	Ετεροκαθορισμός, παθολογικοποίηση	Απανθρωποποίηση ασύλου, τυποποιημένα κοινωνικά ιστορικά, κακή χρήση διερμηνέων	Αναστοχασμός, συλλογική άρνηση, αναφορές	Έλλειψη χρόνου, ανάγκη υποστήριξης φορέα	Συνηγορία, speaking out	Ενίσχυση συνεργασίας και ειλικρίνειας
Σ3	Στόχοι χωρίς συμμετοχή προσφύγων	Δυτικά πρότυπα, έλλειψη διερμηνέων, μίμηση κακών πρακτικών	Διεπιστημονικές συναντήσεις, ενδυνάμωση ανηλίκων	Απαξίωση λόγω ηλικίας, περιορισμένη φωνή	Εκπροσώπηση προσφύγων	Συμμετοχή προσφύγων στον σχεδιασμό προγραμμάτων
Σ4	«Κατάταξη σε κουτάκια», απώλεια εξατομίκευσης	Μαζικότητα camps, γλωσσικά εμπόδια	Παρεμβάσεις σε ανωτέρους, ατομικές κινήσεις	Ματαιώση, έλλειψη συλλογικών χώρων	Σύγκρουση προσωπικής/επαγγελματικής ηθικής	Ένταξη από την πρώτη μέρα ασύλου
Σ5	Καταπιεστικές πρακτικές σε ανήλικους	Κατασταλτικές μετακινήσεις, γραφειοκρατία, έλλειψη παιδικής προστασίας	Ενημέρωση για δικαιώματα, κλιμακωτή διεκδίκηση	Επισφαλείς συνθήκες εργασίας, μοναχικός ρόλος	Ανάχωμα απέναντι σε πολιτικές βίας	Ενίσχυση διερμηνείας, κέντρα απεξάρτησης
Σ6	Κατάχρηση ρόλου, αυθεντία επαγγελματία	Τυποποιημένες φόρμες, στέγαση camp, υλική βοήθεια με κριτήρια	Συνηγορία, συνοδεία σε υπηρεσίες, παρακάμψεις	Burnout, αντιστάσεις οργανώσεων	Προσωπική στάση, κριτική ματιά	Ομάδες προσφύγων σε οργανώσεις/Βουλή
Σ7	Παντογνωσία επιστήμονα	Παθολογικοποίηση μητέρων, έλλειψη διερμηνείας, αποφάσεις χωρίς συναίνεση	Εξηγήσεις, συγγνώμη, διεκδίκηση μέσω δικτύων	Εσωτερικές αντιφάσεις, ενεργειακή εξάντληση	Καθημερινή πρακτική, inclusive γλώσσα	Ανατροφοδότηση από πρόσφυγες προς θεσμούς
Σ8	Συστημικός/πολιτικός αποκλεισμός	Έλλειψη διερμηνείας, πολιτισμικές συγκρούσεις, καταπάτηση δικαιωμάτων	Καταγραφή περιστατικών, αναφορές, δίκτυα	Φόβος απώλειας χρηματοδότησης, ανεργία	Συνηγορία, υπεράσπιση δικαιωμάτων	Ενίσχυση συλλογικότητας, διεπιστημονικές κινήσεις
Σ9	Παραγκωνισμός φωνής, μη συμμετοχή	Εσπευσμένες διαδικασίες, απουσία διερμηνείας	Ενημέρωση, εμπλοκή προσφύγων, αντίρρηση	Αντίσταση υπηρεσιών, έλλειψη εργαλείων/χρόνου	Φωνή για τους πρόσφυγες	Καλύτερη ενημέρωση επαγγελματιών, βελτίωση συνθηκών
Σ10	Επιβολή θεωρίας/γραφειοκρατίας	Υποχρεωτική παράδοση στοιχείων στο κράτος, καθυστερήσεις ασύλου, σχολική γκετοποίηση	Ενσωμάτωση παιδιών, μεταφορά φωνής	Λιγότερες δυσκολίες λόγω συνεργατικής ομάδας	Αντίδραση σε παραβιάσεις, κατοχύρωση δικαιωμάτων	Πρόσληψη προσωπικού, διερμηνείας, απλοποίηση γραφειοκρατίας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Οδηγός Συνέντευξης

- 1) Τι σημαίνει για εσάς ο όρος «Επιστημική βία ή αδικία στην κοινωνική εργασία με πρόσφυγες;
- 2) Έχετε βιώσει ή αντιληφθεί τέτοιες μορφές βία στην εργασία σας και αν ναι πώς εκδηλώνονται στην πράξη;
- 3) Πώς πιστεύετε ότι οι θεσμοί, οι γλώσσες ή οι εργασιακές σας πρακτικές ενσωματώνουν την επιστημική βία;
- 4) Πώς αντιδράτε όταν διαπιστώνετε ότι μια διαδικασία ή οδηγία αποσιωπά τη φωνή ή το βίωμα των προσφύγων;
- 5) Έχετε αναπτύξει στρατηγικές για να αντιμετωπίζετε τέτοιες καταστάσεις; Μπορείτε να δώσετε ένα παράδειγμα;
- 6) Πώς κατανοείτε τον όρο ηθικός ακτιβισμός;
- 7) Έχετε νιώσει την ανάγκη να υπερβείτε το ρόλο σας για να υπερασπιστείτε κάποιον ή κάποια; Αν ναι πώς το κάνατε; Δώστε κάποια παραδείγματα.
- 8) Ποιές είναι οι δυσκολίες ή οι αντιφάσεις που αντιμετωπίζετε όταν επιχειρείτε να δράσετε ακτιβιστικά στον χώρο εργασίας σας;
- 9) Υπάρχουν χώροι στο πλαίσιο εργασίας σας που επιτρέπουν συλλογικό στοχασμό ή αντίσταση σε πολιτικές που θεωρείτε προβληματικές;
- 10) Έχετε συμμετάσχει ή γνωρίζετε παραδείγματα συλλογικού ακτιβισμού; Αν ναι, τι αποκομίσατε;
- 11) Ποια είναι η σχέση σας με τον κώδικα ηθικής και δεοντολογίας των κοινωνικών λειτουργών; Σας καθοδηγεί στην εργασία σας;
- 12) Υπήρξαν στιγμές που ο κώδικας ηθικής και δεοντολογίας σας βοήθησε ή σας εμπόδισε στην προσπάθειά σας να υπερασπιστείτε τους/τις πρόσφυγες;
- 13) Ποιες αξίες ή ικανότητες θεωρείτε κρίσιμες για να σταθεί κάποιος με ηθική και υπευθυνότητα στο πεδίο;
- 14) Ποια αλλαγή θα προτείνατε στο σύστημα για την ενίσχυση της φωνής των προσφύγων;
- 15) Η εκπαίδευση που λάβατε ήταν επαρκής για την πρόληψη της επιστημικής βίας και την προαγωγή του ηθικού ακτιβισμού;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Τ

Έντυπο ενημέρωσης και συγκατάθεσης συμμετοχής σε έρευνα

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ – ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ -ΦΟΡΕΑΣ- ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ/Η ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ/Η

Καλείστε να συμμετάσχετε σε επιστημονική έρευνα με τίτλο «Επιστημική Βία και Ηθικός Ακτιβισμός στην Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες στην Ελλάδα. Εμπειρίες και απόψεις κοινωνικών λειτουργών από το προσφυγικό πεδίο.» στα πλαίσια εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας με Επιστημονικά Υπεύθυνη την κυρία Βουλγαρίδου Μαρία.

Η έρευνα έχει εγκριθεί από την Επιτροπή του ΔΠΜΣ «Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία στις Κοινωνικές Υπηρεσίες».

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ;

Σκοπός της παρούσας επιστημονικής έρευνας είναι να διερευνήσει τις εμπειρίες των κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται με πρόσφυγες στην Ελλάδα, εστιάζοντας στις μορφές επιστημικής βίας που ενδέχεται να ασκούνται μέσω των επαγγελματικών πρακτικών και στη δυναμική του ηθικού ακτιβισμού ως αντίσταση σε αυτές.

Η έρευνα απευθύνεται σε εργαζόμενους/ες κοινωνικούς/ές λειτουργούς στο προσφυγικό πεδίο με ελάχιστη εργασιακή εμπειρία το ένα έτος.

ΓΙΑΤΙ ΕΧΕΤΕ ΠΡΟΣΚΛΗΘΕΙ ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΑΣΧΕΤΕ;

Έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε στην έρευνα αυτή γιατί είστε κοινωνικός/ή λειτουργός που εργάζεστε στο προσφυγικό πεδίο με ελάχιστη εργασιακή εμπειρία το ένα έτος. Άτομα κάθε ταυτότητας φύλου είναι ευπρόσδεκτα με σκοπό να διασφαλιστεί η πολυφωνία των εμπειριών τόσο των γυναικών εργαζόμενων, όσο και των ανδρών και ατόμων με μη δυαδικές ταυτότητες φύλου.

Ενδεικτικά, ηλικία των 24 ετών και άνω αποτελεί προϋπόθεση ώστε οι συμμετέχοντες/ουσες να διαθέτουν την αναγκαία επαγγελματική εμπειρία για να αρθρώσουν άποψη γύρω από τις θεματικές της έρευνας. Δεν τίθεται περιορισμός ως προς την κατάσταση της υγείας, αρκεί οι συμμετέχοντες/ουσες να μπορούν να ανταποκριθούν στη διαδικασία της συνέντευξης χωρίς δυσκολία. Η συμπερίληψη ατόμων με αναπηρίες ή χρόνιες παθήσεις κρίνεται επιθυμητή καθώς ενδέχεται να προσφέρει μια διαθεματική οπτική.

Οι συμμετέχοντες/ουσες πρέπει να είναι κάτοχοι πτυχίου Κοινωνικής Εργασίας, να είναι κάτοχοι άδειας ασκήσεως επαγγέλματος κοινωνικού/ης λειτουργού και να είναι εγγεγραμμένοι/ες στον Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η εργασία σε δομές φιλοξενίας προσφύγων και αιτούντων/ών άσυλο, σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, σε κρατικούς ή διεθνείς οργανισμούς στην Ελλάδα που εξυπηρετούν άτομα του εν λόγω πληθυσμού, σε παρόντα χρόνο είτε στο πρόσφατο παρελθόν. Σημαντικό παράγοντα συμμετοχής στην παρούσα έρευνα αποτελεί η γνώση ή ευαισθητοποίηση γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα και της ηθικής της κοινωνικής εργασίας. Η ικανότητα κριτικής ανάλυσης των θεσμικών πλαισίων που επηρεάζουν την άσκηση της κοινωνικής εργασίας στο πεδίο καθώς και η επιθυμητή αλλά όχι και απαραίτητη συμμετοχή σε ακτιβιστικές δράσεις ή δίκτυα που σχετίζονται με το προσφυγικό ή τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν επιθυμητά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων/ουσών στην έρευνα.

ΤΙ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΑΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Κατά τη συμμετοχή σας στην έρευνα θα σας ζητηθεί να λάβετε μέρος σε μία ημιδομημένη συνέντευξη, διάρκειας περίπου 45 έως 60 λεπτών. Η συνέντευξη θα διεξαχθεί δια ζώσης ή μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας (Zoom ή Microsoft Teams) ανάλογα με τη διαθεσιμότητα και τις προτιμήσεις του/της συμμετέχοντα/ουσας.

ΕΙΣΤΕ ΥΠΟΧΡΕΩΜΕΝΟΣ/Η ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΑΣΧΕΤΕ;

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία. Μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από την έρευνα χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία και χωρίς καμία συνέπεια για σας. Στην περίπτωση αυτή μπορείτε να ζητήσετε να διαγράψουμε τα δεδομένα σας ή να σταματήσει ένα μέρος της επεξεργασίας. Μπορείτε να μην απαντήσετε καθόλου ή να μην απαντήσετε σε κάποιες ερωτήσεις αν σας προκαλέσουν δυσφορία ή συναισθηματική φόρτιση ή αν αφορούν προσωπικές σας εμπειρίες που δεν επιθυμείτε να μοιραστείτε. Ακολούθως μπορείτε να μην απαντήσετε σε ερωτήσεις εάν νιώθετε ότι θίγεται η ιδιωτικότητά σας ακόμα και αν δεν σχετίζονται με ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα ή εάν αισθανθείτε ότι δεν έχετε επαρκή πληροφόρηση ή εμπειρία για να δώσετε τεκμηριωμένη απάντηση.

ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΕΝΔΕΧΟΜΕΝΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΑΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Η συμμετοχή σας στην έρευνα δεν συνεπάγεται κάποιον ιδιαίτερο κίνδυνο ή οικονομική επιβάρυνση για εσάς.

Σε περίπτωση διαπίστωσης παράνομων πράξεων ή εγκληματικών δράσεων σας ενημερώνουμε ότι τα στοιχεία σας δεν προστατεύονται από τυχόν έρευνα των επίσημων αρχών και ότι ενδέχεται να οφείλουμε να προβούμε στις απαραίτητες νόμιμες ενέργειες ενημέρωσης των αρχών, ειδικά εάν υπάρχει κίνδυνος για την σωματική υγεία ή την ζωή ανθρώπων.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΠΟΙΟ ΟΦΕΛΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΑΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Δεν υπάρχουν συγκεκριμένα οφέλη από τη συμμετοχή σας στην έρευνα αυτή.

Η παρούσα έρευνα στοχεύει στην απόκτηση περαιτέρω γνώσης και βαθύτερης κατανόησης γύρω από τα φαινόμενα επιστημικής βίας και ηθικού ακτιβισμού στην κοινωνική εργασία με πρόσφυγες στην Ελλάδα. Το όφελος στο οποίο στοχεύουμε είναι η απόκτηση περαιτέρω γνώσης για το θέμα που εξετάζει η έρευνα έτσι ώστε να μπορέσουμε να παρέχουμε καλύτερη ποιότητα παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών προς τους/τις πρόσφυγες/ισες μέσα από πιο δίκαιες, ανθρώπινες και αντικαταπιεστικές πρακτικές. Ακόλουθο στόχο αποτελεί η ενίσχυση των κριτικών προσεγγίσεων στην επαγγελματική πρακτική των κοινωνικών λειτουργών και η ενδυνάμωση αυτών στην αντιμετώπιση ηθικών διλημάτων και θεσμικών πιέσεων.

ΠΡΟΒΛΕΠΕΤΑΙ ΚΑΠΟΙΑ ΑΜΟΙΒΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ;

Όχι, δεν προβλέπεται κάποια αμοιβή για τη συμμετοχή σας στην έρευνα, ούτε θα επιβαρυνθείτε με οποιοδήποτε κόστος.

ΠΩΣ ΘΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΘΟΥΝ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΑΣ;

Στην παρούσα έρευνα δεν θα γίνει συλλογή προσωπικών δεδομένων που σας αφορούν.

Τα δεδομένα σας θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς, επιστημονικούς και στατιστικούς σκοπούς. Τα δεδομένα σας θα ανωνυμοποιηθούν / ψευδωνυμοποιηθούν / κρυπτογραφηθούν.

1. Ανωνυμία – Ψευδωνυμοποίηση

Α) Δεν θα καταγράφεται το πραγματικό όνομα των συμμετεχόντων.

Β) Σε όλα τα αρχεία (ηχογραφήσεις, απομαγνητοφωνήσεις, αναλύσεις) κάθε συμμετέχων θα αναφέρεται με κωδικό (π.χ. Σ1, Σ2, Σ3....) ώστε να διασφαλίζεται η ανωνυμία.

2. Εμπιστευτικότητα

A) Οι πληροφορίες που θα δοθούν στις συνεντεύξεις θα χρησιμοποιηθούν για αποκλειστικά ερευνητικούς σκοπούς.

B) Δεν θα δημοσιοποιηθούν στοιχεία που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε άμεση ή έμμεση ταυτοποίηση των συμμετεχόντων ή τρίτων προσώπων.

3. Ασφαλής Αποθήκευση Δεδομένων

A) Οι ηχογραφήσεις και οι απομαγνητοφωνήσεις και τα αναλυτικά σημειώματα θα φυλάσσονται σε κρυπτογραφημένο αρχείο σε προσωπικό υπολογιστή/φορητή συσκευή με προστασία κωδικού.

B) Δεν θα χρησιμοποιηθεί καμία μη ασφαλής πλατφόρμα cloud.

Γ) Η πρόσβαση στα αρχεία θα είναι αυστηρά περιορισμένη στην ερευνήτρια.

4. Διαγραφή Δεδομένων

A) Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας και την παράδοση της διπλωματικής εργασίας, όλα τα ηχητικά αρχεία θα διαγραφούν.

B) Τα απομαγνητοφωνημένα αρχεία θα διατηρηθούν μόνο για όσο απαιτείται από την πολιτική του ακαδημαϊκού ιδρύματος και σύμφωνα με τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων (GDPR- Κανονισμός ΕΕ 2016/679).

Τα δεδομένα σας θα γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας βάσει της ρητής συγκατάθεσής σας, που μας παρέχετε μέσω του παρόντος εντύπου.

Η ανωνυμία σας διασφαλίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και κατά τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων σε συνέδρια, επιστημονικά περιοδικά, κτλ.

ΠΩΣ ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΗΣΕΤΕ ΜΑΣ;

Για περαιτέρω πληροφορίες, διευκρινίσεις ή παράπονα σχετικά με την έρευνα, παρακαλώ επικοινωνήστε είτε με την ερευνήτρια, Αρβανιτάκη Ιωάννα (email: ioannaki84@yahoo.gr), είτε με την επιστημονικά υπεύθυνη της έρευνας, επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βουλγαρίδου Μαρία (email : mnoulgaridou@uniwa.gr).

ΥΠΟΒΟΛΗ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΩΝ

Για οποιαδήποτε καταγγελία ή αναφορά σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας μπορείτε να απευθυνθείτε στην Επιτροπή του ΔΠΜΣ στο email: didpms@panteion.gr

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

Συμμετοχή σε έρευνα Διπλωματικής Εργασίας Με Τίτλο «Επιστημική Βία και Ηθικός Ακτιβισμός στην Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες στην Ελλάδα. Εμπειρίες και απόψεις κοινωνικών λειτουργών από το προσφυγικό πεδίο»		
Ο/Η κάτωθι υπογεγραμμένος/η, δηλώνω ότι έχω ενημερωθεί πλήρως για τους όρους συμμετοχής μου στην έρευνα και την επεξεργασία των προσωπικών μου δεδομένων. Παρέχω τη ρητή συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στην έρευνα και την επεξεργασία των ως άνω αναφερόμενων προσωπικών μου δεδομένων. Έχω ενημερωθεί ότι μπορώ να ανακαλέσω την συγκατάθεσή μου οποιαδήποτε στιγμή.	NAI	OXI
Συμφωνώ να γίνει ηχογράφηση της συνέντευξης	NAI	OXI
Συμφωνώ στη χρήση ανώνυμων/ψευδοποιημένων αποσπασμάτων της συνέντευξής μου σε δημοσιεύσεις, συνέδρια, εκδηλώσεις	NAI	OXI

Ονοματεπώνυμο συμμετέχοντος/συμμετέχουσας:	
Ημερομηνία:	
Υπογραφή:	

Όνοματεπώνυμο ερευνητή/ερευνήτριας:	
Ημερομηνία:	
Υπογραφή:	